

П'ята жінка
Геннінг Манкелль

Швеція. Колишнього торговця автомобілями виявлено мертвим у власній садибі. Він упав у яму з бамбуковими кілками. Він перший. Флориста одного з магазинів було прив'язано до дерева й задушено зі звірячою жорстокістю. Він другий. Тіло вченого-алерголога, зав'язане в мішку, знайдено в озері. Він третій. Але, інспекторе Валландер, ти рахуєш неправильно. Рік тому, Алжир. Четверо зарізаних жінок. Четверо убивць. І одна випадкова смерть, якої не мало бути. Смерть жінки. Убивство, що стало початком помсти. Але кому і за що? Гадаєш, це не має жодного стосунку до нових злочинів? Тоді приготуйся рахувати до п'яти...

Геннінг Манкелль

П'ята жінка

Алжир - Швеція

Травень - серпень 1993 року

Пролог

Ніч, на яку їм випало виконати священний наказ, була напрочуд тиха.

Фарід, наймолодший із чотирьох виконавців, згодом згадував, що тоді навіть жоден пес не забрехав. Їх огортала тепла ніч, майже не відчувалися подмухи вітерцю з пустелі. Треба було почекати, поки стемніє. Сюди, далеко від Алжира, від місця зустрічі біля касби Дар-Азіза, їх привезло старе авто з нікудишніми ресорами. Довелося двічі переривати поїздку. Перший раз - на пів дорозі, щоб замінити ліве задне колесо. Фарід, що ніколи не бував за межами столиці, сидів на узбіччі, у тіні кам'яної брили, і з подивом споглядав контрастні відтінки краєвиду. Порепана й потерта шина луснула, коли машина проминала Бу-Сааду з півночі. Багато часу згаяно на те, щоб відкрутити заіржавілі гайки й поставити нове колесо. З негучної розмови своїх супутників Фарід зрозумів, що вони запізнюються, а тому й не встигнуть десь зупинитися й попоїсти. Нарешті авто рушило, та перед самим Ель-Кведом заглух мотор. Більш ніж за годину вдалося знайти причину лиха і сяк-так зарадити. Їхній ватажок, блідий чорнобородий тридцятиліток із палючими очима, які бувають тільки в тих, що живуть за покликом Пророка,

люто шипів і підганяв водія. А той упрівав над розпеченим двигуном. Невідомо, як його звати й звідки він. Через конспірацію не годиться про таке розпитувати.

Він також не знав, як звати цих інших.

Знав лише своє ім'я.

Вони поїхали, коли вже стемніло, маючи з собою тільки питну воду. Ніяких харчів.

Отже, була дуже тиха ніч, коли вони нарешті добралися до Ель-Кведа. Зупинилися в лабіринті вуличок біля ринку. Щойно вийшли з автомобіля, той зник. Натомість із п'ятьми вигулькнув п'ятий з ліку чоловік і повів їх далі.

Поспішаючи разом із рештою виконавців у п'яті незнаного міста, Фарід уперше серйозно задумався про те, що незабаром станеться. Його рука раз у раз дотикала ножа зі злегка викривленим лезом, вставленого в піхви й схованого в кишені халата.

Першим про чужоземців заговорив із ним рідний брат – Рашид бен Мегіді. Теплими вечорами вони сиділи на даху батьківської оселі й дивилися на мерехтливі вогні алжирської столиці. Уже тоді Фарід знав, що брат завзято бореться за те, щоб Алжир перетворився в ісламську державу. У ній додержують тільки тих законів, які прописав Пророк. Щовечора Рашид наголошував, як важливо вигнати закордонних зайд із країни. Спочатку Фарідові лестило, що старший брат знаходить для нього час на розмови про політику, далеко не в усьому зрозумілі. А згодом стало ясно, що причина тратити стільки часу зовсім інша, ніж лестощі. Рашид хотів, щоб сам Фарід залучився до вигнання чужоземців.

Було це більш ніж рік тому. А нині разом з іншими чоловіками в чорному, йдучи темними вузькими вуличками, де застоялося душне нічне повітря, Фарід виконує Рашидове бажання. Треба позбуватися зайд. Але їх не конвоюватимуть до портів і летовищ. Їх убиватимуть. І тоді ті, що мали б сюди приїхати, волітимуть залишатися вдома.

«Ти виконуєш священний наказ, – не раз повторяв Рашид, – на радість Пророкові. Заслужиш світле майбутнє, якщо разом із нами переїнакшиш цю країну так, як йому до вподоби».

Фарід помацав ножа в кишені. Дістав його від Рашида вчора ввечері, коли вони прощалися на даху. У цього ножа дуже гарне руків'я зі слонової кістки.

Вони зупинилися, дійшовши до передмістя. Вулиці виходили на майдан. На безхмарному небі сяяли зірки. Гурт крився в тіні довгого мурованого будинку із заштореними вікнами, за крамничками, зачиненими на ніч. По той бік вулиці стояла велика кам'яна вілла, оточена високою залізною огорожею. Чоловік, який привів їх сюди, безшумно щез у темряві. Знову їх четверо. Тут панує тиша. Фарідові таке ніколи не траплялося. У столиці не буває такого безгоміння. За всі свої дев'ятнадцять років він ні разу не зазнав чогось подібного.

«Навіть собак не чути, – подумав він. – А вони ж мали б бути десь тут, у темряві».

У кількох вікнах вілли ще світилося. Вулицею проторохтів автобус, тьмяно присвічуючи фарами. І знову залягла тиша.

В одному з вікон згасло світло. Фарід спробував визначити, котра година. Либонь, пів години тут проминуло в чеканні. Дуже хочеться їсти, бо із самого ранку в роті й ріски не було. Воду у двох пляшках уже випито. Але не годиться просити. Це розсердило б ватажка. Тут люди виконують священний наказ, а цьому шмаркачеві води закортіло.

Стемніло ще одне вікно. А зразу за ним і останнє. Віллу оповив морок. Вони й далі чекали. Тоді ватажок дав знак, і весь гурт перебіг вулицю. Біля хвіртки спав сидючи старий сторож із дерев'яним ціпком у руці. Розбудивши дідка стусаном ноги, ватажок підніс ножа йому під очі й шепнув щось на вухо. Навіть у слабкому вуличному освітленні було видно, що у стариганових очах зблиснув страх. Сторож звівся й пошкутитьгав геть на негнучких ногах. Хвіртка тихенько скрипнула, коли вони відчинили її і прослизнули в сад. Тут сильно пахло жасмином і ще якимсь духмяним зіллям, що його Фарід упізнав, але не пригадав назви. Досі стояла тиша. Поряд високих вхідних дверей будинку висіла табличка з написом «Орден сестер-християнок». Фарід задумався, що б це могло означати. І враз відчув на плечі чийсь руку. Він здригнувся. Ага, це ж ватажок доторкнувся. І вперше обізвався – так тихо, що навіть нічний вітерець не почув би сказаного.

– Нас четверо, – шепнув він. – У будинку також четверо. Всі вони сплять порізно в кімнатах обабіч коридору. Це старі люди, вони не боронитимуться.

Фарід глянув на двох своїх співучасників, що стояли поруч, на кілька років старших від нього. Звідкись узялася певність, що ці молодики вже не вперше в такому ділі. Це тільки він новак. Однак юнак не знітився. Адже Рашид переконав, що все це робиться задля Пророка. А ватаг дивився на Фаріда так, наче читав його думки.

– У цьому будинку живуть чотири жінки, – додав він. – Це чужоземки, які відмовилися добровільно виїхати з нашої країни. І тим самим вибрали смерть. До того ж вони християнки.

«Я маю вбити жінку, – майнула Фарідові думка. – Про це Рашид і не обмовився».

Тут може бути тільки одне пояснення.

Це дрібниці. Вони нічого не змінять.

А тоді вони забралися до вілли, легко відімкнувши вістрям ножа замок вхідних дверей, у темряві та задусі засвітили ліхтарики й обережно рушили вгору широкими сходами. У коридорі на другому поверсі зі стелі звисала тільки одна лампочка. Було й далі дуже тихо. Вказавши пальцем на двері чотирьох кімнат, ватажок кивнув. Молодики вийняли ножі. Фарід знав, що тепер не можна вагатися. Рашид сказав, що все треба робити дуже швидко. Ні

в якому разі не дивитись у вічі. Треба глянути на горло й зразу різати – твердою і рішучою рукою.

Згодом Фарід небагато міг пригадати з того, що сталося. Здається, ця жінка, що лежала під білим простирадлом у постелі, була сива. Він не розгледів її у темному світлі, що сочилось знадвору. Жертва прокинулась, як тільки Фарід стягнув із неї простирадло. Не встигла крикнути, навіть утямити, що діється, – він одним махом підрізав їй горло й прудко відступив на крок, щоб не обляпатися кров'ю. Тоді обернувся й вийшов у коридор. Усе це тривало менш ніж пів хвилини. Щось у юнаковому нутрі цокотливо відлічувало секунди. Нападники вже мали відійти, аж тут один із них стиха гукнув. На мить ватажок застиг, ніби не знав, що робити.

В одній із кімнат ночувала ще одна жінка. П'ята з ліку. Не мала б там бути. Напевно, приїхала в гості.

Але вона теж чужоземка. Це розпізнав чоловік, що зауважив її.

Ватажок увійшов до кімнати. Ставши за ним, Фарід побачив скулену на ліжку постать. Її страх викликав нудоту. На сусідньому ліжку лежала мертвячка. Простирадло просякло кров'ю.

Ватаг вийняв ножа з кишені й підрізав горло цій п'ятій.

По тому весь гурт вийшов із будинку – так само непомітно, як і ввійшов. Десь у пітьмі чекала автомашина. На світанку Ель-Квед і п'ять убитих жінок залишилися далеко позаду.

Це сталось у травні 1993 року.

* * *

Лист надійшов до Істада 19 серпня.

Простемпельований в Алжирі, отже, надійшов від матері. Донька не квапилася розпечатати конверт. Хотіла прочитати листа в тиші та спокої. Конверт товстий, а це значить, що в листі чимало сторінок. Від матері не було вістки вже понад три місяці. Певна річ, тепер вона захотіла багато чого розповісти. Донька залишила листа на столі у вітальні. Трохи дивно, чому цього разу прізвище й адресу надруковано на машинці. Безперечно, пояснення знайдеться в самому листі. Мало не опівночі вона відчинила балконні двері й сіла у шезлонг, що ледве поміщався між квітами у вазонках. Була чудова тепла серпнева ніч. Може, одна з останніх таких ночей цього року. За порогом уже стояла осінь. Відкривши конверт, жінка почала читати.

Заплакала аж тоді, коли дочитала до кінця й поклала аркуш перед собою.

Було видно, що написано жіночою рукою. Про це свідчив не тільки гарний почерк. Невідома жінка постаралася добрати найделікатніші слова, щоб якнайменше вразити розповіддю про жахіття, яке сталося.

Але делікатність не зарадить. Важить лише те, що сталося. Нічого більш.

Ця звістка надійшла від Франсуази Бертран, яка служила в поліції. Скоріше за все, обіймала посаду слідчого в Центральній алжирській комісії у справах убивств. Отож на службі їй випало ознайомитися з подіями, що відбулися травневої ночі в Ель-Кведі, місті на південний захід від Алжира.

Усе видається ясным, зрозумілим і жахливим. Невідомі злочинці вбили чотирьох французьких монахинь. Цілком певно, це скоїли фундаменталісти, які вирішили вигнати всіх чужоземців, ослабити й знищити державу, а на її місці встановити свою – ісламську. Чотирьом черницям підрізано горло, по вбивцях не залишилося ніяких слідів, крім крові, густої скипілої крові.

Але там була ще й ця п'ята жінка, шведська туристка, яка вже кілька разів подовжувала свій термін перебування в Алжирі й випадково загостювала в монахинь тої ночі, коли прийшли невідомі з ножами. У її сумочці знайдено паспорт на ім'я 66-річної Анни Андер, що легально перебувала в країні, маючи туристичну візу. У сумочці також лежав авіаквиток з датою повернення до Швеції. Вбивство чотирьох монахинь завдало великого клопоту політикам. Щоб не було більшого, ті натиснули на співробітників комісії у справах убивств із вимогою підлаштувати так, буцімто ця шведка – з усього судячи, одинока подорожня – не була п'ятою жертвою. Буцімто вона загинула не у віллі цієї фатальної ночі, а в дорожньо-транспортному випадку, і поховали її як неопізнану особу в невідомій могилі. Усі речі потерпілої прибрано, всі сліди після неї знищено. І тоді на сцену вийшла Бертран. Як вона написала у своєму довгому листі, вранці її викликав начальник і наказав зараз же поїхати до Ель-Кведа. На той час шведську туристку вже поховали. Начальникове завдання полягало в тому, щоб затерти всі можливі сліди по вбитій, а тоді знищити її паспорт та інші речі.

Треба було створити видимість, що Андер ніколи не бувала в Алжирі, її зникнення ніяк не пов'язано з цією країною, а для цього належало викреслити потерпілу з усіх реєстрів. І ось Франсуаза Бертран знайшла сумочку, якої не зауважили недбайливі слідчі. Річ лежала за високою шафою. Мабуть, упала з неї. У сумочці були листи, серед них і незакінчені, адресовані дочці загиблої, жителям міста Істад у далекій Швеції. Бертран попросила пробачення за те, що прочитала цю приватну кореспонденцію. Мусила – з обов'язку. У цьому допоміг знайомий шведський художник-п'яничка, що жив в Алжирі. Перекладав, не знаючи, про що йдеться. Вона записувала переклади листів, і перед нею поступово прояснювалася картина подій. Франсуазі дошкуляли докори сумління не тільки через жорстоке вбивство цієї п'ятої жінки, а й через те, що сталося воно в Алжирі – у любій серцю країні, яку роздирали й шматували внутрішні протиріччя. Бертран спробувала пояснити, що діється в її країні, і повідомила трохи про себе. Її батько народився у Франції, але ще змалку переїхав зі своїми батьками до Алжиру. Тут він виріс, тут оженився з місцевою дівчиною, і Франсуазі, їхній найстаршій дитині, довго здавалося, що одною ногою вона стоїть у Франції, а другою – в Алжирі. Але тепер уже не було сумнівів: її батьківщина – Алжир. Тому-то їй так гостро болів розбрат, що розколював країну на частини. Тому-то вона не хотіла вмочати пальці в ганебну для неї самої та її батьківщини справу – спекатися цієї п'ятої жінки, сховати правду за вигаданою автокатастрофою, а тоді взагалі скинути з себе відповідальність за перебування Анни Андер в Алжирі. «Я потерпала від безсоння, – написала адресантка дочці вбитої, – і зрештою вирішила

повідомити Вас, що насправді сталося з Вашою матір'ю». Змушена порушити вірність поліційній службі, Бертран попросила нікому й ніде не відкривати її імені. «Я виклала правду, – цими словами вона закінчила свого довгого листа. – Мабуть, помилилася, розповівши Вам про те, що сталося. Та чи змогла б я повестися інакше? Я знайшла сумочку з листами, які мати написала дочці. Отож поясню Вам, як вони потрапили до мене, і надсилаю їх на адресу призначення».

У конверт вона вклала незакінчені листи.

Долучила також паспорт Анни Андер.

Дочка не стала читати цих листів. Поклавши їх на балконну підлогу, вона ненастанно плакала. Аж на світанку звелася з шезлонга і пішла на кухню. Довго й нерухомо вона сиділа за кухонним столом. У голові була порожнеча. За якийсь час повернулася змога думати. Враз усе видалося дуже простим. Прийшло усвідомлення, що всі ці роки вона лишень ходила й чекала. Досі донька не тямала цього. Не знала, чого чекає. Не знала навіть, що взагалі чекає. Тепер уже знає. Є завдання, і не треба довго чекати, щоб виконати його. Час наспів. Матері немає. Двері розчахнулися навстіж.

Вона встала й рушила до спальні. Там витягла з-під ліжка скриньку, вийняла з неї коробку з аркушами паперу та конторською книгою, принесла на кухню й розклала аркушики на столі. Знала, що їх сорок три, а один із з них позначено чорним хрестиком. Тоді донька почала розгортати їх – один за одним.

Хрестик стояв на двадцять сьомому з ліку папірці. Вона розгорнула книгу й, пробігши очима низку імен і прізвищ, дійшла до двадцять сьомого рядка. Дивилася на ім'я та прізвище, яке сама туди вписала, й у пам'яті помалу спливало обличчя.

Тоді донька згорнула книжку й зібрала папірці в коробку.

Мати померла.

Уже немає сумніву. Вороття теж немає.

Дочка перегадує рік. Щоб відгорювати, щоб приготуватись. Але не довше.

Вийшовши на балкон і закуривши цигарку, вона дивилася на місто, що прокидалося. З-понад моря насувала негода.

Зразу ж по сьомій жінка лягла спати.

Був ранок 20 серпня 1993 року.

Сконе

21 вересня – 11 жовтня 1994 року

Розділ 1

Минула десята година вечора, коли він нарешті впорався з віршем.

Останні строфи важко писалися й забрали час. Поет прагнув, щоб вони звучали меланхолійно й водночас чарівливо. Кілька варіантів він не довів до кінця й викинув у сміттевий кошик. Двічі був ладен піддатися. Та ось перед ним на столі лежить вірш. Елегія про середнього дятла, що зникає у Швеції. Востаннє його тут бачили на початку 1980-х. Ще одного птаха витіснила людина.

Поет встав з-за письмового столу й випростався. З кожним роком дедалі важче висиджувати довгі години, схилившись над письмом.

«Годі вже писати вірші такому стариганові, як я, – прийшло йому на гадку. – Думки діда сімдесяти восьми років навряд чи поцінує хтось інший, крім нього самого». Однак він знав, що це не так. Тільки в західному світі на старих людей дивляться з поблажливостю або з презирливою жалістю. В інших культурах шанують старість як час просвітленої мудрості. Отож він писатиме вірші, поки житиме. Поки рука здужає підняти ручку, поки голова така ясна, як-от нині. Щось інше йому не до снаги. Принаймні тепер. Колись він був умілий торговець автомобілями. Такий вправний, як ніхто інший. Цілком слушно вважали, що в нього тверда рука в переговорах і торгах. І, звичайно ж, у нього був непоганий збут. За добрих часів він мав філії в Тумеліллі та Шебу. Отож і нагромадив грошей – цілком достатньо, щоб мати змогу жити собі на втіху.

Однак тільки вірші щось та й важили. Все інше було скороминущою марнотою. Помережані строфами аркуші, що лежали на столі, дарували йому незрівнянну втіху.

Старий запнув шторами великі вікна з виглядом на пагорбисті поля, що полого спадали до моря ген за обрієм. Тоді підійшов до книжкової полиці. За все своє життя він видав дев'ять збірок віршів. Ось вони стоять, палітурка до палітурки. Тираж жодної з них не розійшовся. Вдавалося продати по триста примірників, іноді трохи більше. Непродані книжки лежали в картонних коробках у підвалі. Автор не викинув їх. Досі гордиться ними. Хоча він давно вже вирішив, що колись спалить їх. Винесе коробки на подвір'я й піднесе до них сірника. У той день, коли лікарі присудять смертний вирок або ж внутрішній голос підкаже про близький кінець життя, старий поет позбудеться тонких книжечок, які ніхто не хотів купувати. Нікому не дозволить викинути їх на смітник.

Старий розглядав корінці томиків на полиці. Усе своє життя він читав вірші. Багато знав напам'ять. Не обманював себе ілюзіями. Його вірші були не найкращі. Але аж ніяк не найгірші. У кожній із його поетичних збірок, які від кінця 1940-х кожні п'ять років виходили у світ, були такі строфи, що могли б позмагатися з будь-якими творами. Але в повсякденному житті автор був не поет, а торговець. У газетних рубриках культури не

оголошували про публікацію його нових книжок. Він не дістав жодної літературної нагороди. Друкувався своїм коштом. Машинописи своєї першої збірки він надіслав великим стокгольмським видавництвом. За якийсь час ці машинописи почали повертатися з короткими відмовами на готових бланках. Усе-таки один редактор завдав собі труда додати особистий коментар – повідомити, що ніхто не подуває читати вірші, у яких ідеться тільки про птахів. «Нікого не зацікавить духовний світ трясогузки», – написав він.

Відтоді він уже не звертався до видавців. Сам оплачував кошти видання. Проста палітурка, чорний текст проти білого тла. Нічого коштовного й надмірного. Слова між обкладинками – ось що важливе. Попри все, багато хто усі ці роки читав його вірші. Багато хто також висловив визнання.

І ось написано ще одного вірша. Про середнього дятла, гарного птаха, якого вже не побачиш у Швеції.

«Пташиний поет, – подумав старий. – Чи не весь мій доробок – про птахів. Про лопотання крил, нічний шелест, самотній закличний крик десь у далині. У світі птахів я відчуваю найглибші таємниці життя».

Повернувшись до стола, він узяв аркуш. Нарешті вдалася ця остання строфа. Старий впустив папір на стіл. Ідучи великою кімнатою, відчув, що в спині щось кольнуло. Невже захворів? Щодня він шукав ознак того, що починає підводити тіло. Усе життя старий був у добрій формі, не кутив, не пив, помірно харчувався. Завдяки тому мав добре здоров'я. Але скоро стукне вісімдесят. Наближається кінець виділеного йому часу. Зайшовши на кухню, він налив собі чашку кави з незмінно ввімкненої кавоварки. Тільки що написаний вірш переповнював душу смутком і радістю.

«Осінь віку, – подумав він. – Влучна назва. Все, що я пишу, може виявитись останнім. Нині вересневий день. Осінь. І в календарі, і в житті».

Принісши чашку кави у вітальню, старий обережно сів в одне з бурих шкіряних крісел, які супроводили його вже понад сорок років. Купив їх, щоб відзначити успіх, коли очолив агенцію «Фольксвагену» на півдні Швеції. На маленькому столику поряд підлокітника стояла фотографія Вернера-вівчарки, якого старому бракувало більш, ніж будь-кого з усіх псів, що скрашували йому життя. Постаріти – це осамотити. Повмирали люди, які наповнювали змістом існування. У країні тіней зникли й собаки. Невдовзі в живих залишиться тільки він. Якоїсь миті в житті кожен стає одним-одним на весь світ. Цю думку він недавно спробував передати віршем. Не вдалося. А чи не варто було б іще раз спробувати, коли завершено елегію про дятла? Але ж він може писати тільки про птахів. Не про людей. Птахів можна зрозуміти. Люди переважно незбагненні. Чи збагнув він хоч раз самого себе? Писати вірші про незбагненне – це все одно, що вдиратися в заборонену зону.

Заплющивши очі, старий раптом пригадав телевізійну вікторину наприкінці п'ятдесятих чи на початку шістдесятих років. Телевізор був іще чорно-білий. Косоокий молодик із напomadженим водою волоссям вибрав тему «Птахи», впорався з усіма запитаннями й одержав за це чек на десять тисяч крон – казкову суму, як на той час.

Поет перебував тоді не в студії, не в звукоізолюваній кабінці й не мав навушників на вухах. Сидів ось у цьому шкіряному кріслі. І теж міг

відповісти на всі запитання. Навіть не потребував додаткового часу на роздуми. Але не дістав тих десяти тисяч. Ніхто не оцінив його великого знання птахів. Натомість він і далі писав свої вірші.

Старий здригнувся. Роздуми перервав якийсь звук. Він прислухався в темній кімнаті. Невже хтось ходить надворі?

Та ні, про таке й думати не варто. Причулося, навіялося. Старітися означає, крім усього іншого, ще й набиратися боязливості. Тут добрячі дверні замки, нагорі в спальні висить дробовик, а в шухляді кухонного стола лежить легкодоступний пістолет. Якщо сюди, до самотньої оселі на північ від Істада, прийдуть непрохані гості, то господар зможе оборонитися. Ні на мить не заважається.

Він звівся з крісла. Знову закололо в спині. Біль напливав і відпливав хвилями. Господар оселі поставив чашку в раковину й глянув на свого наручного годинника. Наближається одинадцята. Пора вийти надвір. Термометр за кухонним вікном показує сім градусів тепла. Зростає атмосферний тиск. Над Сگونه повіває південно-західний вітерець. «Ідеальні умови, – подумав він. – Сьогодні вночі мають рушити на південь пташині зграї. Незліченні тисячі мандрівників на невидимих крилах потягнуться над моєю головою. Я не побачу їх у темряві, але відчую, що вони ген там у височині. За більш ніж пів століття я провів бозна-скільки осінніх ночей на полях тільки для того, аби вичувати, що високо в небі пролітають зграї».

«Це ж ціле небо летить», – часто спливало йому на думку.

Цілі симфонічні оркестри мовчазних співочих птахів напередодні зими вирушають у теплі краї. Глибоко в їхніх генах закладено інстинкт відлітати. І неперевершену здатність орієнтуватися за зірками та магнітним полем, яка завжди допоможе знайти правильний напрямок. Наростивши пласти жиру, вони шукають попутні вітри й можуть триматися в повітрі довгі години.

Усе небо, вібруючи крилами, вирушає у щорічне паломництво. Пташині мандри до Мекки.

Що таке людина проти нічного мандрівника? Одинокий дідуган, прикутий до землі? А проти високого неба, що пускається в далеку дорогу? Старий поет часто думав, що все це схоже на священнодійство. Він відправляє осінню літургію – стоїть у темряві й відчуває, як відлітають птахи. А коли настане весна, він знову вийде – зустрічати їх.

Нічний лет був його релігією.

Старий забарився в передпокої, поклавши руку на вішак. Тоді повернувся до вітальні й одягнув светр, що лежав на табуретці біля стола.

Старітися означає, крім усякого іншого лиха, ще й набиратися мерзлякуватості.

Він знову задивився на довершеного вірша, який лежав на столі. Елегія про середнього дятла. Вийшла така, як він і хотів. Може, випаде ще трохи

пожити, щоб встигнути скласти вірші для десятої і останньої збірки? Її назва вже постала в голові.

«Нічна літургія».

Повернувшись до передпокою, поет одягнув куртку і нацупив кепку аж по очі. Тоді відчинив входні двері. Осіннє повітря повнилося запахом вологої глини. Він, зачинивши двері за собою, при звичав очі до темряви. Сад безлюдний і занедбаний. У далині мріє відсвіт вогнів Істада. Сюди не доходить світло від найближчого сусіда, навколо панує пітьма. Небо зоряне й чисте. Тільки на обрії де-не-де нависають хмаринки.

Цієї ночі над головою пролетять зграї птахів.

Поет рушив. Проживав він у старовинній оселі – закритій садибі з трьох будівель. Четверта згоріла на початку століття. Він зберіг бруківку на подвір'ї, вклав чималі гроші на ретельне й регулярне оновлення житла. Після його смерті все це добро перейде як дар Лундському історично-культурному товариству. Поет не має ні жінки, ні дітей. Він продавав автомобілі й розбагатів. У нього були собаки. А тепер у нього над головою птахи.

«Я ні за чим не шкодую, – думав він, ідучи стежкою до вишки, яку спорудив, щоб спостерігати перелітних птахів. – Ні за чим не шкодую, бо нема сенсу шкодувати».

То була чудова вереснева ніч.

І все-таки щось його непокоїло.

Він пристав і прислухався. Але було чути тільки шум вітерцю. Старий ішов далі. Може, це біль непокоїть? Отой раптовий біль у спині? Неспокій породжується у власному тілі.

Поет знову пристав. Обернувся. Нікого й нічого. Він один. Стежка вела вниз. Невдовзі вона приведе до пагорба. Перед самим пагорбом простягається широкий рів, через який він перекинув кладку. На вершині пагорба стоїть його вишка. Від неї до входних дверей його будинку – рівно двісті сорок сім метрів. Цікаво, скільки разів довелося пройти цією стежкою. Знаючи кожний її поворот, кожну ямку, він, проте, йшов повільно й обережно. Не хотів ризикувати падінням і переломом ноги. На старість крихкішають кістки. Він це знав. Якби з переламаним стегном опинився в шпиталі, то помер би, не витримавши безділля на лікарняному ліжку. Почав би тоді роздумувати про своє життя. І тоді ніщо не врятувало б його.

Раптом він зупинився. Гугукнула сова. Десь неподалік хруснула гілка. Звук долинув із гаю, що за пагорбом. Поет стояв як укопаний, напруживши зір і слух. Знову гугукнула сова. І знову тиша. Невдоволено бурмочучи, він ішов далі.

«Старий і полохливий, – покартав він себе. – Лякаюся привидів і темряви».

Уже видно вишку. Чорний силует на тлі нічного неба. За двадцять метрів буде кладка через глибокий рів. Поет ішов. Сиви вже не чути. «Це неясить, – подумав він. – Цілком певно, неясить».

Враз він завмер на місці. Саме дійшов до кладки.

Щось не те з вишкою. Щось не так, як треба. Старий примружив очі, щоб розгледіти. Не добереш, у чому річ. Але щось тут таки змінилося.

«Це мені приверзлося, – заспокоїв він себе. – Тут усе як завжди. Вишка, яку я побудував десять років тому, не змінилася. Мені в очах потьмарилося. Ото й усе». Старий ступив ще один крок і відчув дошки під ногами. Не зводив очей із вишки.

«Не годиться таке пояснення, – заперечив він собі. – Якби я не знав цієї вишки як свої п'ять пальців, то гадав би, що сьогодні вона на метр вища, ніж була учора ввечері. А може, це сон. Може, мені сниться, що я бачу самого себе на вищці».

Цієї ж миті виявилось, що на вищці справді хтось стоїть.

Темна нерухома постать.

Старого пройняв страх, неначе прудкий повів вітру. Тоді на зміну насунула злість. Хтось без дозволу забрався на його терени й заліз на вишку. Мабуть, це бракон'єр, що вистежує козуль. Вони звикли ходити в гаю по той бік пагорба. Старий не міг навіть уявити, що це може бути ще один птахолуб.

Він гукнув до постаті на вищці. Не озвалася й не поворухнулася. Старий знову засумнівався. Напевно, підсліпуваті очі підвели його.

Він гукнув ще раз і, не дочекавшись відповіді, рушив кладкою.

Раптом зламалися дошки, і поет сторчголов полетів униз. Канава була глибока, понад два метри. Він упав, не встигнувши виставити вперед руки, не змігши пом'якшити удар від падіння.

Невідь-звідки прийшов колючий біль. Неначе кілька розжарених прутів прошили тіло навиліт. Той скажений біль не давав навіть крикнути. За мить до смерті поет утямив, що він не впав на дно рову. Вигойдується, підвішений на своєму болю.

Остання його думка була про нічних птахів, що пролітали ген у височині.

Небо відлітало на південь. Востаннє поет спробував звільнитися від болю.

І на тому все закінчилося.

Це сталося о двадцять третій годині двадцять хвилин 21 вересня 1994 року.

Тої ночі в теплі краї летіли великі зграї дроздів – співочих і червонокрилих.

З півночі вони добиралися у південно-західному напрямку, через Фальстербу, до тепла, що чекало їх у далечіні.

* * *

Коли все стихло, вона обережно зійшла східцями з вишки й посвітила ліхтариком у рові. Чоловік на ймення Гольгер Ерікссон був мертвий.

Згасивши ліхтарик, вона постояла в півночі.

І швидко пішла геть.

Розділ 2

У понеділок 26 вересня Курт Валландер прокинувся о п'ятій ранку у своїй квартирі на вулиці Маріягатан, у центрі Істада.

Розплющивши очі й сівши в ліжку, він зразу ж глянув на свої руки. Добряче засмагли. Курт знову відкинувся на подушку й прислухався до торохтіння осіннього дощу по шибках. Приємно згадати подорож, що два дні тому закінчилася в копенгагенському аеропорті «Каструп». Цілий тиждень відпустки з батьком у Римі. Там було спекотно, і Курт засмаг. Пополудні, коли найдужче припікало, вони знаходили вільні лавочки біля вілли Боргезе, де батько сідав у тіні, а син скидав сорочку й мружився проти сліпучого сонця. За весь час відпустки це було єдине, у чому вони з батьком не сходилися. Той не міг зрозуміти, навіщо син марнує час на витребеньки й пражиться на осонні. Але ця дріб'язкова різниця в поглядах не вадилася, вона допомагала обом Валландерам виробити цілісний погляд на їхню подорож.

«Гарний видався відпочинок, – подумав Валландер, лежачи в постелі. – Ми з батьком побували в Римі, й усе йшло дуже добре. Краще, ніж можна було сподіватися».

Він глянув на годинника, що стояв на столику поряд ліжка. Сьогодні вранці знову на роботу. Ще є час. Можна ще довго ніжитися в ліжку. Він нахилився над купою газет, які погортав учора ввечері, і почав читати статтю про підсумки виборів до риксдагу. У день виборів Курт був у Римі й голосував поштою, а тепер дізнався, що соціал-демократи здобули понад сорок п'ять відсотків голосів. І що б це мало означати? Чи викличе це якісь зміни?

Він впустив газету на підлогу й подумки повернувся до Рима.

Вони проживали в дешевому готелі неподалік Кампо-дей-Фйорі. З тераси на даху перед їхнім двокімнатним номером відкривався широкий гарний вигляд на все місто. Там вони щоранку пили каву й вирішували, що робити весь день. Ні разу не дійшло до суперечки. Батько знав наперед, на що варто подивитися. Син часом непокоївся, що він надто вже багато хоче, що може й не подужати. Весь час приглядався, чи немає в батька ознак запаморочення й непритомності. Недуга причаїлася й вичікує, вони обидва це знали. У неї

дивна назва – хвороба Альцгеймера. Весь тиждень, весь цей щасливий час відпочинку батько був у дуже доброму гуморі. Куртові підступив до горла клубок на думку про те, що ця подорож уже проминула, належить минулому й стала спогадом. Вони ніколи вже не побувають в Італії. Один-єдиний раз подорожували удвох Курт і його батько, якому незабаром стукне вісімдесят.

У Римі між ними траплялися миті духовної близькості. Вперше за майже сорок років.

Пригадалося, як там вийшло наяву, що батько й син дуже подібні, подібніші, ніж можна було подумати. Хоча б у тому, що обидва вони ранні птахи. Коли Курт сказав батькові, що в готелі подають сніданок не раніш як о сьомій, той обурився. Взявши з собою сина, він зійшов до приймальні й, послуговуючись сконським діалектом із домішкою англійських, німецьких та кількох розрізнених італійських слів, сяк-так пояснив, що хоче breakfast presto[1 – Снідати швидко (англ., іт.). (Тут і далі прим. перекл.)], не tardi[2 – Пізно (іт.)]. Аж ніяк не tardi. Батько поставив вимогу, щоб час сніданку змістили принаймні на годину. Щоб не пізніш як о шостій можна було випити кави, бо інакше доведеться шукати іншого готелю. Кажучи це, він чомусь кілька разів повторив «passagio a livello». Почувши ці слова, порт'є глянув на нього з подивом, але водночас і з повагою.

Звичайно ж, їм стали приносити сніданок о шостій. Згодом Курт дізнався зі словника, що «passagio a livello» означає «залізничний переїзд». Очевидно, батько переплутав цей вираз із якимсь подібним. Син так і не з'ясував, з яким саме, але вважав за краще не розпитувати.

Валландер слухав шум дощу. Один короткий тиждень у Римі запам'ятався як нескінченна приголомшлива подія. Твердо постановивши, о котрій годині пити ранкову каву, батько так само цілеспрямовано й невідклично вирішував, куди варто піти, і водив сина по місті. Знав, що саме хоче побачити. Нічого випадкового. Курт усвідомив, що він усе життя готувався до цієї подорожі. То був похід до святинь, паломництво, у якому дозволено взяти участь синові, щоб стати складовою частиною дійства, непримітним підручним слугою. Ця подорож мала таємне значення, якого так і не вдалось досягти до решти. Батько поїхав до Рима побачити те, що вже давно відчув і пережив.

Третього дня вони відвідали Сикстинську каплицю. Майже годину батько розглядав склепіння, покриті фресками роботи Мікеланджело. Неначе возносив безсловесну молитву просто до неба. Валландер-молодший скоро піддався, бо заболіла шия від задирання голови. Батько дивився на прекрасну річ, але, здавалося, бачив набагато, набагато більше. Майнула блюзнірська думка: чи не сподівається він угледіти глухаря або захід сонця на цій велетенській фресці? Але Курт зразу ж пожалкував, що так подумав. Це ж очевидно – батько, любитель малювати, просто дивиться на шедевр із трепетом та благоговінням.

Валландер розплющив очі. Барабанив дощ.

Того самого вечора, третього за їхнім римським відліком часу, Курт відчув, що батько готує щось потайне. Невідь-чому з'явилося таке відчуття. Вони повечеряли в ресторані на вулиці віа Вітторіо Венето – занадто дорогому, як на Курта, але батько вперся: це ж їхні перші й останні відвідини Рима, тож можна дозволити собі відповідно харчуватися. Попоївши, вони неквапно

пішли додому. Вечір був теплий, скрізь їх оточували прохожі, і батько говорив про фрески в Сикстинській каплиці. Двічі вони збилися з дороги, але таки знайшли свій готель. Після сніданкового бунту до батька ставилися з повагою, тож порт'є, давши їм ключі, шанобливо відкланявся. Зійшовши сходами вгору, в коридорі вони побажали один одному на добраніч і замкнулися – кожен у своїй кімнаті. Лігши, Курт слухав звуки, що долинали з вулиці. Може, ще думав про Байбу, а може, вже засинав.

Раптом куди й ділася сонливість. Щось його занепокоїло. За якусь хвилину він одягнув халат і зійшов до приймальні. Тут було тихо. Нічний порт'є сидів і дивився, стививши звук, невеличкий телевизор у задній кімнаті. Валландер купив у нього пляшку мінеральної води. Той юнак підробляв ночами, щоб оплатити свої студії теології. Про це Валландер дізнався ще першого вечора, коли вперше купував воду. Порт'є на ім'я Маріо мав темне хвилясте волосся, був уродженець Падуї й дуже добре говорив по-англійськи. Стоячи з пляшкою води в руці, Курт неначе збоку чув сам себе, коли попросив розбудити його, якби так батько захотів уночі вийти з готелю. Порт'є подивився на Курта. Може, й здивувався, а може, попрацювавши тут досить довго, вже звик до незвичайних прохань постояльців. Кивнувши, він пообіцяв, що негайно постукає у двері тридцять другого номера, якщо пан Валландер-старший вночі вийде надвір.

Таке сталося шостої з ліку ночі. Того дня Валландери походили Форумом і відвідали галерею Дорія-Памфілі. Увечері вони пройшли темними підземними переходами від вілли Боргезе до Іспанських Сходів і повечеряли. Курт остовпів, побачивши рахунок. Був це один із їхніх останніх вечорів, наближався щасливий кінець чудової подорожі. Батько, як завжди, відзначався невичерпною енергією та цікавістю. Вони пройшлися містом і зайшли до кафе випити кави та хильнути по скляночці грапи[3 – Італійська виноградна горілка.]. Ніч була така сама тепла, як і всі ночі цього вересневого тижня. У готелі вони взяли ключі, й Курт заснув, щойно ліг у постіль.

Стукіт пролунав о пів на другу ночі.

Курт не відразу зорієнтувався, де він. Отямившись, зірвався з ліжка й відчинив двері. На порозі стояв нічний порт'є. Добірною англійською він пояснив, що синьор Валландер-старший щойно вийшов із готелю. Курт похапцем одягнувся, вибіг із готелю й побачив батька, що впевнено чимчикував на тому боці вулиці. Син ішов назирці за ним, трохи відстаючи. Розмірковував, що побоювання справдились і ось уперше в житті довелося стежити за рідним батьком. Спершу Валландер-молодший не міг добрати, куди той намірився. Трохи згодом, коли вулиці звузилися, стало зрозуміло, що напрямок взято на Іспанські Сходи. Курт і далі тримався віддалік. І ось у теплу римську ніч батько зійшов безліччю сходинок до церкви з двома куполами. Сівши там, на висоті, він видавався чорною крапкою. Курт ховався в тіні. Просидівши майже годину, батько звівся й зійшов донизу. Син і далі стежив за ним – виконував чи не найзагадковіше в житті завдання. Незабаром вони добралися до фонтана Треві. Батько не кинув монетки через плече, лишень дивився на струмені води. Світло вуличного ліхтаря падало на його обличчя, і Курт побачив, що в батька блищать очі.

Тоді вони повернулися до готелю.

Наступного дня вони вже летіли в лайнері компанії «Аліталія» до Копенгагена, і батько сидів біля вікна, як і в рейсі до Рима. Син глянув на свої засмаглі руки й припустив, що засмагло все тіло. Переправляючись на поромі до Лімгамна, спитав батька, чи задоволений він подорожжю. Той кивнув і пробурмотів щось нерозбірливе. Годі було сподіватися на прихильнішу відповідь. У Лімгамні їх зустріла Гертруда – батькова друга дружина – й повезла автомобілем додому. В Істаді Курт вийшов, а коли ввечері зателефонував мацусі, щоб дізнатися, чи все гаразд, вона відповіла, що тато вже сидить у своїй студії й малює пейзаж на звичний мотив – захід сонця над нерухомим, безвітряним краєвидом.

Курт Валландер встав із ліжка й пішов на кухню. Пів на шосту. Він поставив кип'ятити воду. Чому батько вийшов уночі? Чому сидів на сходах? Чому блищали його очі там, біля фонтана?

На ці запитання не було відповідей. На якусь мить син побачив таємний внутрішній батьків пейзаж і мав доволі здорового глузду, щоб не перейти невидимої межі. Ніколи не розпитуватиме про цю самотню прогулянку нічним Римом.

Поки запарювалася кава, Курт зайшов до ванної й радо відзначив, що виглядає здоровим та енергійним. Сонце вибілило волосся. Либонь, прибуло ваги через оті спагеті. Але не варто зважати на вагу. Він гарно відпочив. Це головне. Дуже добре, що ця подорож здійснилася.

Не завдавала прикросів думка, що скоро, за якусь годину, доведеться знову стати поліцеєм. Зазвичай після відпустки не дуже-то й хотілося повертатися на роботу. За останні роки ця нехоть відчутно посилилася. Бувало, Валландер усерйоз подумував, чи не варто покинути поліцію й підшукати інше місце – хоча б у службі безпеки якоїсь фірми. Але він природжений поліцей. Це переконання визрівало повільно й невідклично. Кимсь іншим він ніколи не стане.

Миючись під душем, Курт думав про події цього гарячого літа, про першість світу з футболу, таку щасливу для збірної Швеції. Згадалися виснажливі пошуки серійного вбивці, який зрештою виявився божевільним чотирнадцятирічним хлопчаком. У Римі немовби випарувало з пам'яті все прикре й разюче, що трапилося влітку. Тепер воно пригадалося. Тиждень відпустки нічого не змінив. Треба повернутися до світу буднів.

Курт сидів за кухонним столом аж до сьомої. Ненастанно барабанив дощ. Італійська спека стала далеким спогадом. У Сконе прийшла осінь.

О пів на восьму він вийшов із квартири й машиною добрався до місця роботи. Водночас приїхав його співробітник Мартінсон і припаркував авто поряд. Похапцем привітавшись під дощем, вони поспішили до входних дверей.

– Як відпочивалося? – поцікавився Мартінсон. – Я радий тебе бачити.

– Батько дуже задоволений.

- А ти?

- Гарна випала мандрівка. Було спекотно.

Вони увійшли всередину. Ебба, що понад тридцять років працювала секретаркою в істадській поліції, привітала Курта широкою усмішкою.

- Хіба можна так засмагнути у вересні в Італії? - здивувалася вона.

- Так, - відповів Валландер. - Треба виставлятися на сонце.

Ідучи коридором, він подумав, що треба було привезти якусь пам'ятку Еббі, і дорікав собі за нездогадливість.

- Тут усе спокійно, - сказав Мартінсон. - Ніяких серйозних справ. Майже нічого нема.

- Хотілося б сподіватися на спокійну осінь, - непевно відказав Валландер.

Мартінсон пішов по каву. Валландер відчинив двері до свого кабінету. Усе було на місці, нічого не змінилося. На столі порожньо. Він скинув куртку і прочинив вікно. У скриньку для вхідної кореспонденції хтось укинув кілька меморандумів від Державного поліцейного управління. Курт узяв горішній із них, але не став читати і впустив на стіл.

Згадалося непросте слідство у справі контрабанди автомобілів зі Швеції до східноєвропейських країн, яке він провадив майже рік. І провадитиме далі, якщо за час його відпустки не сталося чогось надзвичайного.

Цікаво, чи доведеться промарнувати на цю справу майже п'ятнадцять років, аж до пенсії.

О чверть на дев'яту він підвівся й пішов до залу засідань. За п'ятнадцять хвилин там мали зібратися співробітники кримінального відділу істадської поліції, щоб обговорити завдання на наступний тиждень. Увійшовши до залу, Курт привітався з кожним зокрема. Всі захоплювалися його засмагою. Сівши на своє звичне місце, він спостеріг, що тут панує настрій, відповідний до осіннього понеділкового ранку, - сірий, млявий і сонькуватий. Скільки ж таких ранішніх понеділкових нарад довелося відбутися в цій кімнаті? Їхня нова начальниця Ліза Гольгерссон була у Стокгольмі, тож нараду вів Ганссон. Мартінсон був правий. Під час тижневої Валландерової відпустки мало що трапилося.

- Скидається на те, що я таки повернуся до своїх контрабандних автомашин, - буркнув Валландер, не приховуючи зневіри.

- Якщо не захочеш розслідувати вломлення, - підбадьорив його Ганссон. - До квіткові крамниці.

Валландер здивовано подивився на нього.

- До квіткові крамниці? А що там красти? Тюльпани?

– Судячи з усього, там нічого не вкрадено, – втрутився Сведберг і почував лисину.

У цю мить відчинилися двері, і до кімнати швидким кроком увійшла Анн-Брітт Геглунд. Її чоловік працював монтажником і мало не весь час подорожував у далеких країнах, про які ніхто й не чув, тож їй доводилося самій рости двох дітей. Кожний ранок проминав у метушні та клопотах, тому вона часто запізнювалася на наради. Геглунд працювала в кримінальному відділі трохи більш як рік і була наймолодша серед співробітників. З самого початку деякі поліцаї середнього віку, зокрема Сведберг і Ганссон, відкрито виявляли невдоволення, що їм випало працювати з жінкою. Натомість Валландер зразу розпізнав в Анн-Брітт хист до розслідування й узяв її під захист. Відтоді ніхто ні слова не сказав про її запізнення. В усякому разі не при ньому. Сівши за стіл, Геглунд радісно кивнула Валландерові, неначе здивувалася, що він справді повернувся.

– У нас мова про квіткову крамницю, – пояснив Ганссон, коли Геглунд усілася. – Гадаємо, добре було б, щоб Курт ознайомився з цією справою.

– Злочин скоєно вночі проти п'ятниці, – сказала вона. – Це виявила продавщиця, прийшовши вранці. Зłodії забралися через вікно на задвірку.

– Що вони вкрали? – поцікавився Валландер.

– Нічого.

– Як це нічого? – скривився він.

Геглунд знизала плечима.

– А так. Нічогісінько.

– На підлозі залишилися плями крові, – додав Сведберг. – Власник крамниці виїхав із міста.

– Дивний випадок, – зауважив Валландер. – Та чи варто марнувати на нього час?

– Дуже дивний, – згодилася Геглунд. – Не знаю, варто чи не варто.

Куртові спало на думку, що все одно придалося б відкласти на потім длубанину в цій безнадійній справі автомобілів, які потоком контрабанди спливають за кордон. Треба хоча б день призвичаюватися до того, що ти вже не в Римі.

– Я міг би оглянути місце злочину, – зголосився він.

– Цю справу проваджу я, – наголосила Анн-Брітт. – А крамниця поблизу пристані.

Нарада закінчилася. Дощ не вщухав. Валландер пішов по куртку. Удвох вони поїхали в його автомашині до центру.

– Як подорож? – поцікавилася Анн-Брітт, коли авто зупинилося перед світлофором біля лікарні.

– Я побачив Сикстинську каплицю, – відповів Курт, вдивляючись у пелену дощу. – Весь тиждень відчувалося, що мій батько в доброму гуморі.

– Мабуть, гарно ви відпочили, – сказала вона.

Авто рушило на зелене світло. Анн-Брітт показувала дорогу до крамниці.

– Як тут у вас? – запитав Курт.

– За тиждень нічого не змінилося. Усе тихо та спокійно.

– А як наша нова начальниця?

– Нині вона у Стокгольмі обговорює пропозиції про скорочення видатків на поліцію. Здається, вона непогана. Принаймні не гірша від Б'єрка.

Курт зиркнув на неї.

– Я ніколи б не подумав, що він тобі подобається.

– Він старався, як міг. Чого ще вимагати?

– Нічого, – згодився Курт. – Нічого більш.

Вони зупинилися на розі вулиць Вестра-Валльгатан і Поттмакартгренд. Квіткова крамниця називалася «Цимбія». Вивіска з цією назвою вигойдувалася під поривами вітру. Вони сиділи в машині. Анн-Брітт дала Куртові кілька аркушів у пластиковій папці. Переглядаючи їх, він слухав пояснення.

– Власник «Цимбіі» зветься Єста Рунфельдт. Він виїхав із міста. У п'ятницю, близько дев'ятої ранку, продавщиця увійшла до крамниці й побачила, що розбито шибку у вікні, яке виходить на задвірок. Осколки лежали зовні і всередині. На підлозі були сліди крові. Нічого не вкрадено, бо на ніч звідти забирають весь виторг. Продавщиця зателефонувала в поліцію о дев'ятій годині три хвилини. Кілька хвилин по десятій я приїхала туди. Усе було так, як вона сказала. Розбите вікно. Плями крові на підлозі. Нічого не вкрадено. Якось дивовижа.

Курт задумався.

– Ні одної квітки не вкрали? – спитав він.

– Це ствердила продавщиця.

– Хто б міг запам'ятати, скільки рослин стоїть у кожній вазі?

Він віддав папку з паперами.

– Можемо звернутися до неї самої, – відповіла Анн-Брітт. – Крамниця відчинена.

Валландер відчинив двері. Теленькнув старосвітський дзвоник. Запахи навіяли спогади про римські сади. Клієнтів не було. Із підсобної кімнати вийшла жінка років п'ятдесяти й кивнула ім.

– Я привела свого колегу, – озвалася Геглунд.

Валландер привітався.

– Я читала про вас у газетах, – сказала жінка.

– Сподіваюся, нічого поганого там не було, – відказав він.

– Не було, – запевнила жінка. – Тільки добрі слова.

Ще в машині Валландер дізнався з нотаток співробітниці, що цю квітку звали Ваня Андерссон і що їй п'ятдесят три роки.

Він помалу походжав по крамниці. За давньою, вкоріненою звичкою пильнував, куди ставити ноги. Вологий аромат квітів викликав спогад за спогадом. Обійшовши прилавок, інспектор зупинився біля дверей до підсобної кімнати, зашкленених угорі. Свіжа замазка. Саме тут пробрався всередину злодій чи злодії. Валландер розглядав підлогу, покриту пластиковими плитками.

– Мабуть, ось тут і були плями крові, – припустив він.

– Ні, – заперечила Геглунд. – У торговельному залі.

Здивувавшись, Валландер наморщив лоба й слідом за нею повернувся до торговельного залу. Геглунд стала посеред кімнати.

– Ось тут, – сказала вона. – На цьому місці.

– А під розбитою шибкою не було плям?

– Не було. Тепер розумієш, чому все це видається мені таким дивним? Чому кров пролилася тут, а не біля вікна? Звичайно, за умови, що порізався той, хто розбив шибку.

– Хто інший міг би порізатися? – спитав Валландер. – Ото ж бо. Хто?

Валландер ще раз обійшов приміщення. Пробував уявити хід подій. Хтось розбив шибку й забрався в крамницю. Посередині торговельного залу підлога заплямована кров'ю. Нічого не вкрадено.

У кожному злочині є своя логіка і план дій. Звісно, якщо злочинець не божевільний. Інспектор знав це з багаторічного досвіду. Але щоб хтось здуру вламався в крамницю й нічого не вкрав? Таке не держиться купи.

– Хтось таки накапав крові, – сказав він.

На його подив, Геглунд похитала головою.

– Не накапав, – заперечила вона. – Пролив калюжку.

Валландер задумався. Мовчав. Не мав що сказати. Він обернувся до продавщиці, що стояла трохи віддалік і вичікувала.

– Отже, нічого не вкрали?

– Нічого.

– Навіть кількох квіток?

– Як видно, нічого не бракує.

– Невже ви завжди точно знаєте, скільки у вас тут квітів?

– Так.

Жінка відповіла впевнено й відразу. Поліцай кивнув.

– Чи можете пояснити, чому сюди хтось вламався?

– Не можу.

– Це не ви власниця крамниці?

– Власник зветься Єста Рунфельдт. Я працюю в нього.

– Якщо не помиляюся, він виїхав. Ви сконтактувалися з ним?

– Це неможливо.

Валландер уважно придивлявся до неї.

– Чому?

– Бо він поїхав на африканське орхідейне сафарі.

Валландер швидко розмірковував над почутим.

– Чи не могли б ви докладно пояснити, що таке орхідейне сафарі?

– Єста пристрасно любить орхідеї і все про них знає, – пояснила Ваня Андерссон. – Він подорожує по всьому світу, щоб побачити всі відкриті види, і пише про них книжку. Тепер він в Африці. Не знаю, де саме. Знаю тільки те, що він повернеться в середу наступного тижня.

Валландер кивнув.

– Ми поговоримо з вашим господарем, коли він приїде. Чи не могли б ви попросити його, щоб дав нам про себе знати?

Ваня Андерссон пообіцяла це зробити. До крамниці прийшов відвідувач. Геглунд і Валландер вийшли на дощ і сіли в машину. Валландер барився, не запускав двигуна.

- Звичайно, можна припустити, що злодій помилився й розбив не те вікно, - сказав він. - Поряд є крамниця з комп'ютерною технікою.

- А ця калюжка крові?

Курт знизав плечима.

- Злодій міг не зауважити своєї рани. Міг стояти, опустивши руку й розглядаючись. Тим часом кров стікала й капала в одне місце. Отак утворилася калюжка.

Анн-Брітт згодилася. Курт увімкнув запалювання.

- Справа для страхової компанії, - розсудив він. - Ото й усе.

Під дощем вони повернулися до поліційного відділка.

Було це об одинадцятій годині.

У понеділок, двадцять шостого вересня 1994 року.

Помалу розпливалися спогади про Рим. Так само повільно щезає море в пустелі.

Розділ 3

У вівторок, двадцять сьомого вересня, у Сконе й далі дощило. Синоптики передбачили, що після теплого літа прийде дощова осінь. Наразі ніщо не суперечило цим прогнозам.

Учора ввечері Курт прийшов додому після першого робочого дня, зготував сяку-таку вечерю, змусив себе з'їсти її і кілька разів спробував додзвонитися до дочки Лінди, що мешкала в Стокгольмі. Вперта негода зробила недовгу перерву, тож він відчинив двері на балкон. Спіймав себе на роздратуванні від того, що Лінда сама не зателефонувала й не поцікавилася, як подорожувалося. Він постарався умовити себе, але без особливого успіху, що дочці н?коли. Цієї осені вона сумішає навчання у приватній театральній школі й роботу офіціанткою в ресторані на Кунгсгольмені.

Об одинадцятій Курт зателефонував до Байби в Ригу. Знову задощило, знявся вітер. Дедалі важче поновлювати в пам'яті теплі дні в Італії.

У Римі він якщо й робив щось інше, ніж слугував компаньйоном батькові й насолоджувався теплом, то хіба що думав про Байбу. Удвох із нею влітку, всього кілька місяців тому, вони поїхали до Данії, й одного з останніх днів цієї мандрівки Валландер, досі втомлений і пригнічений від виснажливого полювання на чотирнадцятирічного вбивцю, спробував розвідати, чи не хоче Байба вийти заміж за нього, за Курта. Вона відповіла ухильно, не спаливши мостів за собою. Не приховувала причини свого вагання. Вони йшли нескінченним пляжем біля Скагена, де зустрічаються два моря й де

Валландер багато років тому ходив зі своєю колишньою дружиною Моною, а згодом і самотою, коли потерпав від депресії і подумував, чи не кинути роботу в поліції. Вечорами панувала мало не тропічна спека, однак пляжі були майже порожні. Мабуть, люди воліли дивитися телетрансляції матчів чемпіонату світу з футболу. Удвох вони прогулювалися, збирали камінчики та черепашки, і Байба сказала, що не знає, чи варто й думати про те, щоб знову почати спільне життя з поліцеєм. Її чоловіка, майора латвійської поліції Карліса, вбили 1992 року. Саме тоді, за тих бентежливих фантазмагоричних часів у Ризі, Курт познайомився з Байбою. У Римі Валландер спитав себе, чи справді він сам хоче ще раз одружитися. Та чи взагалі доцільно це робити? Навіщо вплутуватися в непростий формальний зв'язок, який у наш час мало що значить? Курт довго жив у шлюбі з першою дружиною, а п'ять років тому почувся ні в сих ні в тих, коли вона несподівано повідомила, що хоче розлучитися. Тільки тепер він міг витлумачити і принаймні частково виправдати рішення Мони почати нове життя без нього. Міг зрозуміти, чому так мало статися. Міг оцінити свій вплив на розвиток подій і навіть узяти на себе більшу частину провини, адже ж він майже не бував удома й байдужів до справ, які жінка вважала дуже важливими. Якщо тут взагалі можна говорити про чийсь провину. Перший відрізок життєвої дороги вони з Моною йшли поруч. Далі дороги почали розходитися, та так повільно й непомітно, що цю розбіжність стало видно, коли вже було пізно щось виправляти. Коли вони вже не бачили одне одного.

Про це він не раз і не два думав у Римі. І нарешті дійшов висновку, що справді хоче оженитися з Байбою. Хоче, щоб вона переїхала до Істада. Хоче все змінити й перебратися з квартири на вулиці Маріягатан до своєї власної оселі. Десь у передмісті. З гарним садом. Нехай це буде дешевий будиночок, але в такому стані, щоби вдалося самотужки впоратися з ремонтом. Мабуть, варто купити пса, про якого Курт віддавна мріяв.

Про ці сподівання на майбутнє він поговорив із Байбою того понеділкового вечора, коли в Істаді знову задощило. Здавалося, це продовження розмови, яку він подумки вів ще в Римі. Розмовляв із Байбою, хоча її не було поруч. Кілька разів заговорив уголос. Звичайно ж, цього не міг не помітити батько, що брів поряд під спекотним сонцем. Отож і спитав, ущипливо, хоча й доволі приязно, кому з них двох на старість голова туманіє.

Байба зразу ж узяла слухавку. Курт відчував, що вона рада. Розповівши про свою відпустку, він повторив запитання, що вже поставив кілька місяців тому. Якусь мить між Ригою й Істадом мандрувала тиша. Тоді Байба відповіла, що думала про це. Вона й далі сумнівається – ні більше, ні менше.

– Приїдь сюди, – сказав Курт. – Це не телефонна розмова.

– Гаразд, – пообіцяла вона. – Приїду.

Вони не уточнили часу зустрічі. Про це умовляться пізніше. Байба працювала в Ризькому університеті й завжди йшла у відпустку відповідно до запланованого графіка. Поклавши телефонну трубку, Курт був майже певен, що в його житті починається нова фаза. Байба таки приїде і вийде за нього заміж.

Цієї ночі він довго не міг заснути. Кілька разів вставав із ліжка, підходив до вікна на кухні й стояв, вдивляючись у завісу дощу. На думку спало, що на новому місці бракуватиме ось цього самотнього ліхтаря, що вигойдуеться від вітру.

Хоча він пізно заснув, та прокинувся рано-вранці. Вже кілька хвилин по сьомій припаркував машину біля поліційного відділка й під дощем та вітром поспішив до будинку. Увійшовши у свою кімнату, Валландер вирішив негайно переглянути об'ємисту документацію справи про крадіжки автомобілів. Що довше зволікати, то більше тяжітимуть нехиті і лінь. Повісивши куртку на стілець для відвідувачів, щоб висохла, він зняв із полиці майже півметровий стос документації слідства. Саме почав упорядковувати папки, коли хтось постукав у двері. Напевно, це Мартінсон. Валландер гукнув, щоб той увійшов.

– Коли тебе нема, вранці я завжди приходжу першим, – сказав Мартінсон. – Відтепер я знову другий.

– Я скучився за своїми машинами, – відповів Валландер і тицьнув пальцем у завалений папками стіл.

Мартінсон тримав у руці якийсь папірець.

– Вчора я забув дати тобі ось це, – пояснив він. – Ліза Гольгерссон захотіла, щоб ти глянув на цей папір.

– Що це таке?

– Ось візьми та й прочитай. Як знаєш, люди вважають, що ми, поліцаї, маємо висловлювати свою думку геть про все.

– Це нам дали на розгляд?

– Ніби так.

Здивувавшись, Валландер зиркнув на колегу. Той рідко давав невизначені відповіді. Кілька років тому Мартінсон активно допомагав Ліберальній народній партії і, либонь, плекав мрії про політичну кар'єру. Знаючи, що ці мрії розвіюються в такому самому темпі, у якому скорочується число членів партії, Валландер вирішив не говорити з ним про те, як пішло лібералам на виборах тиждень тому.

Колега вийшов. Курт усівся на стільці й став читати. Двічі прочитавши написане, він лютував. Бозна-коли востаннє трапилося йому так обуритися. Він вибіг у коридор і ввірвався в кімнату Сведберга, двері якої завжди були прочинені.

– Ти бачив ось це? – спитав Валландер і помахав папірцем.

Сведберг похитав головою.

– Що це таке?

– Лист від керівників новоствореної організації. Хочуть дізнатися, чи поліція не заперечує проти її назви.

– А саме?

– Придумали назву – «Друзі сокири».

Спантеличений Сведберг видивлявся на Валландера.

– «Друзі сокири»?

– «Друзі сокири». Взявши до уваги події минулого літа, вони застерігають, щоб назву не витлумачили хибно. Бо ця організація не має наміру знімати скальпи.

– Які ж у них наміри?

– Якщо я правильно зрозумів, це щось на зразок товариства краєзнавців. Вони бажають заснувати музей давніх знарядь праці.

– Це ж непогано звучить. Чого ти так розійшовся?

– Бо вони гадають, що поліція має час судити про такі речі. Як цивільна особа, я вважаю, що «Друзі сокири» – чудернацька назва краєзнавчого товариства. Але як поліцай обурююся, що мусимо марнувати час на дурниці.

– Скажи це нашій начальниці.

– Ось візьму та й скажу.

– А вона з тобою не згодиться. Знову станемо відкритою поліцією, близькою до народу.

Валландер розумів, що Сведберг, скоріше за все, має рацію. Усі роки їхньої служби поліція раз у раз зазнавала радикальних змін. Особливо, коли йшлося про складні стосунки з розпливчастою грізною марою, що звалася громадськістю. Ота громадськість загрозливо нависала як над начальством, так і над рядовими поліцаями й відзначалася яскравою рисою – віроломністю. Остання з ліку спроба догодити цій марі полягала в тому, щоби перед нею відкрити й зробити доступнішою всю поліційну систему Швеції. Ніхто не знав, як це здійснити. Начальник Державного поліційного управління по всіх усядах розіслав свою тезу, що поліція має бути на видноті. А що досі ніхто ніколи не чував про невидиму поліцію, то годі було втямити, як далі служити згідно з цією проповіддю нової віри. Раніше патрулі ходили пішки, а тепер деякі з них пересіли на велосипеди. Так видніше. Але, мабуть-таки, начальник мав на увазі не фізичну, а духовну видноту. Звідси очевидно впливало, що здуто пилку із давньої ідеї зближення поліції з народом. Відкрита, близька до народу поліція – ці слова стелилися мило і м'яко, як подушка під головою. Однак ніхто не міг пояснити, як узгодити оновлену ідею з тим фактом, що у Швеції набирає розмаху злочинність і коїться дедалі більше жорстоких злочинів. У всякому разі нова стратегія передбачала, що треба знайти час на те, щоб висловитися про доцільність назви «Друзі сокири».

Курт вийшов із кімнати. Принісши чашку кави до свого кабінету, він замкнувся на ключ і заглибився в неосяжні матеріали слідства. Було важко зосередитися, весь час приходила на гадку розмова з Байбою попереднього вечора. Але таки вдалося присилувати себе до роботи. За кілька годин він переглянув документи й дійшов до місця, на якому зупинився перед поїздкою до Італії. Тоді Курт зателефонував до колеги в Гетеборгу, з яким співпрацював у цій кримінальній справі, щоб поговорили про деякі її моменти. Розмова закінчилась о дванадцятій, і Валландер зголоднів. Дощ не припинявся. Валландер сів у машину й поїхав пообідати в одному з ресторанів у центрі міста. О першій повернувся на роботу. Щойно сів на стілець, задзвонила Ебба з приймальні.

– До тебе прийшли, – повідомила вона.

– Хто?

– Його прізвище Тюрєн. Хочє поговорити з тобою.

– Про що?

– Здається, хтось там зник.

– А чи не міг би з ним побалакати хтось інший?

– Він каже, що хоче мати справу тільки з тобою.

Валландер глянув на розкладені папки. Не таке вже це нагальне діло, щоб через нього не було як прийняти за яву про зникнення.

– Пошли його до мене, – сказав він, поклавши слухавку.

Він відчинив двері й почав прибирати папки зі стола. Підвівши очі, побачив незнайомого чоловіка на порозі, зодягненого в комбінезон із емблемою фірми ОК. Він увійшов, і в кімнаті запахло машинною олією та бензином.

– Знаю, що добрий з вас поліцай, – озвався Свен Тюрєн.

По говірці можна було розпізнати, що це уродженець західної частини Сконе, звідки походив і сам Валландер.

– У нас таких більшість.

Відповідь Свена Тюрєна здивувала поліцає.

– Ви ж знаєте, що це не так. Свого часу я побував під арештом за дрібнички й побачив чимало поліцаїв, що нікуди не годились.

Ці слова прозвучали з таким натиском, що Валландер на мить позбувся дару мови. Однак вирішив не сперечатися.

– Мабуть, ви прийшли сюди не для того, щоб це сказати. Йдеться про зникнення?

Тюрєн крутив у руках кашкета з емблемою.

– В усякому разі це дивний випадок, – буркнув він.

Вийнявши з шухляди блокнот, Валландер погортав його й знайшов чисту сторінку.

– Як бачу, ви власник автозаправки.

Тюрєн заперечливо хитнув головою.

– Я розвозжу мазут у районі, що на північ від Істада. Гольгер Ерікссон мешкає між Гегестадом і Лединге. Він зателефонував до нашої контори й сказав, що в нього майже порожній бак. Ми домовилися, що я привезу паливо у четвер вранці. Але коли я приїхав, не було нікого вдома.

Валландер записав це.

– Маєте на увазі останній четвер?

– Двадцять другого вересня.

– А коли він зателефонував?

– У понеділок.

Валландер трохи поміркував.

– А чи не сталася якась помилка з днем і годиною?

– Я доставляю мазут Гольгєрові Ерікссону вже більш ніж десять років. За весь цей час не було жодної помилки.

– Що ви зробили, коли виявилось, що Ерікссона нема вдома?

– Його бак на мазут був замкнений, то вкинув записку в поштову скриньку й поїхав собі.

– А далі що?

– Нічого.

Валландер відклав авторучку.

– Коли розвозиш мазут, як ото я, то помічаєш, у кого які звички, – вів далі Тюрєн. – Я не міг махнути на це рукою. Ерікссон не такий, щоб плюнути на замовлення й поїхати кудись. Учора пополудні я знову поїхав до нього. Після роботи. Своею власною машиною. Записка так і лежала в поштовій скриньці. Під усією поштою, що надійшла після четверга. Я зайшов на подвір'я й подзвонив у двері. Нікого не було вдома. Машина стояла в гаражі.

– Він живе один?

– Ерікссон нежонатий. Розбагатів на продажу автомобілів. Він ще пише вірші. Якось я дістав від нього книжку.

Раптом Валландер пригадав, що в істадській книгарні побачив ім'я Гольгера Ерікссона на полиці з творами місцевих авторів. Шукав тоді щось, щоб подарувати Сведбергу на його сорокаріччя.

– Там мене насторожило ще одне, – додав Тюрєн. – Двері були незамкнені. Я подумав, що, може, Ерікссон захворів. Йому ж уже під вісімдесят. Я увійшов. Нікого не застав. На кухні стояла ввімкнена кавоварка. Тхнуло смаленим. Вода википіла, кава пригоріла. Тоді я й вирішив прийти сюди. Щось там не те.

Було видно, що Тюрєн справді занепокоївся. Однак Валландер із досвіду знав, що переважно загадки таких зникнень вирішуються самі собою. Рідко коли стається щось серйозне.

– У нього немає сусідів? – запитав Валландер.

– Дім стоїть на відлюдді.

– Що, по-вашому, могло статися?

Свен Тюрєн відповів відразу й рішуче.

– Гадаю, Ерікссон мертвий. Мабуть, хтось убив його. Валландер мовчав. Чекав пояснення. Не дочекався.

– Чому ви так гадаєте?

– Бо все геть не так, як мало б бути, – відповів Тюрєн. – Завжди, коли Ерікссон замовляв паливо, я заставав його вдома. Він не залишив би кавоварки ввімкненою й не покинув би дверей незамкненими. Нехай навіть ненадовго вийшов прогулятися на своїй садибі.

– Чи не здалося вам, що в житло хтось проникнув?

– Ні, все мало вигляд як завжди. Крім цієї кавоварки.

– Отже, ви бували там раніше?

– Кожного разу, коли я привозив мазут, Ерікссон запрошував мене на каву й читав свої вірші. Він жив одинцем, тож, мабуть, був радий мене бачити.

Валландер задумався.

– Ви припустили, що Ерікссон мертвий і що його могли вбити. З якої причини? У нього були вороги?

– Не знаю.

– Але він заможний?

– Так.

- Звідки ви це знаєте?

- Всі це знають.

Валландер облишив цю тему.

- Подивимося, - сказав він. - Напевно, знайдеться природне пояснення, чому він зник. Так зазвичай буває.

Поліцей записав адресу. На його подив, садиба мала назву «Самотність».

Валландер провів Тюрена до приймальні.

- Я певен, що сталося щось лихе, - наголосив Свен Тюрен на прощання. - Ерікссон не дозволив би собі замовити мазут і кудись поїхати.

- Я вам зателефоную, - пообіцяв Валландер.

Цієї миті до приймальні ввійшов Ганссон.

- Що за йолоп загородив бензовозом в'їзд? - сердито спитав він.

- Це я, - спокійно відказав Тюрен. - Уже іду.

- Хто це? - поцікавився Ганссон, коли той вийшов.

- Він повідомив про зникнення, - відповів Валландер. - Чи чув ти про письменника Гольгера Ерікссона?

- Письменника?

- Або ж торговця автомобілями.

- Котрого з цих двох?

- Це одна й та сама особа. Зі слів цього шофера, Еріксон зник.

Колеги принесли собі дві чашки кави.

- Шофер сказав це серйозно? - спитав Ганссон.

- Принаймні видавався занепокоєним.

- Я вже його ніби десь бачив, - припустив Ганссон.

Валландер шанував Ганссона за чудову пам'ять. Якщо забував чиесь ім'я чи прізвище, звертався переважно до нього.

- Його звуть Свен Тюрен, - підказав Валландер. - Признався мені, що був під арештом за якісь дрібниці.

Ганссон став пригадувати.

- Здається мені, він був замішаний у кількох бійках. Давно це було.

Валландер задумливо слухав колегу.

- Мабуть, поїду я на садибу Ерікссона, - мовив він трохи згодом. - Запишу його в реєстр пропалих безвісти.

Повернувшись до свого кабінету, Валландер узяв куртку й засунув у кишеню папірець із адресою «Самотності». Власне, треба було б спершу заповнити бланк для реєстрації пропалого безвісти, але це не спішно. Можна відкласти на потім.

О пів на третю він вийшов із поліцейного відділка. Зливу змінила мжичка. Йдучи до свого автомобіля, Курт дрижав. Він поїхав на північ і легко знайшов садибу. Відповідно до назви, оселя стояла одним одна, на високому пагорбі. Розорані бурі поля спускалися до моря, якого звідси не було видно. На дереві каркала зграя ворон. Курт підняв накривку поштової скриньки. Всередині порожньо. Мабуть, Свен Тюрєн забрав пошту. Ось бруковане подвір'я. Тут усе дуже добре доглянуто. Поліцейський стояв і прислухався до тиші. Садиба складалася з трьох будівель. Колись була й четверта, що замикала двір, але її зруйнували або ж вона згоріла. Курта вразила стріха на будівлях. Тюрєн має рацію. Тільки багач може дозволити собі такий дах.

Підступивши до дверей, Курт спершу подзвонив, тоді постукав. Зрештою відчинив двері й увійшов. Прислухався. Пошта лежала на табуретці біля стояка для парасольок. На стіні висіло кілька біноклів. Один із футлярів був відкритий і порожній. Курт повільно обійшов усе житло. Кавоварка досі тхнула пригорілою кавою. У великій вітальні без стелі, де було видно крокви, він зупинився біля письмового стола й глянув на аркуш, що лежав на брунатній стільниці. Освітлення було слабке, тож щоб розгледіти написане, Курт обережно взяв цей папірець за сам ріжок і підійшов до вікна.

То був вірш про птаха. Про дятла.

Внизу вказано дату. 21 вересня 1994 року, 22 год. 12 хв.

Цього вечора Курт разом із батьком вечеряв у ресторані неподалік площі П'яцца дель Пополо.

Тут, у німотному будинку, ця вечірня видавалася далеким неправдоподібним сном.

Валландер поклав картку на стіл. Написано о десятій вечора в середу, навіть вказано точний час. Наступного дня Свен Тюрєн привезе мазут. Увійде у незамкнені двері й не застане господаря.

Зблисла думка. Валландер вийшов надвір, щоб перевірити бак із мазутом. Лічильник показав, що резервуар майже порожній.

Інспектор повернувся до будинку. Сів на старовинний стілець і розгледівся навколо.

Щось йому підказало, що Свен Тюрєн правий.

Гольгер Ерікссон справді зник безвісти. Не просто собі поїхав кудись.

За якусь хвилину Курт звівся і став шукати в настінних шафах запасного ключа до входних дверей. Знайшовши, замкнув житло й пішов до машини. Знову лило як з відра. Ще перед п'ятою він повернувся на роботу й заповнив формуляр на Гольгера Ерікссона як зниклого безвісти. Вранці його почнуть розшукувати.

Курт поїхав додому. По дорозі купив піцу, яку з'їв, сидячи перед телевизором. Лінда так і не зателефонувала. Кілька хвилин по одинадцятій він ліг і зразу заснув.

О четвертій ранку сон обірвала нудота. Курт зірвався з ліжка, але не встиг добігти до вбиральні. Заразом почався пронос. Щось недобре з животом. Чи то отруєння піцою, чи то шлунковий грип, підхоплений ще в Італії. О сьомій ранку він, змучений і знесилений, подзвонив на роботу. Хотів попередити, що сьогодні не прийде. Йому відповів Мартінсон.

– Ти, мабуть, знаєш, що сталося? – спитав він.

– Знаю тільки те, що в мене ригайлівка і срачка.

– Сьогодні вночі потонув пором, – вів далі Мартінсон. – Десять біля Таллінна. Загинули сотні пасажирів, переважно шведів. Напевно, серед них були й поліцаї.

Курта знову занудило. Однак він і далі тримався біля апарата.

– Істадські? – стривожився він.

– Ні. Суща страхіття сталося.

Не вірилося в цю новину. Кількасот загиблих у катастрофі порома? Такого не може бути. Принаймні не поблизу Швеції.

– Я вже не можу говорити, – сказав Курт. – Знову блюватиму. На моєму столі лежить папір про зникнення Гольгера Ерікссона. Треба, щоб хтось зайнявся цією справою.

Він жбурнув слухавку й цього разу встиг добігти до унітаза. Коли повертався до ліжка, знову пролунав дзвінок.

Зателефонувала Мона. Його колишня дружина. Курт занепокоївся. Вона дзвонила тільки тоді, коли щось траплялося з Ліндою.

– Я вже побалакала з Ліндою, – повідомила Мона. – Її не було на поромі.

Курт не відразу втямив, про що йдеться.

– Маєш на увазі пором, що потонув?

– А що ще я могла б мати на увазі? Коли в катастрофі гинуть сотні людей, то я таки мушу зателефонувати дочці й упевнитися, що в неї все гаразд.

– Звичайно, ти права. Вибачай, але сьогодні в мене голова не дуже варить. Я захворів. Увесь час блюю. Це, напевно, шлунковий грип. Може, побалакаємо іншим разом?

– Я хотіла, щоб ти не хвилювався, – пояснила Мона.

Розмова закінчилася. Курт повернувся до ліжка.

Хвилину-другу він думав про Гольгера Ерікссона. І про катастрофу, що сталася вночі.

Курта лихоманило. Невдовзі він заснув.

Десь у той час ущух дощ.

Розділ 4

Минуло кілька годин, і він почав гризти канат.

Увесь цей час він гадав, що божеволіє. Нічого не видно. Хтось зав'язав очі й затемнив світ. Нічого не чути. Вуха чимсь щільно набито, аж давить на барабанні перетинки. Долинає звук. Зсередини. Шум виривається з голови назовні, не навпаки. Найбільше дошкуляє те, що неможливо рухатися. Саме ця нерухомість доводить до божевілля. Хоча лежиш горілиць, але не можеш позбутися враження, що падаєш. Запаморочливе, безконечне падіння. Напевно, це галюцинація, зовнішнє відображення руйнації внутрішнього світу. Безумство роз'єднує тіло і свідомість, відчужує їх одне від одного.

А проте він хапався за дійсність. Відчайдушно змушував себе думати. Здоровий глузд і здатність до останку підтримувати душевну рівновагу напевно допоможуть збагнути, що сталося. Чому він не може рухатися? Де він? З якої причини тут опинився?

У безвиході він спробував пригнітити бунтівну паніку й прогнати скрадливе божевілля, змусивши себе пильнувати час. Рахував хвилини і години, силував себе до безнадійної безконечної рутини. Не було ні дня, ні ночі, незмінно панувала пільма; він отямився тут і лежав, зв'язаний, спутаний, позбутий пам'яті про рух; отож не було й початку. Немовби тут і судилося народитись.

Саме в цьому пережитому й зародилося божевілля. У ті короткі миті, коли вдавалося придушити сполох і ясно думати, він пробував чіплятися за все, що могло мати зв'язок із дійсністю.

Була ж якась точка опори та відліку.

Хоча б те, на чому довелося лежати. Ця річ не привиділася. Він був певен, що лежить горілиць на чомусь твердому.

Сорочка задерлася понад ліве стегно, і голе тіло дотикалося чогось плоского й дуже шорсткого. Ця поверхня дряпала шкіру, коли він пробував рухатися. Це бетонна підлога. Чому він на ній опинився? Як потрапив сюди?

Він подумки повернувся до останньої відправної точки в нормальному існуванні, зразу ж перед раптово нахлинулою темрявою. Але вже там усе немов розпливалося в тумані. Він чи то знав, чи то не знав, що діється. Саме тоді, коли втрачалася здатність розрізняти уявне і реальне, на нього й напала паніка. У ці миті він ридав – судомно й коротко. Обривав ридання, бо ніхто не міг його почути. Ніколи не плакав на самоті. Є люди, які ховаються зі своїм плачем. До таких він не належав.

Власне, тільки того він і був цілковито певен. Що ніхто його не чує. Хоч куди він потрапив, хоч де залили цю жакливу бетонну підлогу, хоч у яких незвіданих просторах вона ширяє, а все одно нема нікого поблизу. Того, хто міг би почути плач.

Крім скрадливого безумства, у нього залишилося тільки кілька точок опори. Все інше відібрано – не тільки власне «я», а ще й штани.

Це сталося вночі, напередодні подорожі до Найробі. Наближалася північ, він замкнув валізку й сів на стільці за столом, щоби востаннє перевірити свої проїзні реквізити. Усе це досі стоїть перед очима. Сам не відаючи того, він сидів у залі очікування смерті, яку приготував йому хтось невідомий. Ліворуч на письмовому столі лежав паспорт. Рука стискала авіаквитки. На колінах помістилися вкладені в пластиковий пакет долари, кредитна картка та дорожні чеки і ждали перевірки. Задзвонив телефон. Відклавши все набік, він узяв трубку й обізвався.

Востаннє в житті він почув людський голос, а тепер щосили чіплявся до живого спогаду про цю розмову. До останньої ланки, яка пов'язувала життя з дійсністю й наразі не давала досягнути безумству.

У слухавці прозвучав милозвучний, дуже м'який і прийнятний голос незнайомки. Чоловік був певен, що ніколи не бачив її.

Вона спитала, чи не можна було б купити троянди. Зразу ж попросила пробачення за те, що подзвонила так пізно. Але їй дуже потрібні ці квіти. Не пояснила навіщо. А він відразу ж їй повірив. Хто ж стане брехати в такій справі? Він уже й не міг пригадати, чи розпитав цю жінку й чи сам подумав про те, звідки така нагла потреба троянд уночі, коли зачинені всі квіткові крамниці.

І він ні на мить не завагався. Від дому до крамниці недалеко, та й не пора ще лягати спати. На те, щоб їй допомогти, піде хвилин десять, не більше.

А тепер, лежачи в темряві й розмірковуючи про минулі події, він усвідомив, що є одна річ, яку неможливо пояснити. Він зразу відчув, що ця незнайомка зателефонувала десь зблизька. З якоїсь невідомої причини – саме йому, не комусь іншому.

Хто вона? Що сталося після цього дзвінка?

Одягнувши пальто, тої ночі він вийшов на вулицю. Ключі від крамниці тримав у руці. Не було вітру, у ніздрі вдаряв прохолодний дух мокрої вулиці. Цього вечора хлинув був заливний дощ і зразу ж припинився. Чоловік зупинився під дверима крамниці, що виходили на вулицю. У пам'яті збереглося те, що він відімкнув замок і ввійшов усередину. І тоді вибухнув увесь світ.

Годі й полічити, скільки разів він подумки пройшов цей останній відрізок шляху в миті, коли відступав панічний страх і полегшувався ненастанний біль. «Я сподівався, що ця жінка чекатиме мене біля крамниці. Але там нікого не було. Я міг би зразу повернутися додому. Міг би розсердитися за дурнуватий розіграш. Натомість я відчинив двері, бо був певен, що вона прийде. Адже сказала, що їй потрібні троянди».

Ніхто не бреше про троянди.

Вулиця була безлюдна. У цьому він не сумнівався. Насторожувало тільки те, що неподалік стояла машина з увімкненими фарами. Коли він обернувся до дверей і став намацувати ключем замкову шпарину, за плечима з'явилася ця машина. Світили фари. А тоді світ розірвався у сліпучому білому спалаху.

Було тільки одне пояснення, яке навівало істеричний страх. Напевно, це був напад. Ззаду хтось ховався в тіні. Невже це була жінка, що подзвонила, захотівши троянд?

На тому обривалася нитка спогадів про дійсність. Цієї миті закінчувалося все, що можна було осягти розумом і пояснити. А далі він, насилу дотягнувшись зв'язаними руками до рота, вгризся в мотузку. Спершу кусав і шарпав її, наче голодний хижак, що накинувся на падлину. Мало не відразу виламався зуб із нижньої щелепи. Страшенно заболіло, але скоро минуло. Коли він знову взявся гризти мотузку, то робив це помалу й обережно, уявляючи себе звіром, що відгризає собі лапу, аби тільки вирватися з пастки.

Гризти сухі тверді мотузки – це таки розрада. Нехай не вивільнишся з пут, та принаймні зможеш відгризти безумство від свого ества. Отож він жував ці пута й міг ясно мислити. На нього напали. Його зв'язали й поклали на підлозі. Два рази чи то щодня, чи то щоночі чутно якесь скрипіння поряд. Чиясь рука в рукавичці розтуляє йому рота і вливає туди воду. Тільки воду, доволі холодну. Рука бере за щелепи міцно, але не брутально. Згодом вона вставляє в рот трубочку. Він смоче теплуватий суп, а тоді залишається один у темряві й тиші.

На нього напали, його зв'язали. Під ним бетонна підлога. Хтось підтримує в ньому життя. Мабуть, це вже тиждень тягнеться. Не втямиш, чому й навіщо. Напевно, сталася помилка. Яка помилка? Навіщо вкладати людину на підлозі й тримати в темряві? У голові крутиться думка: божевілля корениться в переконанні, яке він не наважується визнати. Що це не помилка. Що ось це жажіття призначено саме для нього, не для когось іншого. І чим воно

закінчиться? Такий кошмар, можливо, триватиме цілу вічність, а він ніколи не дізнається, в чому річ.

Щодня чи щоночі його двічі напоюють водою і супом. Також двічі тягнуть за ноги до отвору в підлозі. З чоловіка зняли штани та труси, на ньому тільки сорочка. Коли справить потребу, його відтягують на попереднє місце. Нема чим підтиратися. Та й руки зв'язані. Навколо нього тхне.

Нечистотами. І парфумами.

Чи є тут хтось напахчений? Може, це жінка, що хотіла купити троянди? А може, це просто дві руки в рукавичках? Руки, що тягнуть його до отвору в підлозі. І слабкий, майже непомітний запах парфумів, що стоїть після годування та справляння потреби. Звідкись оті руки і пахощі та й взялися.

Звичайно ж, він пробував говорити з цими руками. Десь там мали б бути уста. І вуха. Хай там хто виробляє таке з ним, а мав би вислухати сказане. Щоразу, відчувши дотик рук на обличчі та плечах, він старався розпочати розмову. По-всілякому – то благов, то погрожував, то говорив спокійно й розсудливо, по суті справи.

«Є ж на світі якесь право, – доводив він, то крізь сльози, то у гніві. – Його має кожна людина, навіть зв'язана. Це право знати, чому її позбавили всіх прав. Якщо його відібрати, то весь світ обернеться в безглуздя».

Він не просився на волю. Хотів лише дізнатися, чому його ув'язнили. Нічого більш. Хоча б тільки почути відповідь на це запитання.

Так і не дійшло до відповіді. У цих рук не було тіла, вуст і вух. У розпачі він кричав і ридав. Руки на те не зважали. Нічого не змінювалося. Трубочка в роті та слабкий запах різних пряних парфумів.

Чоловік передчував свій кінець. Єдине, що підтримувало в ньому життя, – ненастанне жування шнурків. За не менш як тиждень він подужав тільки надгризти їх тверду поверхню. Однак тільки в тому він вбачав який шанс на порятунок. Він виживав жуючи. Якби не пішов тоді до крамниці по букет троянд, то за тиждень уже б повертався з подорожі. А зараз ходив би в глибині кенійського пралісу з орхідеями й тішив би душу прекрасними ароматами. За тиждень мав би повернутися. Якщо вийде інакше, то Ваня Андерссон занепокоїться. Якщо досі не занепокоїлася. Є ще одна обставина, яку не варто нехтувати. Туристичне агентство має відповідати за своїх клієнтів. Він купив квиток, але так і не з'явився в «Каструпі». Хтось, мабуть, це зауважив. Ваня Андерссон і туристична фірма – це єдина можливість врятуватися. Наразі ж мусиш жувати мотузки, щоб не з'їхати з глузду. Поки ще є з чого з'їжджати.

Він знав, що потрапив у пекло. Але не знав, за що.

Страх засів у його зубах, що гризли тверді шнури. Страх і єдиний можливий порятунок.

Він безперестанку жував.

І плакав. Хапали його судоми. Та він далі жував.

* * *

Вона обладнала своє житло, як жертovníк.

Ніхто не зміг би розгадати цю таємницю. Хіба що хтось підказав би. Знала її тільки ця жінка.

Колись це помешкання складалося з багатьох кімнаток. З низькими стелями, темними стінами, роз'ясненими тільки скупим світлом, що сочилося крізь віконця, глибоко втоплені у товстих мурах. Такий вигляд усе це мало, коли вона побувала тут уперше. В усякому разі так збереглося в ранніх споминах. Досі можна було пригадати події того літа, коли вона востаннє бачила живою бабусю по матері. На початку осені бабуся померла, а влітку ще сиділа в тіні яблуні, сама схожа на тінь. Мала близько дев'яноста років і хворіла на рак. У ті останні літні місяці бабуся була нерухома та недоступна всьому світу, й онукам наказали не порушувати її спокою, не галасувати, та й наближатися до неї тільки тоді, коли сама покличе.

Одного разу вона звела руку й поманила внучку до себе. Дівчинка боязко підійшла. Старість – це небезпечно, це хвороби і смерть, темні могили і страх. Але бабуся тільки глянула на дитину з лагідною усмішкою, яку не вдалося здолати раку. Може, щось і сказала, нині вже не пригадаєш. Тоді старенька була ще жива, тривало щасливе літо чи то 1952-го, чи то 1953 року, нескінченно давній час. Усі катастрофи ще були попереду.

Тоді ще були маленькі кімнати. А наприкінці шістдесятих років онука, ставши власницею будинку, розпочала великі зміни. Не самотужки руйнувала всі внутрішні стіни без ризику розвалити все житло. У цьому їй допомагали двоюрідні брати – молодики, раді показати свою силу. Вона теж гатила кувалдою, та так, що дрижав увесь будинок і облітав тиньк. Осів пил, і перед очима постала простора кімната з величезною піччю, що залишилася з тих давніх часів і тепер бовваніла посередині, немов чудернацька скеля. Усі, що після великої перебудови вперше приходили сюди в гості, завмирили на порозі, захоплені від такої краси. Ця стара оселя оновилася й зовсім змінилася. Крізь новопрорубані вікна щедро лилося світло. Коли господиня хотіла побути в темряві, зачиняла знадвору вікна масивними дубовими віконницями, зробленими на її замовлення. Тут замінили стару підлогу, зняли стелі, так що стало видно крокви.

Хтось сказав, що тут як у церкві.

Відтоді й сама власниця житла вважала його своєю святинею. Тут на самоті вона почувалася пупом землі. Тут було дуже спокійно й дуже далеко від небезпеки навколишнього світу.

Були часи, коли господиня рідко відвідувала свій собор. У її житті часто змінювався розпорядок. Не раз вона задумувалася, чи не варто було б позбутися цього будинку. Дуже вже багато пов'язано з ним спогадів, їх нізачо не знищиш кувалдою. Однак несила покинути цю кімнату з великою піччю, яку господиня зберегла, хоч і звеліла перемурувати. Ця біла скеля

неначе стала частиною її самої, останнім редутом, який доведеться захищати в житті.

І ось надійшов лист із Алжиру.

І відтоді все змінилося.

Вона постановила не розставатися з цим будинком.

У середу, 28 вересня, вона приїхала з Гесслегольма до Волльше о третій дня. Перш ніж повернутися до свого дому на околиці містечка, зайшла до крамниці. Знала, що має купити. Сумнівалася тільки в тому, скільки взяти трубочок. Про всякий випадок вона вирішила взяти ще один пакет. Продавець кивнув їй. Усміхнувшись, вона сказала кілька слів про погоду. Після короткої розмови про страшну катастрофу на поромі клієнтка розрахувалася, сіла в машину й поїхала далі. Її найближчих сусідів не було вдома. Вони мешкали в Гамбурзі й бували у Волльше тільки в липні. Вона віталася з цими німцями, ото й усе знайомство.

Жінка відімкнула вхідні двері. У передпокої постояла й прислухалася. Увійшовши у велику кімнату, вона зупинилася біля печі. Тиша. Хотілося, щоб саме така тиша панувала в усьому світі.

Чоловік, який лежав у печі, не міг її чути. Цілком певно, що він живий, не варто й завдавати собі труда – дослухатися до його подиху. Тим більше до плачу.

Жінка подумала, що весь час нею керувала якась таємнича спонuka і зрештою привела до такої несподіваної кінцевої мети. Спочатку домовласниця постановила не продавати цього житла, дарма що в такому разі можна було б помістити непогані гроші в банку. Потім вирішила не руйнувати старої печі. Тільки тоді, коли надійшов лист із Алжиру, прийшло розуміння, що саме робити і для чого насправді призначена ця піч.

Ці роздуми перервав сигнал наручного годинника. За годину прийдуть гості. Перед тим ще треба встигнути нагодувати чоловіка в печі. Уже п'ять днів там лежить. Невдовзі він так охляне, що не зможе опиратися. Вийнявши із сумочки графік роботи, жінка побачила, що в неї вільний час від попудня в наступну неділю до ранку у вівторок. Тоді це й станеться. Вона витягне цього чоловіка з печі й пояснить йому, в чому річ.

Вона ще не вирішила, як саме його вб'є. Є різні способи. Нема куди квапитися. Треба добре обдумати те, що він наробив, а тоді буде видно, на яку смерть заслужив.

Жінка вийшла на кухню і підігріла суп. Дбала про гігієну, тож помила пластикового кухлика, з якого годувала свого в'язня. В інший кухлик налила води. День по дню порція зменшувалася. Чоловік діставав не більше, ніж треба для виживання. Приготувавши їжу, вона наділа поліетиленові рукавички, мазнула парфумами за вухами й подалася до великої кімнати. Ззаду в печі був отвір, прихований за кількома вільно вставленими каменями, – труба майже метр завдовжки, яку можна було обережно вийняти.

Перш ніж ув'язнити чоловіка, вона поставила в піч потужну звукову колонку, пустила музику на повну гучність і затулила отвір. Ззовні не було нічого чути.

Вона нахилилася, щоб розгледіти чоловіка. Поклала долоню на його ногу – він не поворухнувся. Промайнула тривожна гадка: чи не вмер, бува? Та ні. Чути, що сопе. «Охляв, – подумала вона. – Незабаром закінчиться час очікування».

Нагодувавши в'язня й давши йому вже по-звичному відбутися природну потребу, домовласниця заглушила отвір у печі. Тоді помила посуд, прибрала кухню, сіла за стіл і випила чашку кави. Видобувши з сумочки свою галузеву газету, вона стала неквапно гортати сторінки. Відповідно до оновленої тарифної сітки, її щомісячна платня ще з першого липня мала б зрости на сто сімдесят чотири крони. Жінка вкотре зиркнула на годинник. Робила це що десять хвилин. Ця звичка стала частиною її «я». Бо робота й усе життя складалися відповідно до ретельно запланованих графіків. Ніщо не завдавало цій жінці більшої прикраси, ніж їх порушення. Вона не приймала ніяких виправдань і завжди почувалася відповідальною за такі хиби. Знала, що деякі співробітники насміхаються з неї поза очі. Хоч це й було боляче, однак вона нічого не казала. Безмовність стала частиною її ества. Її внутрішнього механізму. Втім, не завжди було так.

Вона пам'ятала свій голос у дитинстві. Сильний. Але не різкий. Безмовність прийшла згодом. Коли перед очима лилася кров і вмирала мама. Донька не кричала тоді. Сховалась у своїй тиші. Там можна було стати невидимою.

Це сталося тоді, коли мама лежала на столі й, плачучи та стікаючи кров'ю, позбавляла дочку довгожданої сестрички.

Вона знову глянула на годинник. Незабаром прийдуть гості. Сьогодні середа, вечір зустрічі з ними. Господиня воліла б, щоб такі посиденьки завжди відбувалися в середу. Тоді було б більше ладу та порядку. Але такого не дозволяв графік її роботи, і на те не було ради.

Вона розставила п'ять стільців. У компанії має бути не більш ніж п'ять осіб. Бо інакше не вийде задушевної розмови. Зрештою, в усякому разі нелегко створити настрій довірливості, щоб ці неговіркі жінки наважилися на відвертість. Господиня перейшла до спальні й стала роздягатися. Над кожною знятою з тіла частиною уніформи вона бурмотіла молитву. Снувалися спогади. Це ж мама колись розповіла їй про Антонію. Ще молодою, задовго до Другої світової війни, вона зустрілася з цим чоловіком у поїзді, що їхав від Кельна до Мюнхена. Не знайшовши сидячих місць, вони випадково опинилися поруч у переповненому людьми й пропахлому димом проході між лавками. За брудними вагонними шибамися пропливали мерехтливі вогні суден на Рейні. Під час цієї нічної подорожі Антонію сказав, що стане католицьким священником, а трохи згодом пояснив, що богослужіння починається вже тоді, коли духовні особи переодягаються. Вступ до церковної відправи – це процедура їх очищення. З кожною знятою чи вбраною частиною облачення вони проказують молитву і таким чином ступають крок до своєї священної мети.

Ніколи не забудеться матрина оповідь про зустріч із Антоніо в тісному вагоні. І ось донька, розпізнавши в собі духовну особу, що віддано служить високій меті – ширить вістку про святощі справедливості, відповідно стала вважати переодягання чимось більшим, ніж звичайна, повсякденна дія. Та тільки її молитви не були розмовою з Богом. У безладному й безглуздому світі Бог був найбільшим безглуздем. Символом світу став брак Його. Вона молилася самій собі. Тій дівчинці, якою була колись. Перед тим як навколо неї зруйнувався світ. Перед тим як мати відібрала їй мрію. Перед тим як понурі чоловіки почали прилипати до неї поглядами, схожими на підступних, небезпечних змії.

Переодягаючись, господиня молилася своєму дитинству. Ось на ній замість жорсткої уніформи м'яка сукня пастельних барв. Щось і в ній самій змінилося. Неначе й шкіра стала дитячою.

Насамкінець надіто перуку й почеплено окуляри. Стихла остання молитва: «Ой чук-чуки, чуки-на! Наша доня чепурна...»[4 – Взято з циклу Наталі Забіли «Приспівки».]

Чутно, як на подвір'ї завищали гальма автомашини. Жінка задивилась у велике дзеркало. Це не Заснула Красуня, що прокинулася з кошмару. Це Попелюшка.

Усе готово. Здійснилося перетворення в іншу людину. Вона вклала уніформу в поліетиленовий пакет, розгладила покриття на ліжку й вийшла зі спальні. Хоча ніхто з гостей сюди не зайшов би, вона замкнула двері й про всякий випадок поторсала клямку.

Ще перед шостою зібралися всі гості, крім однієї. Попереднього вечора в неї почалися перейми, тож її відвезли до лікарні. На два тижні раніше, ніж мало б бути. Мабуть, уже й дитинка народилася.

Господиня зразу ж вирішила відвідати породіллю наступного дня. Хотілося побачити її. Хотілося побачити її обличчя після всього пережитого.

А далі вона слухала оповіді й час від часу робила нотатки в блокноті, тримаючи його в руці. Ці записи складалися тільки з чисел і утворювали собою таблиці, графіки та розклади. Величина, час, відстань. Така забава віддавна увійшла у звичку й перероджувалась у магічну формулу дійсності. Насправді ж не було потреби щось занотовувати. У душу западали всі слова, боязко мовлені тремтливими голосами, весь біль, який тепер наважилися виразити ці жінки.

Було видно, що їм усім полегшало. Нехай тільки на мить. Але що таке життя, як не коротка мить? І знову графік руху. Години стикаються, змінюють одна одну. Життя – як маятник. Коливається між болем і полегшенням. Безперервно, безконечно.

Господиня сіла так, щоб бачити велику піч за жінками. Притемнене, м'яке світло. Кімната спочивала в лагідному сутінку. Світло наводило на думку

щось жіноче. Піч видавалася нерухомою німою скелею посеред опустілого моря.

Розмова тривала зо дві години. Потім почалося чаювання на кухні. Всі знали, коли наступна зустріч. Годі було сумніватися в тому, що вона не відбудеться.

О пів на дев'яту господиня провела гостей надвір, потиснула кожній із них руку й від кожної вислухала слова вдячності. Коли зник останній автомобіль, рушила до спальні й там змінила одержу, скинула перуку та окуляри. Прихопивши з собою пакет із уніформою, вона зайшла на кухню помити чайні чашки. Тоді всюди загасила світло й узяла сумочку.

Якусь мить вона ще постояла біля печі. Панувала мертва тиша.

Тоді жінка вийшла з будинку. Мжичило. Вона сіла в авто й поїхала до Істада.

А опівночі вже лежала в постелі й спала.

Розділ 5

Прокинувшись у четвер о шостій ранку, Валландер почувався відпочилим. Вгамувався біль шлунка. Термометр за кухонним вікном показував п'ять градусів тепла. Важкі хмари покрили небо. Вулиці були мокрі, але не дощило.

На роботу він прийшов кілька хвилин по сьомій. Тут іще панував ранковий спокій. Ідучи коридором до свого кабінету, Валландер розмірковував, чи вдалося з'ясувати, що сталося з Гольгером Ерікссоном. Повісивши куртку, він сів за стіл, на якому лежало кілька папірців із телефонними номерами. Ебба нагадала, що на сьогодні він умовився з окулістом. Геть вилетів із голови цей візит, таки неминучий. Конче потрібні окуляри для читання. Коли довго спіпаеш над паперами, перед очима розпливаються літери й болить голова. Незабаром стукне сорок сім. Нічого не вдієш, вік дає себе знати. Інша записка повідомляла, що з ним хоче поговорити Пер Окессон. Той був ранній птах, тож Курт негайно зателефонував йому в прокуратуру, розміщену в тому самому будинку, що й поліція. І дізнався, що Окессон увесь день буде в Мальме. Відклавши цю записку, Валландер пішов по чашку кави. Повернувшись, сів, відкинувся на спинку стільця і вкотре вже спробував розробити план дальших дій у справі контрабанди автомобілів.

У всіх організованих злочинних угрупованнях є слабе місце – ланка, яка розривається, коли її добряче обтяжити. Щоб була хоч якась надія добратися до контрабандистів, треба зосередитися на пошуках такої ланки.

Ці роздуми перервав телефонний дзвінок. Ліза Гольгерссон, нова начальниця, привітала з поверненням додому.

- Як подорожувалося? - поцікавилася вона.

- Дуже вдало.

- Після таких подорожей заново відкриваєш батьків.

- А ті, своєю чергою, вже по-іншому дивляться на дітей, - відказав Валландер.

Начальниця квапливо перепросилася. Було чути, що хтось увійшов до її кабінету і щось сказав. На думку спало, що Б'єрк ніколи не став би розпитувати про відпустку. За хвилинку вона знову взяла трубку.

- А я провела кілька днів у Стокгольмі. Там було не дуже весело.

- Що вони там надумали цього разу?

- Маю на увазі «Естонію». І всіх поліцаїв, що втопилися.

Валландер промовчав. Мав би здогадатися.

- Мабуть, ви розумієте, який у нас був настрій, - вела вона далі. - Ну як ми могли там сидіти й обговорювати проблеми координації між Державним поліцейним управлінням і місцевими відділками?

- Ми такі самі безпорадні перед лицем смерті, як і всі інші люди, - відповів Валландер. - Либонь, мало б бути інакше. Ми ж то всякого надивилися. Отож і вважаємо, що набралися досвіду. А це не так.

- Вітряної ночі тоне пором, і раптом перед очима всіх шведів постає нагла смерть. При тому, що її дедалі старанніше приховували й дедалі завзятіше заперечували.

- Напевно, маєте рацію. Хоч я досі був іншої думки.

Було чутно, що вона кашлянула в трубку. За якусь мить заговорила знову.

- Ми обговорювали проблеми узгоджених дій. І оте віч не питання - які мають бути наші пріоритети.

- Як на мене, наше діло - ловити злочинців, - ствердив Валландер. - Приводити їх до суду і дбати про докази провини.

- Якби все було так просто, - зітхнула вона.

- Добре, що я не начальник.

- Іноді я сама задумуюся... - почала була Гольгерссон і змовкла на пів слові. Валландер гадав, що на тому розмову закінчено, але помилився.

- Я пообіцяла, що на початку грудня ви завітаєте до Вищої поліцейної школи, - обізвався вона. - Там хочуть, щоб ви виступили з доповіддю про

розслідування, яке ми провадили влітку. Якщо я правильно зрозуміла, цього попросили самі курсанти.

Валландер налякався.

– Я не зможу. Не зумію прикидатися викладачем перед аудиторією. Нехай хтось інший виступить. Он у Мартінсона добре язик підвішений. Колись буде з нього політик.

– Я ж пообіцяла, що ви прийдете, – сказала вона й засміялася. – Вам добре вдасться.

– Я хворію.

– До грудня ще далеко. Маємо час докладно все обговорити. Я тільки хотіла дізнатися, як ви відпочили. Вже знаю, що гарно.

– Тут усе спокійно, – заговорив про інше Валландер. – Тільки одне зникнення безвісти. Але за цю справу взявся хтось інший.

– Зникнення?

Валландер коротко переказав свою розмову у вівторок зі Свенном Тюреном, занепокоєним, що Гольгера Еріксона не було вдома, коли йому привезли мазут.

– Чи часто стається щось справді серйозне зі зниклими безвісти? – поцікавилася Гольгерссон. – Що каже статистика?

– Не знаю, що вона каже. Знаю тільки, що такі зникнення вкрай рідко пов'язані зі злочинами чи нещасливими випадками. Здебільшого старі люди губляться, а молоді або бунтують проти батьків, або шукають пригод. Дуже рідко трапляється щось серйозне.

Валландерові прийшло на думку останнє з таких трагічних зникнень. Неприємно було згадувати, як кілька років тому пропала безвісти жінка, посередниця в торгівлі нерухомістю, а за якийсь час її тіло знайшли в колодязі. Одна з найприкріших історій за всю його поліційну кар'єру.

Розмова закінчилася. Валландер твердо постановив не читати лекцій у Вищій поліційній школі. Звичайно ж, лестило, що запросили саме його. Але переважила нехоть. Може, вдасться вмовити Мартінсона виступити замість нього. Думки знову повернули на контрабанду автомобілів. Як же знайти оту слабку ланку й розгромити злочинне угруповання? О восьмій Курт знову пішов по каву, а що був голодний, узяв ще кілька сухариків. Зі шлунком начебто все гаразд. Щойно сів за стіл – у двері постукав Мартінсон і ввійшов до кімнати.

– Ти вже краще почувашся? – спитав він.

– Цілком добре. Що там із Гольгером Ерікссоном?

Мартінсон видивився на Валландера.

- З яким іще Ерікссоном?

- З тим, що, ймовірно, пропав безвісти. Я ж подав рапорт на його розшук і сказав тобі про це телефоном.

Мартінсон похитав головою.

- Коли це було?

- Учора вранці. Коли я захворів.

- До мене це не дійшло. Надто вже я перейнявся катастрофою порома.

Валландер підвівся.

- Чи прийшов уже Ганссон? - спитав він. - Треба негайно розпочати дії.

- Я бачив його в коридорі.

Вони зайшли до Ганссона. Той сидів і розглядав лотерейну скреч-картку. Тоді розірвав її на клаптики й викинув у кошик.

- Йдеться про Гольгера Ерікссона, - озвався Валландер. - Ймовірно, він пропав безвісти. Пам'ятаєш той бензовоз, що загородив тобі в'їзд на стоянку? Це було у вівторок.

Ганссон кивнув.

- Шофер зветься Свен Тюрєн, - вів далі Валландер. - Ти сказав, що він був замішаний у кількох бійках.

- Пам'ятаю, - відповів Ганссон.

Валландер насилу приховував нетерплячку.

- Отож він прийшов сюди й повідомив про зникнення. Я поїхав на садибу Гольгера Ерікссона, оглянув її й написав відповідний звіт. Вчора вранці я, прихворівши, зателефонував і переказав, щоб узятися за цю справу. Як на мене, вона серйозна.

- Справа зависла в повітрі, - признався Мартінсон. - Це я винен.

Валландер не міг розсердитися.

- Це неприпустиме недбальство, - розсудив він. - Спишемо його на непередбачені обставини. Я ще раз поїду на ту садибу. Якщо не застану господаря, розпочнемо пошуки. Сподіваюся, не натрапимо на мерця. Попри те що вже цілу добу промарновано.

- Може, скликати пошукову групу? - винувато пробурмотів Мартінсон.

- Ще ні, - відповів Валландер. - Спершу туди поїду, а тоді дам знати.

Повернувшись до свого кабінету, він знайшов у довіднику номер телефону фірми ОК. Трубку підняли після першого ж гудка. Відрекомендувавшись, Валландер попросив покликати Свена Тюрена.

– Він розвозить паливо, – повідомила дівчина. – Але в нього є телефон у кабіні.

Валландер записав номер на берегах одного з циркулярів і подзвонив. Свен Тюрен відповів. У слухавці подиркувало.

– Мабуть, ви маєте рацію, що Гольгер Ерікссон зник, – сказав Валландер.

– Певно, що маю, – відрік Тюрен. – То ви так довго до цього додумувалися?

Валландер не відповів на це запитання. Натомість поставив своє:

– Може, маєте ще щось мені повідомити?

– Що саме?

– Це вже вам видніше. Чи не їздить він у гості до родичів? Чи він взагалі кудись виїжджає? Хто з ним приятелює? Всі ці дані могли б якось пояснити, чому Ерікссона нема на місці.

– Я вже сказав, що тут ніяк не поясниш. Тому-то й пішов до поліції.

Валландер задумався. Свен Тюрен не мав причини йти на обман. Було видно, що він справді занепокоївся.

– Де ви? – спитав Валландер.

– Повертаюся з Мальме. Набрал мазуту в портовому терміналі.

– Я іду до Ерікссонової садиби. Чи не могли б ми там зустрітися?

– Буду там за годину. Після того як скину трохи мазуту в богадільні. Не можна допустити, щоб старенькі мерзли. Правда ж?

На тому розмова закінчилася. Курт Валландер вийшов на вулицю. Почалася мжичка.

З Істада він виїхав у поганому настрої. Якби не розлад шлунка, не було б непорозуміння.

Певна річ, Свен Тюрен не дарма непокоївся. Внутрішнє чуття підказало це ще у вівторок. Сьогодні вже четвер, а справа стоїть на місці.

На підході до Ерікссонової садиби дощ припустив. Курт видобув із багажника гумові чоботи й узув їх. У поштовій скриньці була газета й кілька листів. Подзвонивши у входні двері, він трохи переогодив і сам відімкнув замок запасним ключем. Треба було з'ясувати, чи хтось іще тут побував за ці два дні. Начебто ні, все залишилося на місці. Як і раніше, у передпокої на

стіні висів порожній футляр бінокля, а на письмовому столі лежав той самий аркуш. Валландер вийшов на подвір'я. Якусь мить він стояв і задумливо розглядав порожню собачу будку. Десь у полі гучно каркали ворони. Мабуть, над мертвим зайцем. Принісши з машини ліхтарика, Валландер заходився ретельно обшукувати все житло. Всюди був добрий порядок. У довгій будівлі, що правила за гараж і майстерню, він довго стояв і милувався начищеним до блиску старим мотоциклом марки «Гарлі-Дейвідсон». Долинув звук вантажівки, що наближалася дорогою. Вийшовши назустріч Свеніві Тюрєну, Валландер похитав головою, коли той вибрався з кабіни й кинув запитальний погляд.

– Нема його тут, – озвався Валландер.

Запровадивши Тюрєна на кухню, він вийняв із кишені куртки кілька складених аркушів паперу. Не мав ручки, тож узяв ту, що лежала на столі поряд вірша про дятла.

– Я нічого не можу додати до сказаного, – буркнув Тюрєн. – Чи не краще було б, якби ви почали його шукати?

– Кожен завжди може сказати більше, ніж сам собі гадає, – відповів Валландер, не приховуючи роздратування від такого тону.

– То що ж тоді, я знаю більше понад те, що сам собі гадаю?

– Це він у вас замовляв мазут?

– Ні, дзвонив до контори. Там у нас є дівчина. Саме вона виписує мені транспортні накладні й завжди знає, де я є. Я з нею балакаю телефоном кілька разів щодня.

– Чи повадився Ерікссон як звичайно, коли востаннє замовив паливо?

– Питайте її, а не мене.

– Її теж спитаю. Як її звати?

– Рут. Рут Ерікссон.

Валландер записав ім'я та прізвище.

– Востаннє я бачив його тут на початку серпня, – буркнув Тюрєн. – Був такий, як завжди. Пригостив мене кавою й прочитав кілька своїх нових віршів. Добрий з нього оповідач. Та тільки масні історіїки він розповідав.

– Що за масні історіїки?

– Такі, що я від них червонів.

Курт задивився на нього. Спіймав себе на думці, що батько теж не одну таку історіюку може розказати.

– А вам не здавалося, що в нього старече слабоумство?

– У нього голова краще варить, ніж у нас двох разом узятих.

Спостерігаючи Тюрена, Курт розмірковував, чи розцінювати ці слова як образу. Зрештою облишив.

– Чи мав Гольгер Ерікссон родину?

– Він був нежонатий. Не мав ні дітей, ні коханок. Як знаю.

– А чи були в нього далекі родичі?

– Він ні разу не сказав про таких. Вирішив заповісти всі свої статки якійсь організації в Лунді.

– Якій організації?

Тюрен знизав плечима.

– Здається, краєзнавчій. Не знаю.

Валландерові стало неприємно від згадки про «Друзів сокири». Напевно, спадкоємцем має стати Лундське історично-культурне товариство. Він записав це.

– Чи є в нього ще щось цінне?

– Що саме?

– Наприклад, інша садиба, якась нерухомість у місті або ж помешкання.

Тюрен подумав, перш ніж відповісти.

– Ні. Тільки ця садиба. Решта – у банку «Гандельсбанкен».

– Звідки ви знаєте?

– Через цей банк він оплачував рахунки за паливо.

Валландер кивнув і склав папери. Більш нема про що питати. Тепер уже годі сумніватися в тому, що з Гольгером Ерікссоном сталося лихо.

– Дам себе чути, – сказав він, встаючи.

– А тепер що робитимете?

– Провадитиму слідство відповідно до усталеної процедури.

Вони вийшли на подвір'я.

– Я б хотів допомогти в пошуках, – напросився Тюрен.

– Не варто. Ми воліємо працювати на власну руку.

Шофер не став сперечатися. Забравшись у кабіну, він показав високу майстерність водіння, розвернувшись на тісному місці. Бензовоз від'їхав.

Ворони й далі каркали. Зупинившись на краю поля й глянувши на гай, що виднів у далині, Валландер вийняв телефон із кишені й подзвонив до Мартінсона.

– Як там у тебе? – поцікавився той.

– Починаємо пошуки, і то вже, якнайскоріш. Ганссон має адресу. Пришліть сюди кількох патрульних із собаками.

Валландер хотів закінчити розмову, та Мартінсон повів її далі.

– Ще одна річ. Я пошукав у комп'ютері хоч якихось даних про Гольгера Ерікссона. Така собі звичайна перевірка. І знайшов.

Притиснувши трубку до вуха, Валландер підійшов до дерева, щоб сховатися від дощу.

– Що саме?

– Десь рік тому Ерікссон подав заяву, що в його будинок вламалися. Це ж його садиба називається «Самотність»?

– Так. Кажі далі!

– Цю заяву зареєстровано дев'ятнадцятого жовтня 1993 року. Справу вів Сведберг. Отож я звернувся до нього, а він, звичайно ж, усе забув.

– Що ж там сталося?

– Заява була трохи дивна, – вагаючись, відповів Мартінсон.

– Чим дивна? – нетерпляче спитав Валландер.

– Нічого там не вкрали. Але Ерікссон був цілком певен, що хтось вламався в його житло.

– Що далі?

– Нічого. Справу закрили. Ми нікого й не послали туди, бо ж нічого не вкрадено. А заява досі є. І написав її Гольгер Ерікссон.

– Незвичайна річ. Треба буде уважніше придивитися до цієї справи. Подбай, щоб сюди якнайскоріше прислали пошукову групу.

– Чи не навела тебе на одну цікаву думку Ерікссонова заява? – розвеселився Мартінсон.

– Яку саме?

– Уже вдруге за останні кілька днів ми говоримо про зломників, які нічого не крадуть.

Еге ж, Мартінсон має рацію. У квітковій крамниці на вулиці Вестра-Валльгатан теж нічого не вкрадено.

- І на тому закінчується вся подібність, - зауважив Валландер.
- Власник крамниці теж зник, - заперечив Мартінсон.
- Ні. На противагу Гольгерові Ерікссону, він не зник, а подорожує в Кенії.

Валландер вимкнув телефон, засунув його в кишеню й щільніше закутався в куртку. Тоді повернувся до гаража й знову заходився шукати, сам не знаючи чого. Не варто сподіватися на якісь важливі знахідки, поки не приїхали поліцаї з собаками й не прочесали місцевість. Треба ще опитати сусідів. Трохи згодом він зайшов на кухню напитися води. Коли відкривав кран, той зашипів. Ще одна ознака, що тут кілька днів нікого не було. П'ючи, Валландер задумливо споглядав на верескливих ворон. Відставивши склянку, він вийшов надвір. Дощ не вщував. Ворони не вгавали. Раптом Валландер застиг на місці - згадав порожній футляр бінокля, повішений на стіні біля вхідних дверей. Глянув на воронячу зграю - зразу за нею, на пагорбі, видніла вишка. Постоявши й спробувавши зібрати думки, він неквапно рушив уздовж поля. Під чоботами збивалася в грудки глина. Стало видно стежку через поле, що вела до пагорба з вишкою. Дійти до неї - метрів двісті, не більш. Валландер перейшов на стежку. Тут глина була твердіша й не липла до підшов. Ворони шугали до ріллі, зникали з очей і знову злітали вгору. Либонь, там далі улоговина або канава. До неї й веде стежка. Вже можна добре роздивитися цю вишку. Мабуть, її використовують, полкючи на зайців чи козуль. По той бік пагорба простягається гай. Напевно, теж Ерікссонова власність. Ось уже перед очима рів із кількома грубими дошками на дні. Схоже, обвалилися. Що ближче до рову, то гучніше каркання ворон. Враз уся зграя знялася й відлетіла геть. Підійшовши до краю рову, Валландер глянув на дно.

Здрігнувшись, він відступив на крок. Підступила нудота.

Згодом Курт скаже, що це видовище було чи не найжахливіше з усього побаченого в житті. А за довгі роки поліційної служби довелося надивитися на багато чого такого, що очі б не бачили.

А тепер він стояв, не зважаючи на струмені води, що затікали за комір, і не тямив, на чому спинився погляд. Перед ним маячіло щось чуже й несправжнє, ніколи й ніде не видане.

Було ясно одне - в канаві лежить мертвяк.

Присівши навпочіпки, Валландер обережно нахилився. Змушував себе дивитися. Канава була глибока, щонайменше два метри. У її дно забито кілки - загострені, наче списи. На них зависла людина. Тіло в кількох місцях пронизано цими закривавленими кілками. Жертва впала долілиць і нахромилася на ці палі. Ворони склювали шию. Валландер звівся. Дрижали ноги. Десять звіддалік долинав гуркіт автомобілів, дедалі голосніший. Мабуть, це ідуть перші патрульні з псами.

Він відступив на крок. Здається, ці кілки з бамбука. Добрячі вудлища з гострими, наче голка, кінцями. Судячи з того, що по той бік рову стежка йде далі, ці дошки, які тепер лежать на його дні, раніше правили за

кладку. Чому вони зламані? Такі товсті дошки можуть витримати велику вагу. Та й рів неширокий, зо два метри, не більш.

Почувши гавкіт, Валландер подався до будинку. Почувався препогано. Було страшно. Убивство – це само собою. Але як його скоєно? Хтось устроїв гострі палі в канаву. Людину пробито наскрізь.

Він зупинився й набрав повітря в груди.

У голові мигтіли картини подій минулого літа. Невже знову починається? Невже немає меж лиходійству в цій країні? Хто садовить старого діда на палі?

Він ішов далі. Біля будинку вже чекали два поліцаї з собаками.

Були там також Геглунд і Ганссон – обое в куртках із піднятими капюшонами.

Валландер ступив на мощене бруківкою подвір'я, і співробітники, глянувши на нього, відразу ж зрозуміли, що сталося лихо.

Валландер витер обличчя й пояснив, у чому річ. Голос зривався. Обернувшись, він тицьнув пальцем у зграю ворон, що повернулися, як тільки він відійшов від канави.

– Він там лежить, – мовив Валландер. – Мертвий. Це вбивство. Залучіть усю пошукову групу.

Співробітники чекали, що він скаже ще щось.

Не сказав.

Розділ 6

Двадцять дев'ятого вересня, у четвер, поліцаї вже в сутінках нап'яли протидошове покриття над місцем, де на дев'яти міцних бамбукових кілках застряло тіло Гольгера Ерікссона. Прибрано змішане з кров'ю багно, що лежало на дні канави. Через кошмарну роботу і впертий дощ оце місце вбивства стало одним із найпонуриших і найбридкіших, які траплялося бачити Валландерові та його колегам. Глина липла й приставала до чобіт, ноги спотикались об електричні кабелі, що в'юнилися на дні, а сліпуче світло прожекторів загострювало чуття разючої нереальності. Сюди привезли Свена Тюрена, і той опізнав чоловіка на палях. Безсумнівно, це Гольгер Ерікссон. Пошуки пропалого безвісти закінчилися, ще не почавшись. Тюрен видавався напрочуд опанованим, ніби й не зважав на побачене. Валландер зауважив, що той кілька годин мовчки походжав за обгороджувальними стрічками, а тоді зник.

У канаві Валландер почувався, як намочена миша в мишоловці. Бачив по своїх співробітниках, що працюють вони через силу. І Сведбергу, і Ганссону кілька разів доводилося вилазити з рову через гострі напади нудоти.

Натомість Анн-Брітт Геглунд, яку Валландер охоче послав би додому ще ввечері, робила своє з дивовижною витримкою. Ліза Гольгерссон приїхала, як тільки знайдено трупа, й організувала роботу на місці так, щоб люди не перешкоджали одне одному й не ризикували падінням. Один молодий стажер послизнувся на глині, звалився в канаву й поранив руку кілком. Допомогу йому подав лікар, що саме вирішував, як зняти тіло з паль.

Побачивши це, Валландер зразу ж уявив, як упала й настромилася на кілки жертва. З самого початку він разом із поліційним експертом Ньюбергом оглянув ці товсті дошки. Тюрєн підтвердив, що вони правили за кладку. Сам Ерікссон їх поклав. Одного разу Тюрєн супроводжував його аж до вишки на пагорбі. Так, очевидно, що Гольгер Ерікссон був пристрасний спостерігач птахів. Вишка служила не для полювання, а для спостереження. На шиї вбитого висів бінокль із того порожнього футляра в передпокої. Свенів Ньюбергу вистачило кількох хвилин огляду дошок, щоб ствердити, що вони були перепилані й могли витримати тільки невелику вагу. Почувши цей висновок, Валландер вибрався з рову й відійшов убік, щоб поміркувати. Спробував був подумки відтворити розвиток подій, але не вдалося. Усе логічно пов'язалось, аж коли Ньюберг сказав, що бінокль обладнаний приладом нічного бачення. Та й тоді не вірилось у власні припущення. Якщо вони правильні, то злочинець задумав убивство й приготував місце з такою вже жахливою й жорстокою досконалістю, що майже неправдоподібною.

Пізно ввечері поліцаї взялися виймати загиблого з канави. А перед тим Валландер, лікар і Гольгерссон доходили згоди в тому, як це зробити: викопати кілки, спилати їх чи вибрати найприкріший спосіб – зняти з них тіло.

На пораду Валландера, вибрано найприкріше. Він і колеги мали побачити місце вбивства таким самим, яке було перед миттю, коли Гольгер Ерікссон ступив на кладку й полетів назустріч смерті. Валландер почувався зобов'язаним допомогти в цьому останньому неприємному дійстві. Влизько півночі тіло забрали. Дощ не припинявся, хоч уже не такий рясний. Було чути тільки гул генератора і плямкання глини під чоботами.

І ось робота припинилася. Нічого не діялося. Хтось приніс каву. У яскравому промінні прожекторів примарно відсвічували виснажені обличчя. Валландер спробував зібрати думки до купи. Що ж насправді сталося? Що робити далі? Глуха ніч, люди втомлені, знервовані, мокрі й голодні. Мартінсон стоїть, притиснувши слухавку до вуха. Мабуть, говорить зі своєю вічно стурбованою жінкою. Але той, засунувши телефон у кишеню, повідомив обіцянку чергового метеоролога: ще вночі дощ припиниться. Так, найкраще було б переїхати з роботою до світанку. Ще не почалося переслідування вбивці, ще триває пошук точок опори. Патрульні поліцаї з собаками не знайшли слідів. Увечері Валландер і Ньюберг зійшли на вишку, але не побачили чогось такого, що могло б скерувати слідство в якомусь певному напрямку. Отож Курт Валландер звернувся до Лізи Гольгерссон:

– Зараз ми ні до чого не дійдемо. Пропоную зібратися тут вранці. Найкраще, що ми можемо зробити, – це перепочити.

Ніхто не заперечив. Усі хотіли забратися звідси. Усі, крім Свена Ньюберга. Валландер знав, що той залишиться й працюватиме до ранку, там його й

застануть співробітники, коли повернуться. Люди рушили до машин, що стояли біля садиби, а Валландер, затримавшись, зачепив працюючого експерта:

– Що ти про це думаєш?

– Нічого не думаю. Ніколи в житті я не бачив чогось такого.

Валландер мовчки згодився. Він теж не бачив.

Вони стояли й дивилися на дно канави, вже не затулене пластиковим покривалом.

– На що ми, власне, дивимося? – спитав Валландер.

– Це копія азіатської пастки на хижаків. Під час війни таке ставили на людей.

Валландер кивнув.

– Бамбук у Швеції не росте, – вів далі Нюберг. – Ми імпортуємо його, щоб виготовляти вудлища й декорувати приміщення.

– Та й хижаків немає тут, у Сконе, – задумливо мовив Валландер. – І війни немає. Що ж воно таке?

– Щось чуже. Воно тут не вписується. Ніяк його не витлумачиш. І це мене страшить.

Валландер уважно придивлявся до співрозмовника. Той дуже рідко бував таким говірким. І ще рідше признавався в занепокоєнні та страху.

– Ти ж тут не запрацюєш, – сказав наостанок Валландер.

Нюберг не відповів.

Валландер перебрався через загорожу, махнув рукою поліцейам, що мали наглядати за місцем злочину, і рушив до будинку. На пів дорозі його чекала Ліза Гольгерссон із ліхтариком у руці.

– Там уже є журналісти, – озвалася вона. – Що їм скажемо?

– Небагато.

– Ми навіть не можемо відкрити перед ними ім'я Гольгера Ерікссона.

– Мабуть, можемо, – трохи подумавши, заперечив Валландер. – Беру на себе відповідальність. Шофер бензовоза стверджує, що в Гольгера Ерікссона не було родичів. Знає, що каже. Якщо ми не маємо кого повідомляти про цей смертельний випадок, то хай собі газетярі оприлюднюють ім'я жертви. Це нам тільки на користь.

Вони йшли. Ген позаду за ними примарно сяяли прожектори.

– Що можна ще сказати? – спитала вона.

– Що сталося вбивство й ми в цьому впевнені. Що не знаємо мотиву й ще не натрапили на сліди злочинця.

– Чи виробився у вас якийсь погляд на цю справу?

Валландер почував велику втому. Кожна думка, кожне слово давалися йому понад силу.

– Я побачив те саме, що й ви. Вбивця все добре розрахував. Ерікссон сам потрапив у пастку. Тут самі напрошуються щонайменше три висновки.

Вони зупинилися. Дощ уже ледве накрапав.

– По-перше, можна припустити, що злочинець знав Гольгера Ерікссона і деякі його звички. По-друге, він постановив піти на вбивство.

Валландер рушив був із місця.

– Ви ж сказали про три висновки, – спинила його Гольгерссон.

Дивлячись на її обличчя, бліде у світлі ліхтарика, Валландер подумав про свій вигляд. Чи зміг змити дощ за цю ніч усю брунатну італійську засмагу?

– Зловмисник хотів не просто вбити, – наголосив він, – а ще й завдати болю. Ймовірно, Ерікссон висів на палях доти, доки смерть не звільнила його від мук. Ніхто, крім ворон, його не чув. Мабуть, лікарі згодом скажуть нам, чи довго він мучився.

Вони йшли далі.

– Хто ж на таке здатен? – гидливо скривилася Ліза Гольгерссон.

– Я не знаю. Знаю тільки те, що паскудно почуваюся.

На межі поля стояли й чекали їх змерзлі два журналісти і фотограф. Валландер привітався. Був знайомий з усіма ними. Запитально глянув на Гольгерссон, вона заперечливо крутнула головою, тож сам Валландер коротко виклав суть справи. Журналісти спробували були розпитувати, але він застережливо підніс руку, і ті відійшли.

– Маєте репутацію кваліфікованого криміналіста, – похвалила його начальниця. – Цього літа я розпізнала ваші здібності. У Швеції не знайдеться поліційного відділку, в якому не хотіли б бачити вас своїм співробітником.

Вони зупинилися біля її автомобіля. Відчувалося, що це щира похвала, але Валландер був дуже втомлений і не спромігся на підхожу відповідь.

– Робіть усе на свій розсуд, – вела далі Гольгерссон. – Якщо чогось потребуватимете, то скажіть, і я відповідно розпоряджуся.

Валландер кивнув.

- Побачимося за кілька годин, - відповів він. - Треба виспатися - як вам, так і мені.

Повернувшись близько другої ночі до своєї квартири на вулиці Маріягатан, Валландер зготував кілька бутербродів і з'їв їх за кухонним столом. Тоді пішов до спальні й улігся на нерозстелене ліжко. Він наставив будильник на п'яту ранку.

Усі зібралися на місці о сьомій годині, на сірому світанку. Метеоролог сказав правду: дощ закінчився. Натомість знявся холодний вітер. Поліцаям, що залишилися вночі на місці вбивства, довелося разом із Ньюбергом сяк-так зміцнювати кріплення пластикового покриття, щоб його не зірвало вітровієм. Тож коли настала раптова зміна погоди, Ньюберг лютував на її примхливих богів. Найближчим часом не передбачалося дощу, тому покриття зняли. Тепер Ньюберг та інші експерти працювали в канаві, нічим не захищені від кусючого вітру.

Їдучи на місце злочину, Валландер узявся обдумувати план слідства. Про Гольгера Ерікссона нічого не відомо. Його статки можна було б вважати мотивом злочину, але вже з самого початку така версія викликала великий сумнів. Гострі бамбукові кілки в рові говорили іншою мовою. Валландер не розумів їх і не міг збагнути, куди вони вказують, але вже наперед непокоївся, що доведеться стати перед чимсь таким, що неможливо досягти здоровим глуздом.

Як завжди, коли голову обсідали сумніви, він подумки звернувся до Рюдберга, старого поліцая, свого колишнього наставника. Без цієї опіки та науки був би з Курта Валландера такий собі сірий пересічний нишпорка. Сам так вважав. Рюдберг помер від раку чотири роки тому. Валландер здригнувся від думки про швидкоплинність часу. І замислився про те, як повівся би Рюдберг у цьому випадку. «Терплячість, - снувалася думка. - Старий наголосив би на ній - на цій серцевині своєї Нагірної проповіді. Сказав би, що тепер правило бути терплячим слухне, як ніколи».

Поліцаї розташували тимчасову штаб-квартиру слідства в Ерікссоновому будинку. Валландер старався визначити головні завдання і якнайдоцільніше їх розподілити.

У цю ранню пору, коли всі співробітники ходили втомлені та бліді, він узявся до безнадійної справи - підбивання підсумків.

Власне, тут годилося б сказати одне: нема на що опертися.

- Ми знаємо дуже мало, - почав Валландер. - Водій бензовоза Свен Тюрєн повідомив про випадок, який вважав зникненням людини. Це сталося у вівторок. Взявши за основу повідомлення Свена Тюрєна і дату написання вірша, можна припустити, що вбивство скоєно минулого тижня, у середу, після десятої вечора. Точнішого часу ми не можемо визначити. В усякому разі це сталося не раніше. Почекаємо результатів судово-медичної експертизи.

Валландер зробив паузу. Ніхто зі слухачів не мав про що питати. Сведберг вишмаркався. Його очі блищали. Напевно, має гарячку, йому б додому та й у ліжко. Однак і Валландер, і Сведберг знали, що тепер треба залучити всі сили, які тільки є.

– Про Гольгера Ерікссона ми знаємо небагато, – вів далі Валландер. – Колишній торговець автомобілями. Багач, нежонатий, бездітний. Своєрідний поет місцевого значення. Очевидно, любитель птахів.

– Знаємо трішки більше, – перебив мову Ганссон. – У цих краях Гольгер Ерікссон був відомою особою. Принаймні десять-двадцять років тому. У торгівлі автомобілями він набув репутацію заповзятливого ділка. Мав тверду руку. Не терпів профспілок. Заробляв грубі гроші. Був замішаний у крутість з податками і підозрюваний у порушеннях законів. Але, як пам'ятаю, він ні разу не попався.

– Маеш на увазі, що в нього могли бути вороги, – уточнив Валландер.

– Цілком певно, що Ерікссон мав ворогів. Але це ще не означає, що вони були ладні піти на вбивство. Особливо на таке, як це.

Валландер вирішив перегорнути з темою загострених кілків та підпиляних дощок. Треба розглядати всі речі по порядку, у слушний час. Хоча б для того, щоб у своїй втомленій голові повкласти на місця всі подробиці справи. Рюдберг часто нагадував йому, що слідство – це своєрідний будівельний майданчик. Щоб робота йшла справно, треба додержувати порядку.

– Передусім треба зібрати якнайбільше даних про Гольгера Ерікссона і його життя, – наголосив Валландер. – Перш ніж розподілити завдання між вами, я спробую описати ймовірний перебіг подій.

Вони сиділи навколо великого круглого кухонного столу. У вікні було видно обгородження та біле пластикове покривало, що тріпотіло під вітром. Зодягнений у жовте, схожий на опудало Нюберг стояв і вимахував руками. Здавалося, що сюди долинає його голос із відтінком втоми та роздратування. Відомо, що це вправний і ретельний фахівець. Якщо вимахує руками, то є на те причина.

Валландер зауважив, що люди поступово зацікавлюються справою. Не раз і не два спостерігав він таке. Цієї миті слідча група розпочала пошук слідів убивці.

– Як гадаю, події розвивалися ось так, – почав Валландер. Говорив він повільно й ретельно добирав слова. – Після десятої ночі в середу або рановранці у четвер Гольгер Ерікссон вийшов надвір. Не замкнув входних дверей, бо мав невдовзі повернутися. Весь час він залишався в межах своєї садиби. Мав при собі бінокль, обладнаний, як виявив Нюберг, приладом нічного бачення. Ерікссон пішов стежкою до кладки, перекинутої через канаву. Очевидно, прямував до вишки, що на пагорбі, по той бік канави. Він цікавився птахами. Цієї пори, у вересні-жовтні, перелітні зграї тягнуться на південь. Небагато знаю про те, як вони відлітають і в якому порядку. Хтось колись мені сказав, що переважно це відбувається вночі й тоді летять найбільші зграї. Тому Ерікссон, взявши прилад нічного бачення, подався в пізню пору до вишки. Ступив на кладку, а вона зразу ж проламалася, бо

хтось заздалегідь підпиляв дошки. Він звалився долілиць у канаву й настромився на палі. Там і помер. Якщо й кликав на допомогу, то все одно його ніхто не чув. Як ви зауважили, будинок стоїть на відлюдді. Недарма садиба зветься «Самотність».

Наливши собі кави з чийогось термоса, він повів далі.

– Ось так воно діялось, як гадаю. Ця справа викликає дуже багато запитань і дає на них дуже мало відповідей. З цього нам доведеться почати. Маємо розслідувати добре сплановане вбивство. Жорстоке і жахливе. Не знаємо його очевидних, ба навіть правдоподібних мотивів, не бачимо жодного виразного сліду, яким можна було б піти.

Стояла тиша. Валландер обвів оком людей за столом. Тишу порушила Анн-Брітт Геглунд.

– Є одна важлива річ. Вбивця ані не гадав приховати сліди злочину.

Валландер кивнув. Якраз мав про це повести мову.

– Очевидно, йому йшлося про інше – діаметрально протилежне, – припустив він. – Цю страхітливу пастку можна розглядати як засіб залякування.

– То це нам знову випало шукати божевільного? – зітхнув Сведберг.

Усі знали, про що він. Пам'ятали події недавно минулого літа.

– Цілком імовірно, – відповів Валландер. – Треба брати до уваги всі можливості.

– Щось подібне до ями на ведмедів, – зауважив Ганссон. – Або до тих штуківин, що бачиш у старих фільмах про війну в Азії. Дивне поєднання. Яма на ведмедів і вишка спостерігача птахів.

– Або торговця автомашинами, – втрутився Мартінсон, який досі мовчав.

– Або поета, – докинула Геглунд. – Маємо багатий вибір.

О пів на восьму збори закінчилися. Відтепер ця кухня правитиме за місце таких зустрічей. Сведберг поїхав на ґрунтовні розмови зі Свенном Тюреном і дівчиною, що прийняла від Ерікссона замовлення на мазут. Геглунд дістала завдання опитати всіх сусідів Ерікссона. Пригадавши листи в поштовій скриньці, Валландер доручив їй опитати також листоношу. Ганссону й одному з Нюбергових експертів належало обшукати будинок, а Гольгерссон і Мартінсон мали організувати інші оперативні дії.

Закрутилося махове колесо слідства.

Одягнувши куртку, Валландер подався до канави, над якою майоріло покриття. На небі сунули рвані хмари. Проти вітру доводилося згинатися на ходу. Раптом згори пролунав клич зграї гусей. Валландер зупинився й задивився в небо. Не відразу їх угледів. Невелика зграя летіла високо, попід хмарами, на південний захід. Мабуть, узяла напрямок на мис Фальстербу, як і всі птахи, що пролітають над Сконе й покидають Швецію.

Валландер стояв і задумливо споглядав птахів. Згадавши вірша, що лежав на столі, рушив із місця. Наростав неспокій.

Щось у цьому жорстокому злочині бентежило й пантеличило. Це міг бути наслідок випадку сліпої ненависті чи божевілля. Або ж навпаки – тверезого холодного розрахунку. Не добереш, котра з цих двох можливостей страшніша.

Валландер підійшов до канави, коли Ньюберг і його експерти вже витягали з глини закривавлені кілки, обгортали їх поліетиленом і носили до автомобіля. Ньюберг із вимашеним глиною обличчям рухався незграбно і сіпано.

Канава видавалася могильною ямою.

– Як справи? – озався Валландер, силкуючись на підбадьорливий тон.

Ньюберг буркнув щось нерозбірливе. Мабуть, найкраще перегодити з розпитуванням. Він запальний, примхливий і легкий на зваду. Істадські поліцаї подекували, що Ньюберг, не вагаючись ні на мить, вилаяв би самого начальника Державного поліцейного управління, аби тільки знайшлася найдрібніша причина сварки.

Поліцаї перекинули через канаву тимчасовий місток. Перейшовши по ньому на той бік, Валландер підійшов до пагорба. Поривчастий вітер шарпав куртку. Вишка здіймалася над пагорбом десь на три метри. Гольгер Ерікссон змайстрував її з тих самих дощок, що й кладку. Зійшовши сходами на неї, Валландер опинився на майданчику завбільшки метр на метр. Вітер шмагав обличчя. З цієї невеликої висоти вся місцевість видавалася зовсім іншою. Внизу метушився Ньюберг. Віддалік виднів будинок Ерікссона. Присівши навпочіпки, Валландер придивлявся до настилу. Раптом він пошкодував, що зійшов на вишку, не дочекавшись, поки Ньюберг закінчить огляд. Отож швидко спустився на землю й спробував сховатися за вишкою від вітру. Давалася ознаки велика втома. Ще глибше проймало душу щось інше. Як же назвати це почуття? Пригніченість? Надто вже коротко тривали радощі. Подорож до Італії. Рішення придбати будинок, може, й пса. Очікування приїзду Байби...

Та ось у канаві настромляється на палі стара людина, і знову в тебе з-під ніг вислизає земля.

Чи довго ще вдаватиметься це витримувати?

Хоч це й нелегко, а таки треба прогнати похмурі думки. Треба якнайскоріше знайти негідника, що поставив цю страхітливую смертельну пастку на Гольгера Ерікссона.

Валландер обережно зсунувся з пагорба. Звіддала стежкою чимчикував Мартінсон. Як завжди, поспішав. Валландер рушив йому назустріч. Досі почувався непевно. Як би то його взятися до цього слідства? Хапаєшся за першу-ліпшу нитку й відчуваєш, що вона не приведе до клубка.

Вираз на Мартінсоновому обличчі свідчив, що сталося щось серйозне.

– У чому річ? – спитав Валландер.

– Зателефонуй до Вані Андерссон.

Трохи подумавши, Валландер пригадав квіткову крамницю на вулиці Вестра Валльгатан. І здивувався.

– Нехай почекає, – відрубав він. – Хай їй чорт, отій Вані, невже в нас є час на неї?

– Напевно, доведеться знайти час, – сказав Мартінсон. Було видно, що йому прикро заперечувати Валландерові.

– Чому?

– Здається, власник квіткової крамниці, Єста Рунфельдт, так і не поїхав до Найробі.

Валландер досі не розумів, про що мова.

– Вона зателефонувала в туристичне агентство й запитала, коли він повернеться. Тоді й дізналася.

– Що вона дізналася?

– Що Єста Рунфельдт не був в аеропорті «Каструп» і не полетів до Африки, хоча мав квиток.

Валландер втупився в Мартінсона.

– Це мало б означати, що пропала безвісти ще одна людина, – невпевнено мовив Мартінсон.

Валландер не відповів.

Було це о дев'ятій ранку, у п'ятницю, тридцятого вересня.

Розділ 7

За дві години виявилося, що Мартінсон таки мав рацію. Вирішивши самому відвідати Ваню Андерссон, Валландер дорогою до Істада згадав, що хтось сказав був про подібність цих двох справ. Торік Гольгер Ерікссон заявив у поліцію про злом, у якому нічого не вкрадено. У крамницю Єсти Рунфельдта теж вламалися й начебто нічого не взяли. Їдучи до Істада, Валландер дедалі дужче непокоївся. Вбивство Ерікссона – це вже більш ніж досить. І ось – маєш іще одне зникнення. Аби тільки воно не мало зв'язку з Гольгером Ерікссоном. Досить уже тих канав і гострих паль. Валландер іхав надто швидко, неначе втікав від думки про те, що знову доведеться потрапити в суший кошмар. Час від часу він різко натискав на гальма, немовби змушував опам'ятатися й заспокоїтися якщо вже не себе, то хоч машину. Власне кажучи, які факти свідчать про те, що Єста Рунфельдт пропав безвісти?

Либонь, можна якось раціонально пояснити, чому він зник. Те, що сталося з Гольгером Ерікссоном, – небувала річ, яка не може повторитися. Принаймні не в Сконе й аж ніяк не в Істаді. Так, має бути пояснення, і Ваня Андерссон дасть його.

Однак Валландерові так і не вдалося вмовити самого себе. Перш ніж податися до крамниці на вулиці Вестра Валльгатан, він заскочив на роботу, де застав Анн-Брітт Геглунд у коридорі. Удвох вони пішли до ідальні, де напівдрімало кілька стомлених автоінспекторів над обідніми порціями, взяли каву й сіли за стіл. Валландер розповів про Мартінсонову телефонну розмову, і Геглунд розсудила так само, як і він. Еге ж, між цими двома справами нема зв'язку. Цілком певно, це тільки збіг обставин. А все-таки Валландер попросив співрозмовницю знайти копію заяви Гольгера Ерікссона й з'ясувати, чи було в нього щось спільне з Єстою Рунфельдтом. Якщо було, то це легко знайти в комп'ютерних даних. Звичайно, в неї чимало іншої роботи. Але конче треба зробити це негайно. Прибрати світлицю перед приходом гостей. Самому Валландерові різала вухо ця недоладна приказка. Бозна-звідки вона взялася. Здивована Геглунд дивилася на колегу й чекала, що він розвине цю думку. Не розвинув. Сказав щось інше.

– Нам треба поспішати. Найкраще буде, якщо ми якнайскоріш і без зайвої мороки з'ясуємо, що Ерікссон не мав нічого спільного з Рунфельдтом.

Валландер квапився й уже вставав з-за стола. Але Анн-Брітт зупинила його запитанням.

– Хто б міг це скоїти?

Він опустився на стілець. Перед очима постали закривавлені кілки. Нестерпна картина.

– Не знаю. Неможливо уявити раціональний мотив такого моторошного садистичного злочину. Якщо взагалі є якийсь мотив відібрати людині життя.

– Є, – рішуче ствердила вона. – І ти, і я буваємо на когось такі люті, що бажаємо йому смерті, але на тому й обмежуємося. А деякі люди переступають заборонну межу й убивають.

– Аж лячно від того, що злочин так добре сплановано, – вів далі Валландер. – Убивця мав час і добре знав звички Гольгера Ерікссона. Ймовірно, спостерігав його.

– Може, за цю нитку варто вцепитися, – підхопила вона. – Очевидно, Ерікссон не мав близьких приятелів. Однак зловмисник так чи сяк, а мав би крутитися біля нього. У всякому разі він побував у канаві й підпиляв дошки. Прийшов і відійшов. Хтось міг його побачити. Або ж автомобіль, який не належить ні Ерікссону, ні сусідам. Людям впадає в око все, що діється. Провінціали, як ото тварини в лісі, стежать за нами, а ми їх не бачимо.

Валландер неухважно кивнув. Мав би слухати уважніше.

– Побалакаємо пізніше, – сказав він. – Зараз по іду до квіткові крамниці.

– Я пошукаю. Може, щось знайду.

Вони розійшлися біля дверей ідальні. На виході з будинку дізнався від Ебби, що телефонував його батько.

– Подзвоню йому, – відповів він, заскочений зненацька. – Але не тепер.

– Сталося страхіття, – мовила Ебба так, неначе співчувала саме йому. – Колись я купила в нього машину. PV-444.

Валландер не зразу втямив, що йдеться про Ерікссона.

– Ти вмієш керувати машиною? – здивувався він. – А я й не знав, що в тебе є водійські права.

– Ось уже тридцять дев'ять років їжджу, і ні разу мені не продірявили картки. У мене досі те саме авто.

Валландер пригадав, що не раз бачив на стоянці біля поліцейного відділка чорне, дуже добре доглянуте «вольво» й ніколи не цікавився, чие воно.

– Сподіваюся, вдала була ця обгородка, – сказав він.

– Так, для Гольгера Ерікссона, – відрубала вона. – За цю машину я надто вже переплатила. Але я її добре доглядала й у кінцевому підсумку найбільше на тому виграла. Тепер мое «вольво» вважають антикварним.

– Мушу йти, – мовив Валландер. – Запроси мене коли-небудь на прогулянку машиною.

– Не забудь подзвонити батькові.

Валландер спинився на півкроці й трохи подумав.

– Зателефонуй йому сама, – попросив він Еббу. – Зроби мені ласку. Поясни, що тепер я дуже зайнятий і дамся чути зразу ж, як тільки буде змога. Сподіваюся, йшлося не про щось пильне й нагальне?

– Він хотів тільки побалакати про Італію.

Валландер кивнув.

– Побалакаємо з ним про Італію. Але не тепер. Передай йому.

Валландер поїхав навпростець до вулиці Вестра Валльгатан. Недбало припаркувавши авто, наполовину загородивши вузький тротуар, він зайшов до крамниці. Там були клієнти. Валландер дав знак Вані Андерссон, що може почекати. Хвилин за десять приміщення спорожніло. Андерссон написала записку, приліпила її на шибі входних дверей і замкнула їх. Удвох вони ввійшли в тісну службову кімнатку на задвірку. Від запаху квітів тут паморочилася голова. Як завжди, Валландер не мав на чому писати, тож присунув до себе стосик карток для букетів і став занотовувати на їх звороті. На стіні висів годинник. За п'ять одинадцять.

– Почнімо з самого початку, – сказав Валландер. – Ви зателефонували в туристичне агентство. Навіщо?

Було видно, що крамарка бентежиться й непокоїться. На столі лежала розгорнута газета «Істадс аллеганда» з великою, на весь розворот, статтею про вбивство Гольгера Ерікссона.

«Цілком певно, вона не здогадується, – подумав Валландер, – що я тут маю надію не виявити зв'язку між Гольгером Ерікссоном і Єстою Рунфельдтом».

– Єста написав мені записку про те, коли він повернеться, а я її кудись заподіла. Скільки нашукалася – не знайшла. Ото й зателефонувала в агентство. Мені відповіли, що він мав відлетіти двадцять третього, але так і не з'явився в «Каструпі».

– Яка назва цього агентства?

– «Незвичайні подорожі». Воно в Мальме.

– З ким ви розмовляли?

– З Анітою Лагергреном.

Валландер записав.

– Коли ви подзвонили?

Андерссон подала час.

– Що ще повідомила Аніта Лагергрен?

– Єста не відлетів. Він не зареєструвався в «Каструпі». Єсті зателефонували на номер, який він подав перед тим, але ніхто не відповів. Лайнер полетів без нього.

– І на тому вони заспокоїлися?

– Лагергрен запевнила, що агентство надіслало Єсті письмове пояснення, чому він не може розраховувати на повернення частини витрат на подорож.

Було видно, що Андерссон хотіла щось додати, але стрималася.

– Ви про щось подумали, – лагідно сказав він.

– Подорож була дуже дорога. Лагергрен назвала ціну.

– Яку саме ціну?

– Майже тридцять тисяч крон. За два тижні.

Валландер згодився. Дуже дорого. Він навіть не подумав би вирушати в таку мандрівку. Тиждень у Римі коштував йому й батькові близько десяти тисяч.

- Нічопісінько не розумію, - раптом вихопилася вона. - Єста ніколи б так не повівся.

Валландер ухопився за ці слова.

- Чи довго ви працюєте в нього?

- Майже одинадцять років.

- Чи гарно вам працювалося?

- Єста справді добрий. Він любить квіти. Не тільки орхідеї.

- Про це ми поговоримо згодом. Чи не могли б ви його описати?

Андерссон задумалася.

- Він милий і доброзичливий, - відповіла вона. - Трохи дивак. І відлюдник.

Валландер із прикрістю відзначив, що цей опис міг би підійти Гольгерові Ерікссону. Ось тільки той навряд чи був милим.

- Він не одружений?

- Удівець.

- Чи є в нього діти?

- Двое. Вони одружені й мають своїх дітей. Ніхто з них не живе тут, у Сконе.

- Скільки років Єсті Рунфельдту?

- Сорок дев'ять.

Валландер подивився на свої нотатки.

- Вдівець, - проказав він. - Мабуть, дружина померла ще молодою. Може, у нещасливому випадку?

- Не знаю, як це сталося. Єста ні разу про це не говорив. Здається, вона втопилася.

Валландер облишив розпитувати. Свого часу можна буде все докладно з'ясувати. Якщо це виявиться потрібним. Менш за все хотілося б, щоб так сталося.

Валландер поклав ручку на стіл. У повітрі стояв густий аромат квітів.

- Ви ж, мабуть, подумали, - сказав він. - За ці години ви мали б задуматися над двома питаннями. По-перше, чому Єста Рунфельдт не полетів до Африки. Подруге, де він тепер, якщо не в Найробі.

Крамарка кивнула. Валландер раптом побачив сльози в її очах.

– Напевно, сталося щось лихе, – припустила вона. – Поговоривши з Анітою, я зразу ж пішла на його квартиру. Вона тут, поряд. Маю ключ від вхідних дверей, бо мушу поливати квіти. Від того дня, коли Єста мав відлетіти, я побувала там двічі й клала на стіл усе, що прийшло поштою. Сьогодні я пішла туди втретє, а Єсти нема вдома. І не було всі ці дні.

– Звідки ви знаєте?

– Я б це зауважила.

– Що, на вашу думку, могло з ним статися?

– Не знаю. Він тішився цією подорожжю. Взимку мав закінчити книжку про орхідеї.

Валландера проймав неспокій. У нутрі зацокав годинниковий механізм, що попереджував про небезпеку. Іноді озивається цей знайомий ледь чутний сигнал тривоги. Курт зібрав картки зі своїми нотатками.

– Мені треба оглянути його помешкання, – пояснив він. – Відчиніть крамницю. Я певен, що це зникнення можна просто й природно пояснити.

Андерссон шукала підтвердження цих слів у виразі його обличчя. Валландер знав, що вона навряд чи знайде щось втішне. Він дістав ключі. Рунфельдт мешкав на тій самій вулиці, на один квартал ближче до центру міста.

– Я віддам ключі, коли закінчу огляд, – пообіцяв Валландер.

Він вийшов на вулицю саме тоді, коли пара літніх людей насилу пробралася повз його невдало припарковане авто. Старенькі з осудом глянули на Валландера, але він удав, що нічого не зауважив, і пустився пішки.

Квартира була на другому поверсі будівлі, спорудженої на рубежі століть, як припустив Валландер. Він не скористався ліфтом, пішов сходами. Кілька років тому подумував про те, щоб переселитися в такий будинок. Тепер ця ідея видавалася нісенітною. Якщо вже міняти квартиру на Маріягатан, то тільки на будинок із садком. Там жила би Байба. І, мабуть, пес. Відімкнувши замок, Валландер увійшов у квартиру. Майнула думка: скільки разів уже доводилося переступати чужі пороги – забиратися в житла незнаних людей. Біля дверей він застиг на місці. У кожного житла свій характер. З плином років Валландер виробив звичку розпізнавати людей по їхніх оселях. Він неквапно обійшов квартиру. Перший крок, дуже часто найважливіший. Перше враження. До нього не раз доведеться повертатись. Тут живе чоловік на ймення Єста Рунфельдт, який рано-вранці не з'явився в належному місці – в аеропорту «Каструп». Ваня Андерссон сказала, що Рунфельдт тішився подорожжю до Африки. Валландер дедалі дужче непокоївся.

Обійшовши чотири кімнати і кухню, він зупинився посеред вітальні – великої і світлої. Складалося враження, що квартиру меблювали абияк, не вкладаючи душі. Тільки в кабінеті відчувалося щось особисте. Тут панувало затишне безладдя. Книжки, папери, літографії із зображеннями квітів, географічні

карти. Захаращений робочий стіл. Вимкнений комп'ютер. Обрамлені й засклені світлини. Діти і внуки. Знімок Єсти Рунфельдта серед орхідей на тлі якогось азійського краєвиду. На звороті написано чорнилом, що знято в Бірмі 1972 року. Рунфельдт усміхається невідомому фотографові. Приязна усмішка засмаглого чоловіка. Поблякли барви. Вона не поблякла. Поставивши на місце світлину, Валландер задивився на карту світу, що висіла на стіні, і не без труднощів з'ясував, де ж вона, ота Бірма. Тоді сів на стілець біля письмового стола. Єста Рунфельдт збирався в подорож. Але нікуди не поїхав. Якщо кудись і вибрався, то не тим чартерним авіарейсом «Незвичайних подорожей». Підвівшись, Валландер пішов до спальні. Застелене ліжко. Вузьке, односпальне. Стос книжок на нічному столику. Судячи з назв, усі вони про квіти. Крім однієї – про міжнародний валютний обіг. Валландер відклав цю книжку. Треба знайти щось інше. Нахилившись, він заглянув під ліжко. Нічого. Відчинив шафу. На горішній полиці стояли дві дорожні сумки. Зіп'явшись навшпиньки, він зняв їх. Обидві порожні. Тоді він приніс із кухні стільця, виліз на нього і почав оглядати полицю. Знайшов те, що шукав. У дуже небагатьох парубочьких оселях зовсім немає пилу. Рунфельдтова оселя не стала винятком. На запорошеній полиці виразно виднів відбиток третьої сумки. Дві інші були старі, одна з них із поламаним замком, тож очевидно, що Рунфельдт взяв із собою цю третю. Якщо не залишив її десь тут у квартирі. Знявши куртку й повісивши її на стільці, Валландер відчинив усі шафи та сховки, у яких могла бути сумка. Нічого не знайшовши, він повернувся до робочої кімнати. Якщо господар помешкання виїхав, то мав би взяти з собою паспорт. Валландер обшукав усі шухляди. Гаразд, що не замкнені. В одній із них надібав старий гербарій. На першій сторінці написано: «Єста Рунфельдт, 1955 рік». Ще школярем він засушував рослини. Ось сорокалітня волошка. Досі збереглася синя барва – принаймні вицвіла пам'ять про неї. Сам Валландер ніколи не збирав рослин. Пошуки тривали. Годі було знайти паспорт. Валландер наморщив лоба. Нема дорожньої сумки. Як і паспорта. Як і квитків. Перейшовши до вітальні, Курт всівся у кріслі. Така зміна місця іноді допомагала зібрати думки. Еге ж, багато чого вказує на те, що Єста Рунфельдт кудись вибрався з паспортом, квитками та упакованою сумкою.

Валландер розмірковував. Чи не сталося чогось дорогою до Копенгагена? Чи не впав він за борт якогось порома? Якщо так сталося, то мала б залишитися сумка. Вийнявши з кишені одну з карток для букетів і глянувши на записаний телефонний номер, Курт вийшов на кухню й подзвонив. За вікном маячив високий елеватор у порту. Трохи далі відпливав польський пором повз кам'яний пірс. Озвалася Ваня Андерссон.

– Я досі у квартирі, – сказав Валландер. – Хочу дещо з'ясувати. Чи не сказав вам Рунфельдт, як він добиратиметься до Копенгагена?

Вона відповіла зразу ж і дуже впевнено.

– Він завжди їздив через Лімгамн і Драгер.

– Ще одне. Чи знаєте, скільки сумок і валіз має Рунфельдт?

– Ні. Звідки мені знати?

Зрозуміло. Треба поставити питання по-іншому.

- А як виглядала сумка вашого роботодавця? Може, ви її колись бачили?

- Він рідко коли брав із собою великий багаж. То був досвідчений мандрівник. Обмежувався наплічною сумкою і валізою на коліщатах.

- Якого кольору?

- Чорного.

- Ви певні цього?

- Так. Кілька разів я зустрічала Єсту після його подорожей. На залізничному вокзалі або в нашому мальмському аеропорті «Стуруп». Єста ніколи нічого не викидав просто так. Якби мусив купити нову сумку, то я знала б про це. Тоді б він нарікав на дорожнечу. Іноді Єста скупиться.

«Але не пошкодував тридцяти тисяч на мандрівку до Найробі, - подумав Валландер. - І викинув гроші на вітер. Навряд чи добровільно».

Його гризла тривога. Він закінчив розмову, пообіцявши, що за пів години поверне ключі.

Уже поклавши трубку, Валландер зміркував, що крамницю, мабуть, зачинено на обід. Думки перейшли на почуте від Андерссон. Чорна сумка. Ті дві, знайдені в шафі, сірого кольору. Ніде не було видно наплічної сумки. Тепер уже відомо, що на початку кожної далекої подорожі Єста Рунфельдт проїжджав через Лімгамн. Підійшовши до вікна, Валландер задивився в далину, понад дахи. Уже не видно польського порома.

«Щось не те, - думав він. - Не зі своєї волі зник Рунфельдт. Може, стався нещасливий випадок. Ні в чому нема певності».

Щоб відразу дістати відповідь на одне з найважливіших запитань, він зателефонував у довідкове бюро й дізнався номер поромної лінії між Лімгамном і Драгером. Пощастило: до телефона тут же покликали службовця, відповідального за речі, забуті чи покинуті на поромах. Той службовець говорив по-данському. Відрекомендувавшись, Валландер сказав йому про чорну сумку, назвав дату, коли вона могла пропасти, і став чекати. За кілька хвилин данець, що назвався Могенсенем, знову взяв трубку.

- Нема такої сумки, - запевнив він.

Подумавши, Валландер спитав навіпростець.

- Чи буває, що на ваших поромах зникають люди? Скажімо, падають за борт.

- Дуже рідко.

Відповідь прозвучала доволі переконливо.

- Але все-таки буває?

- Таке трапляється на всіх суднах, - сказав Могенсен. - Є самогубці. Є п'яниці. Є дурники, що балансують на перилах. Але це рідкість.

– Чи є у вас статистичні дані про потерпілих? Скільки людей врятувалося й скільки втопилося?

– Таких даних я не маю. Знаю з чуток. Переважно цих потерпілих виносить на берег уже мертвими. Декотрі застрягають у рибальських сітях. Декотрі пропадають безслідно. Але таких небагато.

Валландер більше не мав запитань. Подякувавши за допомогу, він поклав слухавку.

Хоч нічого не знав напевно, однак був переконаний, що Єста Рунфельдт не поїхав до Копенгагена. Спакував сумку, взяв паспорт і квитки та вийшов із дому.

А тоді зник.

На думку повернулася калюжа крові у квітковій крамниці. Про що вона свідчить? А чи не хибні висновки тут зроблено? Цілком можливо, що цей злом стався не через помилку.

Валландер ходив по квартирі. Силкувався добрати розуму. Ось уже чверть по дванадцятій. Задзвонив телефон у кухні. Курт здригнувся. Тоді швидко підійшов до апарата й відповів. Телефонував Ганссон із місця вбивства.

– Я дізнався від Мартінсона, що Рунфельдт зник, – сказав він. – Ти щось з'ясував?

– Принаймні те, що він не тут.

– У тебе є якась версія?

– Ні. Мені здається, що Рунфельдт мав намір вирушити в подорож, але щось йому завадило.

– Гадаєш, це якось пов'язано з Гольгером Ерікссоном?

Валландер задумався. А про що тут гадати? Невідомо. Десь так він і висловився:

– Ми не можемо відкинути таку можливість. Нічого не можна відкидати.

Тоді Валландер змінив тему і спитав, чи не сталося чогось нового. Новин не було. Побалакавши, він ще раз повільно обійшов усе помешкання. Відчував, що тут є щось варте уваги. Нарешті він здався. Переглянув кореспонденцію в передпокої. Надійшов лист від туристичного агентства. Був також рахунок за електроенергію. І ще повідомлення про замовлений у буроської компанії пакет, за який належало розрахуватися післяплатою. Валландер засунув у кишеню цей папірець.

Коли Валландер прийшов із ключами до квіткарні, його вже чекала Ваня Андерссон. Він попросив її зателефонувати, якщо пригадає щось важливе.

Повернувшись на роботу, Валландер дав Еббі повідомлення й доручив забрати на пошті цей пакет.

О першій він замкнув двері свого кабінету.

Був голодний.

Однак тривога пересилювала голод. Знайоме почуття. Відомо, що воно передвіщає.

Те, що навряд чи вдасться знайти Есту Рунфельдта живим.

Розділ 8

Опівночі Ільва Брінк нарешті змогла сісти й випити чашку кави. Вона була однією з двох акушерок, що працювали вночі проти першого жовтня в пологовому відділенні Істадської лікарні. На цю пору її напарниця, Лена Седерстром, пішла до палати, де в жінки почалися перейми. Цієї ночі випало чимало роботи. Обійшлося без складних випадків, тяглася безперервна низка звичних завдань, які треба виконувати.

Тут бракувало робочих рук. З усім мусили справлятися дві акушерки і дві медсестри. Наготові був іще лікар, але його можна було викликати тільки тоді, коли траплялися сильні кровотечі або інші ускладнення. «Бувало й гірше», – думала Ільва, сидючи на софі й попиваючи каву. Кілька років тому їй одній доводилося відробляти довгі нічні зміни. Часом випадало так, що конче треба було подати допомогу у двох місцях водночас. Тоді-то й вдалося напоумити керівників лікарні – переконати їх, що на нічні чергування треба завжди ставити принаймні двох акушерок.

Ільва сиділа в кімнатці, що розмістилася посередині великого відділу. Крізь скляні стіни було видно, що діється в коридорах. За дня там тривав рух, а тепер, уночі, все по-іншому. Їй подобалося працювати ночами, на противагу багатьом її співробітницям, що уникали такої роботи. Ці жінки мали сім'ї й не могли виспатися вдень. Натомість в Ільви Брінк були дорослі діти, а чоловік, машиніст нафтового танкера, плавав між азійськими портами. Тож вона не мала нічого проти нічних чергувань. Їй спокійніше працювалося, коли спала вся лікарня.

Зі смаком сьорбнувши кави, вона взяла з таці на столі шматочок печива. У кутку тихо гомоніло радіо. Увійшла медсестра, за нею ще одна. Почалася розмова про осінь, про ненастанну сльоту. Мати однієї з медсестер уміла передбачати погоду й сказала доньці, що зима буде довга й холодна. Ільва згадувала зими, коли в Сконе залягав сніг. Таке траплялося нечасто. А коли траплялося, то доводилося туго породіллям, які не могли дістатися до лікарні. Одного разу Ільва мерзла в тракторі, що у віхолу пробирався крізь замети до садиби в північній околиці міста. Там у жінки почалася рясна кровотеча. То був єдиний випадок за всі роки акушерської практики, коли Ільву брав страх за життя недужої. Не можна було допустити до лиха. Швеція ж бо така країна, що в ній ніяк не годиться вмирати породіллям.

А тим часом триває осінь. Пора горобини. Часом Ільва Брінк, уродженка Норрланду, тужила за меланхолійними лісами півночі. Не могла призвичаїтися до голих сконських рівнин, на яких неподільно панує вітер. Що ж, чоловік поставив на своєму. Він народився в Треллеборгу й не міг уявити іншого місця проживання, ніж у Сcone. Хоч сам бував удома вряди-годи.

Ці роздуми перервала Лена Седерстрем, увійшовши в кімнату. «Молода, годиться мені в дочки, – подумала Ільва. – Я рівно вдвое старша. Шістдесят два роки».

– Очевидно, вона народить не раніш, як уранці, – сказала Лена. – На той час встигнемо піти додому.

– Сьогодні спокійне чергування, – відповіла Ільва. – Поспи трохи, якщо ти втопилася.

Ночі видавалися довгими. Зовсім інше відчуття було від них, коли вдавалося подрімати з пів години, та хоча б п'ятнадцять хвилин. Куди й щезала важка втома. Однак Ільва ніколи не вдавалася до такого. Відколи їй стукнуло п'ятдесят п'ять, потребувала дедалі менше часу, щоб виспатися. Ільва вважала таку зміну нагадуванням, що життя коротке і скінченне. Не варто його марнувати на зайвий сон.

Коридором промайнула медсестра. Акушерка Лена пила чай. Дві медсестри сиділи, схилившись над кросвордом. Дев'ятнадцять хвилин по дванадцятій. «Уже жовтень, – думала Ільва. – Невдовзі настане глибока осінь, а там і до зими недалеко. У грудні Гаррі має відпустку. Один місяць. За той час перебудуємо кухню. Не тому, що назріла потреба. Просто він мусить щось та й робити. Для Гаррі відпустка – це не дозвілля. Це час невгамовної діяльності».

У кімнаті пролунав дзвінок виклику. Одна з медсестер вийшла й за кілька хвилин повернулася.

– Марії з третьої палати заболіла голова, – пояснила вона й знову засіла за кросворд.

Попиваючи каву, Ільва спіймала себе на тому, що в голові вперто крутиться якась туманна думка. І враз ця думка набрала виразних обрисів.

Річ у тім, що коридором пройшла медсестра.

Щось не те. Таж усі, що працюють нині в нічну зміну, зібралися тут у кімнаті, хіба ні? Та й у приймальні не було чути дзвінків.

Ільва труснула головою у відповідь своїм думкам. Очевидно, привиділося.

А проте вона була певна, що не привиділося. Коридором справді пройшла медсестра, якої не могло бути.

– Що це за одна тут ходить? – шепнула Ільва.

Всі втупилися в неї.

- Про кого це ти? - здивувалася Лена.

- Кілька хвилин тому цим коридором пройшла якась медсестра. У цю мить тут сиділа вся наша нічна зміна.

Співробітниці досі не розуміли, про що йдеться. Сама Ільва не розуміла. Пролунав дзвінок, і вона квапливо відставила чашку.

- Візьму це на себе, - сказала Ільва.

У другій палаті стало погано жінці, яка мала народити вже третю дитину. Ільва підозрювала, що цієї дитини не дуже-то й хотіли. Давши вагітній попити, вона вийшла в коридор і розглянулася. Усі двері зачинено. Звідкись та й узялася ця медсестра. Таж не приверзлася. Ільві враз зіпсувався настрій. Щось тут не так. Вона постояла, наслухаючи. З кімнати долинав тихий гомін радіо. Ільва повернулася туди й узяла свою чашку.

- Не сталося нічого особливого, - мовила вона.

І тут повз кімнату пройшла незнайома медсестра. Цього разу її побачила також Лена Седерстрем. Усе діялося дуже швидко. Було чути, як грюкнули двері, що виводили на великий головний коридор.

- Хто це був? - спитала Лена.

Ільва похитала головою. Дві медсестри відірвали очі від газети з кросвордом.

- Ти про кого? - поцікавилась одна з них.

- Про медсестру, що пройшла мимо.

Друга з них, що заповнювала кросворд, засміялася.

- Ми ж тут. Обидві.

Ільва зірвалася з місця й вибігла з кімнати. Відчинила двері на коридор, що з'єднував пологове відділення із рештою лікарні, та він був порожній. Прислухалася. Десь віддалік знову грюкнули двері.

Нікого не побачивши, вона повернулася до кімнати. Похитала головою.

- Що тут робити медсестрі з іншого відділення? - чудувалася Лена. - Чому вона навіть не привіталася з нами?

Ільва не знала. Зате пересвідчилася, що їй не привиділось.

- Загляньмо в усі палати, - запропонувала вона. - Треба перевірити, чи все гаразд.

Лена запитливо глянула на неї.

- А що може бути негаразд?

- Це про всякий випадок. Тільки й того.

Вони обійшли всі палати. Всюди було так, як належить. О першій в одній жінки почалася кровотеча. Решта ночі минула в роботі. О сьомій ранку Ільва Брінк здала зміну й пішла додому. Мешкала у віллі зразу ж біля лікарні. Вдома вона вкотре задумалася про незнайому медсестру, що промайнула в коридорі. Раптом у голову прийшов здогад, що це не медсестра, нехай вона була в халаті. Жодна особа з персоналу не зайшла б уночі в пологове відділення просто так, із доброго дива. А якби й зайшла, то показала б ім чотирьом і пояснила б, у чому річ.

Ільві Брінк не давали спокою думки. Стурбувала її нічна подія. Для чогось та й прийшла ця жінка. Десь у якійсь кімнаті вона провела десять хвилин. Тоді зникла. Десять хвилин. Мабуть, когось відвідала. Кого? Навіщо? Ільва лягла і спробувала заснути, але не вдалося. З голови не виходила ця дивна нічна гостя. Об одинадцятій Ільва піддалася, встала з ліжка й запарила каву. «Добре було б поговорити з кимось про це, - подумала вона. - Мій двоюрідний брат служить у поліції. Якщо не варто непокоїтися, то він так мені й скаже».

Ільва зателефонувала братові додому. Автовідповідач повідомив, що він на роботі. Туди рукою подати, тож Ільва вирішила прогулятися. На небі прудко сунули рвані хмари. Ймовірно, що в поліції не приймають відвідувачів у суботу. А тут іще оте жахіття, описане в газетах. Десь біля Лединге вбили й кинули в канаву торговця автомобілями. Мабуть, ніхто з поліцаїв не знайде часу на Ільву. Навіть її двоюрідний брат.

У приймальні Ільва спитала, чи є тут інспектор Сведберг. Так, є. Але він дуже зайнятий.

- Скажіть йому, що прийшла двоюрідна сестра Ільва, - попросила вона.

За кілька хвилин вийшов Сведберг. Він охоче родичався, добре ставився до сестри, тож не міг не вділити їй кілька хвилин. Запровадив її до кабінету й приніс каву. Тоді Ільва розповіла про нічні події. Сведберг розсудив, що випадок, звичайно ж, дивний, але навряд чи варто завертати собі ним голову. На тому Ільва заспокоїлася. Мала попереду три вільні дні й невдовзі забула медсестру, що пройшлася пологовим відділенням вночі проти першого жовтня.

У п'ятницю, о десятій вечора, Валландер зібрав утомлених співробітників на нараду за зачиненими дверима, яка затяглася далеко за північ. Почав із того, що докладно описав ще один випадок зникнення людини. Попередньо Мартінсон і Геглунд переглянули всі доступні дані й дійшли висновку: ніщо не вказує на якийсь зв'язок між Гольгером Ерікссоном і Естою Рунфельдтом. Та й Ваня Андерссон не пригадує такого, що її роботодавець щось казав про Ерікссона. Валландер наголосив, що слідство треба провадити неупереджено. Звісно, Рунфельдт може будь-коли сам з'явитися й пояснити причину свого зникнення. Але не можна легковажити факти, що свідчать про лихо. Нехай Анн-Брітт Геглунд візьме на себе відповідальність за справу Рунфельдта. Це не означає, що її звільнять від розслідування вбивства Ерікссона. Зазвичай

Валландер був проти залучення додаткових сил у складних випадках кримінального розслідування, але цього разу передчував із самого початку, що доведеться вдатися до такого. Про це він сказав Ганссону. Зійшлися на тому, щоб перегодити з цим до початку наступного тижня. Попри все, за цей час слідство може зсунутися з мертвої точки раніше, ніж можна було б сподіватися.

За столом для нарад уся слідча група обговорювала все, що досі вдалося зробити. Як завжди, Валландер почав із запитання, чи не повідомить хтось про щось важливе, й обвів очима стіл. Усі похитали головою. Сидячи, як повелося, за ріжком стола, нечутно вишмаркався Нюберг. Йому першому дав слово Валландер.

– Наразі в мене нічого нового, – мовив експерт. – Ви самі бачили. Дошки підпиляно так, що вже нікуди далі. Ерікссон упав і настромився на палі. У рові ми нічого не знайшли й досі не знаємо, звідки взяли ці бамбукові кілки.

– А що з вишкою? – поцікавився Валландер.

– Там теж нічого не знайдено. Але до кінця роботи ще далеко. Звичайно, нам було б легше працювати, якби нам пояснили, що саме шукати.

– Не знаю, – сказав Валландер. – На місце злочину вбивця мав звідкись та й прийти. Є стежка від Ерікссонового будинку. Є поля. Є гай за пагорбом.

– До цього гаю веде путівець, прокладений трактором, – доповнила Геглунд. – Залишилися сліди автомобільних шин. Але ніхто з сусідів не зауважив чогось незвичайного й підозрілого.

– У цього Ерікссона було багато землі, – втрутився Сведберг. – Я побалакав із одним фермером на прізвище Лундберг. Десять років тому він продав Ерікссонові більш ніж п'ятдесят гектарів. Ніхто не мав потреби забиратися на чужі угіддя. Отже, наряд чи хтось міг спостерегти, що на них діється.

– Нам ще з багатьма треба побалакати, – обізвався Мартінсон, гортаючи свої папери. – Я дізнався від лундських медекспертів, що в понеділок вранці вони матимуть що сказати.

Занотувавши це, Валландер знову звернувся до Нюберга.

– А що з Ерікссоновим будинком?

– Я не розірвуся, щоб робити все нараз, – відбуркнув Нюберг. – Досі стирчимо в тому багні, бо треба закінчити роботу, поки не задощило. Напевно, завтра вранці почнемо обстежувати будинок.

– Приємно чути, – лагідно відповів Валландер. Менш за все йому хотілося, щоб цей експерт розізлився. Зіпсував би тоді всім настрій, і це вплинуло б на весь хід наради. Заледве вдалося стримати роздратування від такої примхливої поведінки. Було видно, що Ліза Гольгерссон, яка сиділа посередині довгої сторони стола, звернула увагу на цю прикру Нюбергову репліку.

Обговорення тривало. Слідство ще тільки починалося. Таку стадію роботи Валландер часто порівнював із корчуванням пеньків. Помалу просуваєшся вперед. Поки нема точок опори, все однаково важливо. Лише тоді, коли з'ясується, які речі істотні, а які не дуже, можеш рушити тим чи іншим слідом.

Близько першої години ночі Валландер дійшов висновку, що слідча група просувається навпомацки. Нічого не прояснили розмови з Рут Ерікссон і Свенном Тюреном. Еге ж, Гольгер Ерікссон замовив мазут. Чотири кубометри. У цьому нема нічого дивного та тривожливого. Досі невідомі мотиви загадкового злочину, про який торік він заявив у поліцію. Складання лоції способу життя Гольгера Ерікссона та його особистості нічого не дало слідчому судну, хіба що можливість рухатися, слухаючись стерня. І далі це судно волік буксир рутинних дій. Слідство ще не почало жити своїм життям. Бракувало вихідних даних. Відомо, що двадцять першого вересня, у середу, після десятої вечора, Ерікссон вийшов із почепленим на шиї біноклем. Уже була готова фатальна пастка. Він ступив на кладку й упав в обійми смерті.

Коли вже ніхто не мав що сказати, Валландер спробував підбити підсумки. Увесь цей час він був під враженням, що на місці вбивства якась річ мала б напровадити на пояснення мотивів злочину. Очі бачили те, чого не міг витлумачити мозок. «Спосіб, – припустив Курт. – Щось пов'язане з цими бамбуковими кілками. Вбивця послуговується свідомо вибраною мовою. Навіщо він посадив людину на палі? Навіщо завдав собі стільки труду?» Однак він тримав ці міркування при собі. Надто вони невиразні, поки що нема як викласти їх колегам. Наливши мінеральної води у склянку й відсунувши папери, Валландер розпочав мову.

– Ми й далі шукаємо провідної нитки. Маємо вбивство, ні в чому не схоже на інші. Напрошується припущення, що мотиви злочину й сам злочинець – це щось таке, з чим ми досі не мали діла. У певному сенсі стан справ подібний до того, що склався минулого літа. Тоді розгадати загадку допомогло те, що ми дивилися на справу широко й не прикипали очима до чогось одного. Так само нам треба робити й у цьому випадку.

Валландер звернувся до Лізи Гольгерссон.

– Мусимо гарувати. Вже субота. Нічого не вдієш, усім доведеться і сьогодні, і завтра попрацювати з тим, що є під руками. Не можемо чекати до понеділка.

Начальниця кивнула. Не заперечувала.

На тому нарада закінчилася. Втомлені люди розійшлися. У кімнаті для засідань затрималися Ліза Гольгерссон, Анн-Брітт Геглунд і Курт Валландер, якому спало на думку, що принаймні цього разу жінки становлять більшість у його сфері стосунків.

– З вами хотів поговорити Пер Окессон, – сказала Гольгерссон.

Валландер пригадав, що мав йому зателефонувати, та забув.

– Подзвоню йому завтра, – відповів він, докірливо похитавши головою самому собі.

Гольгерссон одягла пальто. Було видно, що вона хоче ще щось додати.

– Чи вказує щось на те, що вбивство скоїв божевільний? – поцікавилася вона. – Щоб ото нанизати людину на палі! Це ж суще середньовіччя.

– Не конче середньовіччя, – заперечив Валландер. – Під час Другої світової війни застосовували такі ями з палями. Жорстокість і безумство не завжди ходять пліч-о-пліч.

Здавалося, начальниця не вдовольнилася цією відповіддю. Спершись на одвірок, вона придивлялася до підлеглого.

– Ви не переконали мене. Чи не звернутися б нам до судового психолога, який був тут улітку? Якщо я правильно вас зрозуміла, з нього була велика користь.

Валландер не міг заперечити, що Матс Екгольм відіграв важливу роль у цьому успішному розслідуванні – допоміг скласти психологічний портрет злочинця. Однак, як на Валландера, ще рано вдаватися до такого. Він взагалі остерігався проводити паралелі.

– Мабуть, – непевно відповів він. – Але, як гадаю, з цими запросинами треба трохи перегодити.

Гольгерссон допитливо глянула на Валландера.

– Ви не побоюєтеся, що таке повториться? Що буде ще одна могила із загостреними кілками?

– Ні.

– А що ви скажете про Есту Рунфельдта? Це вже друге зникнення.

Валландер раптом засумнівався у своїй правоті, проте труснув головою. Та ні ж бо, навряд чи таке повториться. А може, все-таки зараз бажане видається за дійсне?

Хто його зна.

– Очевидно, вбивство Гольгера Ерікссона вимагало ґрунтового приготування, – сказав він. – Такий злочин вдається скоїти тільки один раз, та й то тільки тоді, коли є сприятливі передумови. Наприклад, має бути досить глибокий рів і кладка через нього. Треба, щоб майбутня жертва мала звичку виходити ввечері або на світанку дивитися на птахів. Так, я свідомо пов'язав зникнення Ести Рунфельдта з убивством у Лединге. Але це головне для того, щоб перестрахуватися. Якщо я відповідальний за це слідство, то мушу застосовувати і ремінь, і підтяжки.

Лізу Гольгерссон здивував такий образний зворот. За плечима хихикнула Анн-Брітт Геглунд.

– Здається, я зрозуміла, що ви маєте на увазі, – кивнула Гольгерссон. – Але ви таки подумайте про співпрацю з Екгольмом.

– Гаразд, – згодився Валландер. – Не заперечую, що ви можете мати рацію. Але, по-моєму, ще рано його залучати. Результат засобу часто залежить від того, коли його вжити.

Гольгерссон підтакнула й застібнула пальто.

– Вам теж треба виспатися, – зауважила вона. – Не засиджуйтеся за роботою.

– Підтяжки і ремінь, – обізвалася Геглунд, коли вони залишилися віч-на-віч. – Це ти від Рюдберга навчився?

Валландер не образився. Лишень знизав плечима й заходився збирати свої папери.

– Інколи випадає й самому щось придумати, – відповів він. – Пригадуєш часи, коли ти прийшла сюди на роботу? Ти казала, що я багато чого знаю й можу передати тобі це знання. Мабуть, тепер ти зрозуміла, як жорстоко тоді помилялась?

Сівши на стіл, вона розглядала свої нігті. Бліда, втомлена і, як на Валландера, негарна. Зате ретельна. І віддана своїй роботі, а це рідкість. У цьому Геглунд подібна до нього. Кинувши купу паперів на стіл, Валландер опустився на стілець.

– Як ти дивишся на цю справу? – спитав він.

– Вона мене лякає.

– Чим?

– Жорстокістю. Розрахунком. І невмотивованістю.

– Гольгер Ерікссон був багатий. Усі свідчать, що це був крутий бізнесмен. Напевно мав ворогів.

– Це не причина нахромляти його на палі.

– Ненависть може засліпити. Як і заздрість. Або ревності.

Анн-Брітт похитала головою.

– Уперше прийшовши на місце злочину, я відчула, що вбито не просто собі старигана. Не вмію висловитися виразніше. Таке в мене відчуття. І воно сильне.

Курт струсив із себе втому. Сказано щось важливе. Воно якимсь чином перекликалося з думками, що снувалися йому самому.

– Веди далі. Розмірковуй!

– Небагато можу додати. Вбито людину. Хто її побачив, ніколи не забуде. Це було вбивство. Але не тільки воно.

- Кожний убивця говорить своєю мовою. Ти про це?

- Десь так.

- Маєш на увазі, що він хотів нам щось передати?

- Можливо.

«Код, - подумав Валландер. - Ми ще не можемо розгадати його».

- Напевно, маєш рацію, - згодився він.

Запала тиша. Валландер важко звівся й знову заходився збирати документацію. В око впав чийсь папірець, що невідь-як сюди потрапив.

- Це твій? - поцікавився інспектор.

Вона глянула на аркушик.

- Це почерк Сведберга.

Валландер силкувався розшифрувати закарлюки, написані олівцем. Щось про пологове відділення. Про якусь невідому жінку.

- Що це за нісенітниця? - пирхнув він. - Невже у Сведберга має народитися дитина? Та він же нежонатий! У нього, либонь, і коханки нема.

Геглунд узяла папірець і прочитала написане.

- Очевидно, хтось повідомив, що якась жінка ходила в пологовому відділенні, переодягнувшись медсестрою, - сказала вона й повернула папірець.

- Візьмемося за неї, коли матимемо час, - зіронізував Валландер. Хотів був викинути цю цидулку в кошик, але роздумав. Треба буде завтра віддати її Сведбергові.

Вони розсталися в коридорі.

- Хто пильнує твоїх дітей? - поцікавився він на прощання. - Твій чоловік? Він удома?

- Ні, в Малі.

Валландер не знав, де воно, оте Малі. Але не став розпитувати.

Анн-Брітт вийшла із спорожнілого поліцейного відділка. Курт поклав папери на стіл у своєму кабінеті й убрався в куртку. Дорогою до приймальні він зупинився біля поста чергового, де сидів і читав газету самотній поліцай.

- Може, хтось телефонував у справі Лединге? - звернувся до нього Валландер.

- Ні.

Валландер ішов до свого автомобіля. Дув вітер. Анн-Брітт Геглунд так і не сказала, хто пильнує її дітей. Довелося довго нишпорити в кишенях, поки знайшлися ключі від машини. Знайшовши їх, поїхав додому. Хоча й дуже втомився, однак сидів на канапі й міркував про події минулого дня. Особливо про те, що наостанок мовила Геглунд. Що вбивство Гольгера Ерікссона – це ще щось.

Та чи може вбивство бути чимсь іншим, ніж убивством?

Близько третьої він ліг у постіль. Засинаючи, постановив зателефонувати батькові й Лінді.

Чверть по сьомій він уже був у відділку. Дорогою до свого кабінету прихопив кухоль кави, а коли відчинив двері, побачив річ, якої не помітив увечері. На стільці біля вікна стояв пакет. Придивившись до нього, Валландер згадав повідомлення, знайдене у квартирі Єсти Рунфельдта. Отже, Ебба принесла з пошти те, що призначалось адресатові. Повісивши куртку, він почав зривати обгортку з пакета. У голові майнула думка, чи має він на те право. Коли стало видно вміст, Валландер задивився на нього, наморщивши лоба.

Повз відчинені двері кабінету пройшов Мартінсон.

Валландер гукнув до нього.

Мартінсон став на порозі.

– Зайди-но, – сказав Валландер. – Зайди й подивися ось на це.

Розділ 9

Колеги стояли, схилившись над картонною пачкою Єсти Рунфельдта. Її вміст видавався Валландерові набором дротів, розмаїтих цяцьок і маленьких чорних коробочок, невідь для чого призначених. Натомість Мартінсон добре знав, що це за штука, яку Еста Рунфельдт замовив, а поліція оплатила.

– Це сучасна апаратура для підслуховування, – пояснив він, узявши одну з коробочок.

Валландер недовірливо глянув на нього.

– Невже можна придбати таку складну електроніку через фірму поштових відправлень у Буросі?

– На поштове замовлення можна придбати що хоч, – відповів Мартінсон. – Минув той час, коли на пошті продавали всілякий непотріб. Може, й досі є такі фірми. Але ось це приладдя справді високоякісне. Ми мали б

перевірити, чи не порушують закон адресанти й адресат. Імпорт таких речей підлягає суворим правилам.

Весь вміст пачки вони виклали на Валландерів стіл. І – на свій великий подив – побачили, крім «жучків», іще й пакетик із магнітним пензликом і стальними ошурками. Це означало тільки одне – Рунфельдт мав намір знімати чиїсь відбитки пальців.

– Як це пояснити? – спитав Валландер.

Мартінсон похитав головою.

– Дуже дивно.

– Навіщо квіткареві прилади для підслуховування? Шпигувати за конкурентами – продавцями тюльпанів?

– Ще дивніше те, що йому знадобилося знімати відбитки пальців.

Валландер наморщив лоба. Нічого не розумів. Обладнання дороге й технічно досконале, якщо покладатися на Мартінсонову оцінку. Фірма, що доставила це обладнання, звалася «Сек'юр» і містилася в Буросі, на вулиці Єстенгсвеген.

– Зателефонуймо туди, – запропонував Валландер. – Треба дізнатися, чи не замовляв у них Рунфельдт іще щось.

– Гадаю, вони не дуже-то радо діляться інформацією про своїх клієнтів. До того ж сьогодні субота, ще й час ранній.

– Ось телефонний номер цілодобової служби замовлень, – сказав Валландер і тицьнув пальцем у супровідний лист, що лежав у пачці.

– Це номер автовідповідача. Я придбав садовий інструмент через поштову фірму в Буросі. Знаю, як вони працюють. Не думай, що там цілу добу сидить телефоністка.

Валландер розглядав один із мікрофончиків.

– Чи воно не порушує закон? Маєш рацію, нам це треба з'ясувати.

– Мабуть, відразу дам тобі відповідь. Маю в себе циркуляри на цю тему.

Мартінсон вийшов і невдовзі повернувся з кількома тоненькими брошурками.

– Це з інформаційного відділу Державного поліцейного управління, – пояснив він. – Серед того, що там видають, є чимало непоганих речей.

– Читаю ці матеріали, коли є час. Іноді мені здається, що надто вже багато їх видають.

– Маємо річ під назвою «Підслуховування як вимушений засіб у кримінальному судочинстві», – сказав Мартінсон і поклав на стіл одну з брошурок. – Але поки що нас більше цікавить інше. Ось воно. «Пам'ятка про пристрої підслуховування».

Погортавши пам'ятку, він зачитав:

– «За шведським законодавством, заборонено володіти, користуватися й торгувати пристроями для підслуховування». Очевидно, це означає, що їх також заборонено виготовляти.

– Це також означає, що «Сек'юр» незаконно імпортує і продає деякі товари, – відповів Валландер. – Отже, маємо попросити наших буроських колег узятися до неї.

– Поштові фірми зазвичай працюють порядно. Припускаю, «Сек'юр» – це паршива вівця, якої охоче позбудуться конкуренти.

– Сконтактуйся з Буросом, – розпорядився Валландер. – Якнайскоріш.

Йому спала на думку квартира Рунфельдта. Там у шухлядах столів і шаф не було нічого схожого на підслуховувальне обладнання.

– Мабуть, варто попросити Нюберга подивитися на ці жучки, – розсудив він. – Наразі задовольнімося тим, що знаємо. А воно вже й так видається дивним.

Мартінсон згодився. Він теж не міг утямити, навіщо здалися любителю орхідей такі пристрої.

– Поїду до Лединге, – змінив тему розмови Валландер, зсипавши їх у коробку.

– Я натрапив на одного такого, що понад двадцять років працював на Гольгера Ерікссона – продавав автомобілі, – сказав Мартінсон. – За пів години зустрінуся з ним у Сварте. Хто-хто, а цей чоловік опише нам, яким був Ерікссон.

Вони розійшлися у приймальні. Валландер ніс під пахвою Рунфельдтової пачку. Зупинився біля Ебби.

– Що сказав мій батько? – спитав він.

– Попросив мене передати, щоб ти неодмінно зателефонував йому, якщо знайдеш на те час.

Валландер відразу набрався підозри.

– А він часом не зіронізував?

Ебба серйозно подивилася на нього.

– Твій батько дуже милий. Він глибоко шанує твою роботу.

Знаючи, що насправді батькове ставлення до роботи зовсім інше, Валландер тільки похитав головою. Ебба тицьнула пальцем у коробку.

- Я розрахувалася за неї зі своєї кишені, - поскаржилася вона. - Нині в поліції нема коштів на дрібні витрати.

- Залиш мені рахунок. Годиться, якщо дістанеш відшкодування в понеділок?

Еббу це задовольнило. Курт вийшов із відділка. Випогоджувалося, розповзався на клапті густий покрив хмар. Заносилося на гарну ясну днину. Поставивши картонку на задне сидіння, Валландер рушив у дорогу з Істада. Освітлена сонцем місцина справляла не таке вже й гнітюче враження. На якусь мить угомонився неспокій. Вбивство Ерікссона видається безглуздим кошмаром, але ж має бути якесь раціональне пояснення цього злочину. Та й зникнення Рунфельдта не конче означає, що сталося лихо. Пристрої для підслуховування, які невідь-чого замовив цей квіткар, можна вважати парадоксальним підтвердженням того, що він живий. Не варто припускати, що Рунфельдт покінчив із собою. Його втіха майбутньою подорожжю - а про це запевнила Ваня Андерссон - ніяк не вписується у сценарій ефектного зникнення й самогубства. Проминаючи ясні осінні краєвиди, Валландер докоряв собі за те, що іноді надто вже легко піддається своїм внутрішнім демонам.

Під'їхавши до Ерікссонової садиби, він припаркував машину. Назустріч рушив знайомий журналіст із газети «Арбетет». Привітавшись, той кивнув на коробку під пахвою Валландера.

- Несете в ній розв'язок загадки?

- Ні. Щось інше.

- Жарти жартами, але як іде слідство?

- У понеділок відбудеться пресконференція, а наразі нема про що говорити.

- Невже Ерікссона кинули на загострені сталеві труби? Валландер здивовано глянув на співрозмовника.

- Хто вам таке розповів?

- Один із ваших колег.

Валландер не повірив своїм вухам.

- Зайшло якесь непорозуміння. Не було ніяких сталевих труб.

- Але його посадили на палі?

- Десь так.

- Щось на зразок катівні, викопаної на землях Сконе?

- Я б не сказав.

- А що б ви сказали?

- У понеділок буде пресконференція.

Газетяр похитав головою.

– Ви б мені хоч щось та й повідомили.

– Ми тільки-но розпочали слідство. Можемо констатувати, що скоєно вбивство. Поки що нема слідів, якими можна було б піти далі.

– Жодного сліду?

– Наразі більш нічого вам не повідомлю.

Хоч-не-хоч, журналіст мусив задовольнитися цими словами. Валландер знав, що той напише те, що почув. Один із небагатьох газетярів, які ніколи й ні в чому не перекручували Валландерових слів.

Інспектор зайшов на бруковане подвір'я. Віддалік над канавою майоріло покинуте пластикове покриття. Загорожі ще не знято. Під вишкою сновигав поліцей. Валландер подумав, що вже можна було б зняти охорону місця злочину. На підході до будинку відчинилися двері. На порозі став Нюберг у пластикових чохлах поверх чобіт.

– Я побачив тебе у вікні, – пояснив він.

Зразу видно, що в нього гарний настрій. Провіщає благо для сьогоднішньої роботи.

– Я прийшов до тебе з пачкою, – озвався Валландер і переступив поріг. – Хочу, щоб ти подивився на неї.

– Що в неї спільне з Гольгером Ерікссоном?

– Ідеться про Есту Рунфельдта. Власника квіткові крамниці.

Валландер поставив коробку на стіл. Нюберг відсунув набік аркуша з віршем і став виймати її вміст. Сказав він те саме, що й Мартінсон. Це справді обладнання для підслуховування. Причому досконале. Почепивши окуляри, Нюберг шукав штемпель країни-виробника.

– Написано, що воно з Сингапуру, – зауважив він. – Але, скоріш за все, виготовлено деінде.

– Де саме?

– У Штатах або Ізраїлі.

– Чому тоді вказано Сингапур?

– Про деякі компанії йде лиха слава, гіршої не придумаєш. Ось вони по-різному залучаються до світового виробництва зброї й не розкривають своїх секретів одна одній, якщо нема потреби. В одних країнах виготовляють деталі та вузли, у других складають готові вироби, а в третіх ставлять штемпель виробника.

Валландер тицьнув пальцем у пристрій.

– Що робити з цим причандаллям?

– Ним можна підслуховувати розмови у квартирі. Або в автомобілі.

Валландер похитав головою.

– Єста Рунфельдт – торговець квітами. Навіщо йому це?

– Знайди його і спитай, – відрізав Нюберг.

Вони склали приладдя в картонку. Нюберг вишмаркався. Видно, добряче застудився.

– Трохи стримайся, – порадив Валландер. – Колись тобі теж треба виспатися.

– Все це через оту бісову глину, – відповів Нюберг. – Я застудився від того, що настоявся під дощем. Одного не розумію. Невже це аж така неможлива річ – змайструвати переносний дашок, щоб справно захищав від дощу навіть у наших погодних умовах?

– Напиши про це в наш тижневик – «Свенск поліс», – запропонував Валландер.

– А чи я маю на те час?

Питання залишилося без відповіді. Вони обходили кімнати.

– Я й досі не знайшов нічого вартого уваги, – сказав Нюберг. – Але тут чимало закамарків і закапелків.

– Ще трохи побуду тут. Добре було б розглянутися.

Нюберг повернувся до своїх підручних. Валландер сів біля вікна. Сонячне проміння зігрівало руку. Досі брунатну. Його погляд спинився на аркуші паперу. Власне, хто пише вірші про середнього дятла? Валландер сів і ще раз прочитав Ерікссоного вірша. Гарні в ньому формулювання. Сам він колись пописував щось римоване в альбомах однокласниць, але ніколи не читав збірок поезій. Лінда часто нарікала, що в її рідній оселі немає книжок. На те батько не мав що сказати. Валландер повів очима по стінах. Заможний торговець автомобілями. Йому під вісімдесят. Писав вірші. Цікавився птахами. Аж так, що пізно ввечері чи рано-вранці виходив із дому виглядати зграї невидимих нічних птахів. Валландер обводив оком велику кімнату. Сонце гріло ліву руку. Раптом на думку сплили уривки із заяви про крадіжку, випорпаної в архіві. Зі слів Ерікссона, входні двері виламані ломом або чимсь подібним. Заявник ствердив, що наче нічого й не вкрадено. Стривай, там ще щось написано. Валландер шукав у пам'яті, аж нарешті знайшов. Сейф залишився недоторканим. Інспектор підвівся й рушив до однієї зі спалень. Спинившись на порозі, звернувся до Нюберга, що стояв навколішки біля ліжка:

– Чи бачив ти тут якийсь сейф?

– Ні.

- Мав би бути. Пошукаймо.

Нюберг підвівся, і стало видно, що він надів наколінники.

- Ти певен у цьому? - запитав він. - Досі я б його зауважив.

- Так. Цілком певен.

Після півгодинного методичного пошуку одному з експертних помічників пощастило знайти сейф на кухні, за поворотними дверцятами духовки. Той був вмурований у стіну й мав замок із цифровим кодом.

- Здогадуюся, де шифр, - мовив Нюберг. - Видно, Ерікссон побоювався, що на старі літа його може підвести пам'ять.

Удвох вони підійшли до письмового стола, в одній із шухляд якого Нюберг іще раніше виявив папірця із записаними числами.

Після кількох спроб набору замок сейфа клацнув. Експерт відступив, щоб інспектор відчинив сам.

Валландер зазирнув усередину. І здригнувся. Відсахнувшись, наступив Нюбергові на пальці.

- Що там? - прошипів той.

Валландер дав знак підійти й подивитися. Нюберг нахилився. Теж здригнувся. Але не відсахнувся.

- Схоже на людську голову, - сказав він.

Обернувшись до свого помічника, зблідлого від почутих слів, Нюберг попросив принести ліхтарик. Інспектор та експерт стояли непорушно й чекали. Валландерові запаморочилася голова. Кілька разів він глибоко вдихнув і видихнув. Нюберг допитливо придивлявся до нього. Нарешті принесли ліхтарик. Нюберг посвітив. У сейфі справді була голова з половиною шиї і з розплющеними очима. Засушена й поморщена. Не розпізнати, кому вона належала - людині чи мавпі. Там також лежало кілька календарів і нотатників. Тут нагодилася Анн-Брітт Геглунд. З напруженої зосередженості співробітників вона зразу втямила, що сталося щось важливе, і, не розпитуючи, мовчки стала за ними.

- Може, покликати фотографа? - спитав Нюберг.

- Зроби сам кілька знімків. Цього буде досить. Головне - це забрати її звідси, - відповів Валландер і звернувся до Геглунд:

- У сейфі лежить голова. Засушена голова людини. Або ж мавпи.

Вона нахилилася й глянула всередину. І не здригнулась, як зауважив Валландер. Разом із Анн-Брітт він вийшов із кухні, щоб було більше місця Нюбергові та його підручному. Валландер відчув, що спітнів.

– Голова в сейфі, – озвалася вона. – Засушена чи ні, мавпяча чи ні, але як це витлумачити?

– Очевидно, Гольгер Ерікссон був значно складнішою особистістю, ніж можна було подумати, – зауважив Валландер.

Вони чекали, поки Нюберг і його помічник спорожнять сейф. Була дев'ята година ранку. Валландер розповів про пачку з Бурса. Переглянувши її вміст, Геглунд задумалася, що б це могло означати. Удвох вони дійшли висновку, що треба старанніше оглянути Рунфельдтове помешкання, ніж це похапцем зробив Валландер. Найкраще було б, щоб для цього Нюберг на якийсь час відступив одного зі своїх підручних. Зателефонувавши до поліційного відділка, Геглунд дізналася, що за останні дні данська поліція не діставала повідомлень про утоплеників, знайдених на березі моря. У поліції Мальме та Морської рятувальної служби теж нема відомостей про таких мерців. О пів на десяту Нюберг приніс усе те, що було у сейфі. Валландер відсунув набір аркуш із віршем. На стіл лягли кілька старих календарів та записників, коробка з медаллю і зсохла поморщена голова, яка й привернула увагу всіх співробітників. При денному світлі зникли всі сумніви. Це людська голова. Чорна голова. Належала дитині. Або ж підліткові. Розглядаючи її крізь лупу, Нюберг зауважив, що шкіра побита міллю. Коли він нахилився до голови й понюхав її, Валландер гидливо скривився.

– Хто розуміється на засушених головах? – спитав Валландер.

– Хтось із Етнографічного музею, – відповів Нюберг. – Нині це Народний етнографічний музей. Державне поліційне управління видало цінну брошуру. У ній написано, де можна дізнатися про всілякі рідкісні явища.

– Тоді ми зв'яжемося з цим музеєм, – сказав Валландер. – Було б добре, якби ми вже в ці вихідні знайшли знавця, що міг би відповісти на наші запитання.

Нюберг заходився пакувати голову в поліетиленовий мішечок. Валландер і Геглунд сіли за стіл і стали оглядати інші предмети. На медалі, що лежала на шовковій подушечці, був напис французькою мовою. Ніхто з поліцаїв не зрозумів, що він означає. Навіть Нюберг. У нього англійська поганенька, а про французьку не варто й говорити. Тоді вони взялися до календарів – старих, із початку шістдесятих років. На форзаці одного з цих щорічників вони розібрали напис – «Гаральд Берггрен». Курт вичікувально глянув на Анн-Врітт. Вона похитала головою. Таке ім'я та прізвище досі не фігурувало в матеріалах слідства. На берегах календарів було кілька записів. Зазначено час. Ініціали. В одному місці стояло: «Г. Е.». Це було десятого лютого 1960 року. Понад тридцять років тому.

Погортавши густо помережані письмом сторінки нотатника, Валландер побачив, що це щоденник. Перший запис датовано листопадом 1960-го, останній – липнем наступного року. Дрібний нерозбірливий почерк нагадав Валландерові про забутий візит до окуліста. Позичивши збільшувальне скло в Нюберга, інспектор перекидав сторінки й читав п'яте через десяте.

– Йдеться про Бельгійське Конго, – виснував він. – Хтось там був під час війни. Як солдат.

- Гольгер Ерікссон чи Гаральд Берггрен?

- Той другий.

Інспектор відклав щоденника набік. Безперечно, це важлива річ, яку треба уважно прочитати. Вони переглянулися. Валландер відчував, що Геглунд думає про те саме.

- Засушена голова людини, - мовив він. - І щоденник із записами про війну в Африці.

- І яма з палями, - додала Геглунд. - Наводить на думку про цю війну. У моєму уявленні засушені голови пасують до людей на палях.

- У моєму теж. Питання в тому, чи ця знахідка напровадить нас на потрібний слід.

- Хто ж такий той Гаральд Берггрен?

- Ось це нам передусім треба з'ясувати.

Згадавши, що Мартінсон у Сварте вже, напевно, розмовляє з Ерікссоновим давнім знайомим, Валландер попросив Геглунд зателефонувати колезі на мобільний. Відтепер треба брати до уваги все те, що якимсь чином може стосуватися Гаральда Берггрена. Вона набрала номер. Почекала. І крутнула головою.

- Він не ввімкнув мобільного.

Валландер розсердився.

- І як тут працювати гуртом, якщо ні до кого з нас не додзвонишся?

Інспектор усвідомлював, що й сам грішив - порушував засаду про доступність. До нього чи не найважче додзвонитися. Принаймні таке частенько траплялося. Але Геглунд змовчала.

- Я сконтактуюся з ним, - пообіцяла вона і підвелася.

- Гаральд Берггрен, - сказав Валландер. - Це дуже важливе ім'я та прізвище. Для нас усіх.

- Я постараюся, щоб воно якнайчастіше спливало.

Опинившись на самоті, він засвітив настільну лампу. Вже мав розгорнути щоденник, аж раптом намацав щось вставлене під шкіряну обкладинку. Валландер обережно вийняв знімок - чорно-білий, потертий і поплямований. Обірвано один ріжок. Невідомий фотограф зняв трьох усміхнених молодиків в одностроях. Згадалася світлина, побачена у Рунфельдтової квартирі: господар стоїть десь у тропіках, на тлі величезних орхідей. Тут теж зовсім не шведський краєвид. Валландер приглядався до фото крізь збільшувальне скло. Цілком певно, у цей час сонце стояло дуже високо в небі, бо не видно тіней. У засмаглих до чорноти молодиків розстібнуті сорочки й підкочені рукави. У кожного стоїть рушниця в ногах. Усі трое сперлися на камінь

химерної форми. За ним відкривається широкий простір без чітких обрисів – небо над землею, покритою піском і жорсткою. Валландер розглядав обличчя. Цим хлопцям двадцять – двадцять п'ять років. На звороті фотографії нічого не написано. Мабуть, цю фотографію знято у той же час, коли писано щоденник. Десь на початку 1960-х років. Про це свідчать зачіски, ніхто з молодиків не носив довгого волосся. Серед людей такого віку не могло бути Гольгера Ерікссона. На той час йому вже минуло сорок літ.

Відклавши світлину, Валландер висунув одну з шухляд стола. Пам'ятав, що раніше побачив у ній конверт із кількома фотографіями для паспорта, отож вийняв одну з них і поклав на стіл. Знято порівняно недавно. На звороті написано олівцем: 1989 рік. Гольгерові Ерікссону сімдесят три. Шпичастий ніс, тонкі губи. Спробувавши подумки стерти зморшки й уявити молодше обличчя, Валландер повернувся до фотографії трьох молодиків. Уважно розглядав їх, одного за одним. Той, що стояв ліворуч, чимсь подібний до Ерікссона. Інспектор відкинувся на спинку стільця й заплющив очі. Гольгер Ерікссон лежить мертвий у канаві. У його сейфі ми знаходимо засушену людську голову, щоденник і фотографію. Враз Валландер випростався й розплющив очі. На думку прийшов злом, про який торік заявив Ерікссон. Сейф залишився недоторканим. «Припустимо, – роздумував Валландер, – що злочинцеві було так само непросто знайти прихований сейф, як і нам. Припустимо, що вміст цього сховку був такий самий, як нині. Очевидно, саме цього й шукав злодій, але не знайшов, а далі вже й не пробував. А за рік Гольгер Ерікссон загинув».

Видавалося, що такі міркування принаймні почасти тримаються купи. Але одна обставина зводила нанівець усі спроби знайти зв'язок між різними подіями. Злочинець мав би усвідомлювати, що після смерті Гольгера Ерікссона рано чи пізно хтось та знайде той сейф. Хоча б спадкоємець маєтку.

А проте щось у цьому та й було. Хоч якийсь слід.

Валландер знову придивився до світлини. Чоловіки усміхаються. Ці усмішки не змінюються ось уже тридцять років. А чи не сам Ерікссон зняв це фото? Навряд, тоді він успішно продавав автомобілі в Істаді, Тумелілі та Шебу. Не бував на війні в далекій Африці. А може, бував? Досі відомо тільки про частку Ерікссонового життя.

Валландер задумливо розглядав щоденник, що лежав перед ним. Засунувши фотографію в кишеню куртки, він узяв цей щоденник і пішов до Ньюберга, який обстежував ванну кімнату.

– Ось ці нотатки я візьму з собою, – сказав інспектор. – Календарі залишу.

– Чи допоможе це слідству? – спитав Ньюберг.

– Мабуть, так. Якщо хтось мене шукатиме, то скажеш, що я вдома.

Вийшовши на подвір'я, Валландер побачив, що кілька поліцаїв знімають загорожу навколо місця вбивства. Протидощового навісу вже не було.

За годину він сів за кухонний стіл і став помалу читати щоденник.

Перший запис датовано двадцятим листопада 1960 року.

Розділ 10

Минуло майже шість годин, поки Валландер прочитав увесь щоденник. Час від часу читання переривали телефонні дзвінки. О четвертій дня на хвилинку заскочила Геглунд. Він старався, щоб такі перерви тривали якнайкоротше. З усього досі прочитаного ці записи були найцікавіші й водночас найжахливіші. Оповідь про кілька років життя людини впровадила Валландера в зовсім чужий йому світ. Хоча Гаральд Берггрен не належав до майстрів пера, хоча в багатьох місцях він грішив сентиментальністю, невиразністю, а то й безпорадністю, зате зміст написаного і значимість пережитого затінювали прикре враження від недоладних пасажів, крізь які доводилося пробиратися. Валландер відчував, що цей щоденник допоможе зрушити слідство з місця й зрозуміти, що сталося з Гольгером Ерікссоном. Але водночас внутрішнє чуття раз у раз застерігало, що такий слід може завести на манівці, далеко від розв'язку. Відомо, що зазвичай істина буває сподіваною й несподіваною нараз. Завжди треба з'ясовувати, як належить трактувати різноманітні зв'язки та пов'язання. Крім того, кожне кримінальне розслідування значно відрізняється від інших принаймні глибиною суттю, коли вдається проникнути крізь оболонку поверхневої схожості.

У Берггреновому щоденнику описано війну. Читаючи, Валландер дізнався імена інших двох молодиків на знімку, але так і не зміг добрати, хто є хто. Шведа Гаральда Берггрена, ірландця Террі О'Баніона і француза Сімона Маршана сфотографував якийсь Рауль невідомої національності. Усі вони були найманцями й понад рік воювали в Африці. На самому початку записок зазначено, що під новий 1958 рік у Стокгольмі Берггрен почув про кафе в Брюсселі, де можна налагодити зв'язок із темним світом найманців. Не вказано, що саме привело туди молодого шведа за два роки. У своєму щоденнику Гаральд Берггрен постає як людина з нізвідки. У нього немає батьків, немає спогадів, немає минулого. Автор виступає на порожній сцені. Можна виснувати одне: він, двадцятирічний, розпочає над тим, що Гітлер програв війну п'ятнадцять років тому.

Тут Валландер і зупинився, натрапивши в тексті на слово «розпач» і кілька разів перечитавши речення: «Охоплює розпач від поразки, якої зазнав Гітлер через своїх віроломних генералів». Треба з'ясувати, що й до чого. Це слово вагомо характеризує Гаральда Берггрена. Про що воно свідчить? Про політичні переконання? Чи ще й про вразливість і розгубленість? Не вдалося знайти жодної підказки, яка дозволила б зробити вибір. Автор не дав ніяких пояснень. У червні 1960 року він виїжджає потягом зі Швеції й на один день зупиняється в Копенгагені, щоб піти до парку розваг «Тіволі». Теплого літнього вечора Берггрен танцює з дівчиною на ім'я Ірене, «гарненькою, але надто вже високою». Назавтра він уже в Гамбурзі, а наступного дня, дванадцятого червня 1960 року, приїжджає до Брюсселя. Десь за місяць він домагається свого – підписує контракт як найманець і гордо відзначає, що дістав гроші й поїде на війну. Берггрен відчувається так, ніби ось-ось здійсниться його заповітна мрія. Все це описано в щоденнику згодом, двадцятого листопада 1960 року. У цьому першому і найдовшому записі

підсумовано події, які привели автора до місця, де він перебуває тепер. До африканського містечка Омеруту.

Наткнувшись на цю географічну назву, Валландер заходився шукати старий шкільний атлас і зрештою знайшов його на дні картонної коробки, схованої в шафі. А ось Омеруту він, звичайно ж, не знайшов. Однак залишив розгорнений атлас на кухонному столі і став читати далі.

Разом із Террі О'Баніоном і Сімоном Маршаном Гаральд Берггрен потрапив у військовий підрозділ, що складався із самих найманців. Про командира-канадця, у записках званого Семом, дуже скупо написано. Як видно, автор не дуже-то цікавився тим, за що воє. Та й сам Валландер мав туманне уявлення про війну у країні, що тоді – як і на карті у старому атласі – називалася Бельгійським Конго. Гаральд Берггрен не відчував потреби виправдовуватися за свою участь у війні. Тільки ствердив, що воє за свободу. Чию свободу? Цього він не уточнив. Натомість наголосив кілька разів – зокрема 11 грудня 1960-го і 19 січня 1961 року, – що не заважається застосувати зброю, якщо дійде до бою проти шведських солдатів із миротворчих сил ООН. Берггрен ретельно фіксує дні, коли йому видають платню. В останній день кожного місяця він скрупульозно підбиває підсумки: скільки заробив, скільки витратив і скільки відклав. І залюбки записує кожний трофей, який вдалося запопасти. Автор описав украй бридкий епізод, коли найманці вийшли на занедбану випалену плантацію і в будинку натрапили на два гнилих, обліплених чорними мухами трупи, що лежали в ліжках. То були тіла бельгійців – плантатора та його жінки. Обом відрубали руки і ноги. Стояв жахливий сморід. Найманці не зважали на те. Обнишпорили житло й знайшли діаманти та золоті прикраси, які ліванський ювелір згодом оцінив на більш як двадцять тисяч крон. З цього приводу Берггрен зауважив, що війна виправдовує себе добрими заробітками. Тільки один раз у щоденнику Гаральд Берггрен ставить запитання, чи міг би він доробитися таких статків, якби залишився у Швеції й працював автомеханіком. І сам собі відповідає: ні. Ніколи й нізащо. Отож і далі завзято воє.

Пройнятий нав'язливою ідеєю заробляти гроші й вести їх точний підрахунок, Гаральд Берггрен був акуратний у ще одній звітності.

Він убивав людей на цій африканській війні, записував їх кількість і дату смерті. Якщо була можливість наблизитися до трупа й роздивитися, то додавав уточнення: чоловік, жінка, дитина. І вказував місце, куди влучила куля. Раз у раз повторювалися ці пасажі, Валландер читав їх і проймався огидою та гнівом. На цій війні Гаральд Берггрен був зайвим зайдою. Він діставав платню за те, що убивав. Невідомо, хто йому платив. Рідко коли його жертвами ставали солдати, чоловіки в уніформі. Берггренова військова частина вирушала в каральні рейди по селах, жителі яких вважалися противниками свободи. Маючи обов'язок її захищати, найманці розстрілювали людей, мародерили, а тоді відступали. Патрулі-вбивці, усі як один європейці, не вважали людьми тих, кого винищували. Берггрен не приховував зневаги до чорношкірих. Із видимим задоволенням він відзначає, що «вони дають дьору, як одурілі кози, коли ми підходимо. Але наші кулі летять прудкіше».

Дійшовши до цього рядка, Валландер був ладен жбурнути щоденника на стіну. Проте змусив себе читати далі, перепочивши й промивши подразнені очі. У цю

мить, як ніколи, праглося мати за плечима той візит до окуліста й почепити такі потрібні окуляри.

За Валландеровими підрахунками, Гаральд Берггрен, якщо вірити записам у його щоденнику, вбивав у середньому десятьох осіб за місяць. Погоювавши сім місяців, захворів на амебіаз і був доставлений літаком до лікарні в Леопольдвілі. Там він у важкому стані пролежав кілька тижнів. На тому щоденникові записи тимчасово перериваються. Потрапивши до лікарні, Берггрен мав на рахунку понад п'ятдесят жертв. Волів убивати людей, ніж працювати автомеханіком у Швеції. Одужавши, він повернувся до своєї роти, а за місяць опинився в Омеруту. Разом із Террі О'Баніоном та Сімоном Маршаном він стоїть перед каменем, тобто не каменем, а термітником, і якийсь Рауль фотографує їх.

Валландер стояв із цією фотографією біля кухонного вікна. Він ніколи не бачив термітника, але зрозумів, що у щоденнику йдеться саме про цей знімок, і став читати далі.

За три тижні вони потрапили в засаду, і Террі О'Баніон загинув. Їм довелося відступити, причому безладно, неорганізовано. Це була панічна втеча.

Валландер спробував знайти ознаки боягузтва в Гаральда Берггрена. Був певен, що той боявся. Але цей найманець приховував свій страх. Написав тільки, що полеглих поховали в кущах і поставили на могилах прості дерев'яні хрести. Війна триває. Найманці розстрілюють стадо мавп. Іншим разом збирають крокодилячі яйця на березі річки. Берггренові заощадження досягають тридцяти тисяч крон.

І тут улітку 1961 року все раптом закінчилося. Несподівано обриваються записи у щоденнику. Мабуть, для Гаральда Берггрена це теж стало несподіванкою. Очевидно, він вважав, що ця дивна війна в джунглях триватиме вічно. В останній нотатці описано поспішний виліт вояків із Конго вночі, у транспортному літаку з погашеними вогнями. Причому в ньому відмовив один двигун зразу ж після злету зі смуги, яку вони розчистили в хащах. І на тому кінець. Складається враження, що Берггрен втопився писати або вже не має що сказати. Усе обривається в літаку, і не знати, куди він летить в африканській ночі. Завмирає звук двигуна, і зникає сам Гаральд Берггрен.

Минула п'ята, вечоріло. Валландер випростав спину і вийшов на балкон. Знад моря насувала завіса хмар. Знову задощить. Снувалися думки про щоденник. Чому він разом із засушеною головою опинився в Ерікссоновому сейфі? Якщо автор записок досі живий, то йому нині п'ятдесят із гаком. Змерзнувши на балконі, Валландер повернувся до кімнати й зачинив за собою двері. Тоді сів на канапу. Боліли очі. Для кого писав Гаральд Берггрен? Для себе чи для когось іншого?

Чогось тут очевидно бракувало.

Годі було втямити, чого саме. Молодик провадить щоденник, воюючи далеко в Африці. Часто вдається до дуже докладних описів, але водночас у чомусь

недовершених. Валландер ніяк не міг відчитати цієї недовершеності між рядками.

Здогадався аж тоді, коли Анн-Брітт Геглунд вдруге подзвонила у двері. Побачивши її на порозі, інспектор враз утямив, чого не вистачає у щоденнику. У ньому описано світ, де панують чоловіки, а жінки – або покійниці, або біженки. Крім хіба що Ірене, з якою Берггрен познайомився в копенгагенському парку «Тіволі». Отієї гарненької, але занадто високої. Автор пише про вільні дні в різних містах Конго, де він напивався і встрявав у бійки. Але жінок не згадує. Тільки Ірене.

Валландер не міг позбутися враження, що це щось та й означає. Гаральд Берггрен був молодий, коли помандрував до Африки. Війна – це пригоди. А у світі юнаків і молодиків жінки – важливий складник пригод.

Над цим варто поміркувати. І наразі тримати ці міркування при собі.

Геглунд прийшла повідомити, що разом із Нюберговим помічником обшукала квартиру Єсти Рунфельдта. Там не знайшлося нічого такого, що могло б пояснити, чому він купив пристрій для підслуховування.

– У світі Єсти Рунфельдта є тільки орхідеї, – ствердила вона. – У мене склалося враження, що це приємний удівець, відданий своїй пристрасті.

– Його дружина втопилася.

– Це була красуня. Я бачила їхню весільну фотографію.

– Мабуть, варто з'ясувати, як і чому це сталося, – зауважив Валландер.

– Мартінсон і Сведберг намагаються зв'язатися з його дітьми, – сказала Анн-Брітт. – Питання в тому, чи не пора нам вважати Рунфельдта пропалим безвісти й серйозно поставитися до його зникнення.

Валландер уже мав телефонну розмову з Мартінсоном. Той ще раніше поговорив із Рунфельдтовою дочкою. Вона нізачо не вірить у те, що батько міг би добровільно зникнути, і дуже хвилюється. Знала, що він збирався у подорож до Найробі, і гадала, що він досі там.

Інспектор згодився з Геглунд, і так зникнення Єсти Рунфельдта стало важливою справою для істадської поліції.

– Тут дуже багато чого не в'яжеться до купи, – сказав він. – Сведберг має подзвонити, як тільки йому вдасться побалакати з Рунфельдтовим сином. Той, здається, відпочиває на дачі десь у Гельсінгланді, а там немає телефона.

Удвох вони постановили скликати збори в неділю пополудні. Геглунд пообіцяла це влаштувати. Тоді Валландер переказав їй зміст щоденника – неквапно і якнайдокладніше, щоб ця розповідь стала йому самому своєрідним резюме прочитаного.

– Гаральд Берггрен, – мовила вона, вислухавши до кінця. – Чи не він скоїв цей злочин?

- У всякому разі колись він заробляв гроші на тому, що коїв жорстокі злочини. Цей щоденник страшно читати. Ймовірно, нині Бергтгрен боїться, що вийде наяву зміст його записок.

- Одне слово, ми мусимо його знайти. Це наше першорядне завдання. Але як і де почати пошук?

Валландер кивнув.

- Щоденник лежав у сейфі Ерікссона. Наразі це найчіткіший слід. Але не варто забувати, що треба покладатися не тільки на передумови, а й на інтуїцію.

- Ти ж знаєш, що це не так, - здивувалася Геглунд. - Коли ми знаходимо слід, то це вже конкретна передумова, а не щось інтуїтивне.

- Це просто засторога, - ухильно відповів Валландер. - На випадок, коли ми помиляємося, розглядаючи передумови.

Вона вже ладна була піти, коли озвався телефон. Дзвонив Сведберг, що вже побалакав із сином Єсти Рунфельдта.

- Він дуже стривожився, - сказав Сведберг. - Хотів зразу ж сісти в літак і прилетіти сюди.

- Коли він востаннє говорив із батьком?

- За кілька днів перед від'їздом до Найробі. Тобто перед запланованим від'їздом. Усе було так, як повелося. Зі слів сина, батько завжди тішився майбутніми подорожами.

- Про це ми вже чули.

Валландер передав трубку Анн-Брітт Геглунд, щоб повідомила колегу про завтрашні збори. Коли вона закінчила розмову, Валландер згадав, що досі не віддав Сведбергові папірця з нотатками про жінку, яка дивно поводитися в пологовому відділенні Істадської лікарні.

Анн-Брітт поспішала додому, до дітей. Залишившись на самоті, Курт зателефонував батькові й умовився зустрітися з ним завтра, рано-вранці. Той уже видрукував фотографії, які назімав своєю старосвітською камерою.

Решту суботнього вечора Валландер підсумовував усе відоме про вбивство Ерікссона. Водночас розмірковував про зникнення Рунфельдта. Тривожився, не знаходив собі місця й ніяк не міг зосередитися.

Наростало передчуття, що слідство досі топчеться на побережжі чогось дуже великого і важливого.

І це передчуття не давало ні хвилини спокою.

На дев'яту вечора втома вже позбавила змоги думати. Відсунувши набік свого записника, він зателефонував дочці. Сигнали лунали в порожнечі. Лінди нема вдома. Тоді Валландер одягнув теплу куртку й вирушив до центру міста, де

повечеряв у китайському ресторані. Там було як ніколи людно. Не дивно, сьогодні суботній вечір. Після випитої карафки вина зразу ж заболіла голова. По дорозі додому знову почався дощ.

Вночі привидівся сон про той страшний щоденник. Немовби Валландер опинився в нестерпній духоті й кромішній темряві, з якої в нього вицілює карабіном Гаральд Берггрен.

Валландер прокинувся рано.

Дощ ущух. Знову випогодилося.

О чверть по сьомій він сів у машину й поїхав до Ледерупа, на зустріч із батьком. У ранковому світлі краєвид поставав чітким і ясним. Заманити би батька й мачуху на прохідку узбережжям. Незабаром так похолодніє, що годі буде й думати про це.

Завдав прикroach той сон останньої ночі. На сьогоднішніх зборах конче треба розробити план дій, за яким можна буде шукати відповіді на всілякі запитання. Дуже важливо з'ясувати, хто такий Гаральд Берггрен і де він тепер. Нехай навіть згодом виявиться, що це хибний слід.

Коли Курт заїхав на подвір'я батька, той уже вийшов назустріч і стояв на сходах. Не бачився з сином після повернення з Рима. На кухні Гертруда вже приготувала сніданок. Утрюх вони переглянули знімки, серед яких було багато нечітких. На деяких головна тема не вмістилась у кадрі. Але батько очевидно тішився й гордився ними, тож Курт схвально кивав головою.

Одна фотографія відрізнялася від інших. Останнього вечора в Римі її зробив офіціант. Щойно повечерявши, батько і син сіли поруч. На білій скатертині стоїть недопита пляшка червоного вина. Обидва усміхаються в об'єктив.

Якусь мить у синовій пам'яті мерехтіло блякле фото із Берггренового щоденника. Геть такі думки. Зараз хочеться дивитися на себе й батька. Ця світлина раз і назавжди підтвердила те, що Курт спостеріг в Італії.

Вони з батьком схожі. Більше того – дуже схожі.

– Я хотів би мати копію цього знімка, – сказав Валландер-молодший.

– Я вже її зробив, – радо відповів Валландер-старший і простягнув йому конверта.

Поснідавши, вони перейшли до студії. Батько якраз закінчував роботу над пейзажем із глухарем. Цього птаха він завжди писав останнім.

– Скільки картин ти написав за все своє життя? – поцікавився Курт.

– Ти питаєш це кожного разу, коли буваєш у мене. Як мені їх полічити? Та й навіщо? Головне, що всі вони подібні. Дуже подібні.

Син давно вже збагнув, що є лише одне можливе пояснення цієї подібності. У такий спосіб батько закликає весь навколишній світ проти змін. На своїх картинах він опанував навіть сонце. Воно нерухоме, неначе прибите цвяхами до неба, завжди на тій самій висоті над гірськими хребтами, порослими лісом.

– Чудова мандрівка нам випала, – зауважив Курт, спостерігаючи, як батько змішує фарби.

– Я ж сказав наперед, що такою вона й буде. Без неї ти помер би, так і не побачивши Сикстинської каплиці.

Курт поміркував, чи варто розпитувати батька про його самотню прогулянку однієї з останніх ночей у Римі. Ні, не варто. Це батькова таємниця, до якої нікому нема діла, крім нього самого.

Курт запропонував поїхати до моря. На його подив, батько відразу ж згодився. Натомість мачуха вважала за краще залишитися вдома. О десятій обидва Валландери виїхали до Сандгаммарена. Тут майже не було вітру. Вони рушили до узбережжя. Коли проминали останню скелю, батько взяв Курта під руку. І ось перед очима відкрилося море. пляж був майже порожній. Вдалині кілька осіб бавилось із собакою. Ото й усе.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<https://www.litres.ru/henning-mankell/p-yata-zhinka/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

Снідати швидко (англ., іт.). (Тут і далі прим. перекл.)

2

Пізно (іт.).

3

Італійська виноградна горілка.

4

Взято з циклу Наталі Забіли «Приспівки».